

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΓΡΑΦΗ

Διπλωματική Εργασία

Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία
για τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ

Α΄ Αξιολογητής Καθηγητής (επιβλέπων): Βασιλειάδης Βασίλης, μέλος ΣΕΠ του ΕΑΠ

Β΄ Αξιολογητής Καθηγητής: Ιορδάνης Κουμασίδης, μέλος ΣΕΠ του ΕΑΠ

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Δημιουργική Γραφή» του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου. Ασχολείται με το αντιπολεμικό μυθιστόρημα του Στράτη Μυριβήλη *Η ζωή εν τάφω*, όπως επίσης και με το μυθιστόρημα *Το νούμερο 31328*, το οποίο εμπεριέχει μία καταγραφή αιχμαλωσίας, με τα προσωπικά βιώματα του συγγραφέα Ηλία Βενέζη. Η μελέτη και τη νουβέλα του Στρατή Δούκα *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*.

Στο θεωρητικό μέρος γίνεται αναφορά στις σημαντικές στιγμές ζωής των τριών συγγραφέων. Ανάλογη προσοχή δίνεται και στην εργογραφία τους. Επίσης παρουσιάζονται αναλυτικά τα δύο μυθιστορήματα, όπως και η νουβέλα του Στρατή Δούκα. Επισημαίνεται η συσχέτιση της ζωής τους με τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες της εποχής, του κάθε συγγραφέα με το έργο του. Το θεωρητικό μέρος χωρίζεται σε τρία κεφάλαια, ένα για τον κάθε συγγραφέα και με την σειρά τους τα κεφάλαια χωρίζονται σε τρία υποκεφάλαια.

Στο πρώτο μέρος του κάθε υποκεφαλαίου γίνεται μία εκτενής αναφορά στη βιογραφία κάθε συγγραφέα. Στο δεύτερο υποκεφάλαιο αναλύεται το έργο του κάθε συγγραφέα. Στο τρίτο υποκεφάλαιο αναφέρονται συμβάντα καλοσύνης και αγάπης μεταξύ εχθρών μέσα σε συνθήκες πολέμου και ακραίας πόλωσης, όπως τα παρουσιάζει καθεμιά από τις τρεις αφηγήσεις.

Στο δημιουργικό μέρος επιχειρήθηκε η συγγραφή ενός διηγήματος το οποίο είναι εμπνευσμένο από την αληθινή ιστορία αγάπης που θριάμβευσε μέσα στα χαρακώματα του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Αυτό το γεγονός συνέβη στην άτυπη ανακωχή των Χριστουγέννων του 1914 μεταξύ Βρετανών και Γερμανών στρατιωτών όπως επίσης και μεταξύ των χαμηλόβαθμων αξιωματικών τους. Το διήγημα είναι στο πνεύμα της καλοσύνης και της αγάπης, η οποία αναβλύζει μέσα από την πεζογραφία των τριών Ελλήνων συγγραφέων της μελέτης στο θεωρητικό μέρος.

Λέξεις – κλειδιά

αντιπολεμικό μυθιστόρημα, Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας, ιστορίες αιχμαλωσίας, 20ός αιώνας, πεζογραφία

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

Summary

The present study was prepared within the framework of the Graduate Program “Creative Writing” of the Hellenic Open University. The study deals with Stratis Myrivilis' anti-war novel *Life in the Tomb*, as well as the novel *The Number 31328*, which contains a record of captivity, with the personal experiences of the author Elias Venezis. The study and novel of the *Army Duke History of a Prisoner*.

In the theoretical part, reference is made to the important moments in the life of the three authors. Similar attention is paid to their work history. The two novels are also presented in detail, as well as the novel by Stratis Dukas. The correlation of their lives with the socio-political conditions of the time, of each author with his work, is highlighted. The theoretical part is divided into three chapters, one for each author, and in turn the chapters are divided into three subchapters.

In the first part of each subchapter there is an extensive reference to the biography of each author. In the second subchapter the work of each author is analyzed. The third subchapter deals with events of kindness and love between enemies in conditions of war and extreme polarization, as presented by each of the three narratives.

In the creative part, an attempt was made to write a short story which is inspired by the true love story that triumphed in the trenches of the First World War. This event occurred in the informal Christmas 1914 truce between British and German soldiers as well as among their low-ranking officers. The short story is in the spirit of kindness and love, which flows through the prose of the three Greek authors of the study in the theoretical part.

Key-words

Anti-war novel, Stratis Myrivilis, Ilias Venezis, Stratis Doukas, stories of captivity, 20th century prose writing

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

Πίνακας Περιεχομένων

A. Θεωρητικό μέρος

1. Εισαγωγή	6
2. Στράτης Μυριβήλης	9
2.1 Η ζωή και το έργο του Στράτη Μυριβήλη	9
2.2 Η ζωή εν τάφω	13
2.3 Ο άνθρωπος εναντίον του πολέμου	23
3. Ηλίας Βενέζης	26
3.1 Η ζωή και το έργο του Ηλία Βενέζη	26
3.2 Το νούμερο 31328	29
3.3 Η καλοσύνη για τον αιχμάλωτο εχθρό	40
4. Στρατής Δούκας	45
4.1 Η ζωή και το έργο του Στρατή Δούκα	45
4.2 Ιστορία ενός αιχμαλώτου	48
4.3 Η καλοσύνη των Τούρκων	51
5. Ανακεφαλαίωση	56
Βιβλιογραφία	58
B. Δημιουργικό μέρος	59

1. Εισαγωγή

Στην παρούσα εργασία θα ασχοληθούμε με ιστορίες πολέμου και αιχμαλωσίας στον 20^ο αιώνα. Αυτές οι ιστορίες διαδραματίζονται μέσα σε πολέμους ή έπειτα από αυτούς, όταν οι νικητές επέβαλαν μία βάρβαρη και απάνθρωπη σκλαβιά στους ηττημένους. Στον 20^ο αιώνα πραγματοποιήθηκαν στην Ευρώπη οι δύο πιο σκληροί και πιο αιματηροί πόλεμοι, οι οποίοι συντάραξαν την ήπειρο. Επίσης συμπαρέσυραν και όλο τον υπόλοιπο κόσμο σε ένα παράλογο αιματοκύλισμα.

Ειδικότερα για την Ελλάδα οι πολεμικές συγκρούσεις κράτησαν για μία δεκαετία. Ξεκίνησαν το 1912 με τον Πρώτο Βαλκανικό Πόλεμο και τερματίστηκαν με την Μικρασιατική Καταστροφή το 1922. Οι ιστορίες με τις οποίες θα ασχοληθούμε αφορούν περιπέτειες από αυτήν την δεκαετία. Η πρώτη ιστορία του λοχία Κωστούλα προέρχεται από τα χαρακώματα στο Μακεδονικό Μέτωπο του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Είναι μία ιστορία πολέμου. Η δεύτερη ιστορία είναι μία ιστορία αιχμαλωσίας που σημαδεύει τον νεαρό αιχμάλωτο Ηλία στα τάγματα εργασίας των Τούρκων αμέσως μετά την κατάληψη της πόλης του (Αϊβαλή) από τον κεμαλικό στρατό. Η τρίτη ιστορία είναι η περιπέτεια ενός Έλληνα φυγά που παρίστανε τον Τούρκο για να σωθεί αμέσως μετά την καταστροφή του 1922 στην Μικρά Ασία.

Το μυθιστόρημα του Στράτη Μυριβήλη, το οποίο είναι και το πρώτο που παρουσιάζουμε στην εργασία, είναι γραμμένο με την μορφή επιστολών από τον Αντώνη Κωστούλα προς την αγαπημένη του στην Λέσβο. Αυτές οι επιστολές δεν φτάνουν όμως ποτέ στην αγαπημένη του Κωστούλα. Το βιβλίο περιγράφει την φρίκη και τον παραλογισμό των χαρακωμάτων του Μεγάλου Πολέμου, στο Βουλγάρικο Μέτωπο του 1915, την χρονιά την οποία αρχίζουν να γράφονται τα πρώτα κεφάλαια του έργου από τον Μυριβήλη, στο χαρακώμα του Μοναστηριού. Το μυθιστόρημα του Μυριβήλη *Η ζωή εν τάφω* μπορεί να τοποθετηθεί με βάση την θεματολογία του μαζί με μία σειρά άλλων μυθιστορημάτων με θέμα τον Μεγάλο Πόλεμο. Τέτοια αντιπολεμικά μυθιστορήματα γράφτηκαν και από άλλους Ευρωπαίους συγγραφείς όπως το *Ουδέν Νεώτερον από το Δυτικό Μέτωπο* του Γερμανού Έριχ Μαρία Ρεμάρκ το οποίο σημείωσε μεγάλη επιτυχία και μεταφράστηκε σε σαράντα πέντε γλώσσες και μεταφέρθηκε δύο φορές στον κινηματογράφο. Το μυθιστόρημα του Μυριβήλη *Η ζωή εν τάφω* είναι ένα βιβλίο πυκνό και ταυτόχρονα λυρικό, με πλούσιες εικόνες και βαθιά συναισθήματα αγάπης, όσο και αν αυτό φαντάζει παράξενο, μεταξύ ανθρώπων οι οποίοι ενίοτε ανήκουν και σε διαφορετικά στρατόπεδα. Τούτο μπορούμε να το κατανοήσουμε από την απλόχερη φροντίδα, η οποία δίδεται, σχεδόν μητρικά, στον τραυματία Κωστούλα, από ντόπιους χωρικούς, όπου τα δύο τους παιδιά βρίσκονται στο αντίπαλο στρατόπεδο, από αυτό στο οποίο υπηρετεί ο λοχίας Κωστούλας.

Στο δεύτερο βιβλίο, *Το νούμερο 31328* του Ηλία Βενέζη, διαβάζουμε την ιστορία του ίδιου του συγγραφέα στα τάγματα εργασίας μετά την ήττα του Ελληνικού Στρατού στην Μικρασιατική Εκστρατεία. Ο συγγραφέας δίνει ως τίτλο του, το νούμερο που του είχαν δώσει οι Τούρκοι στα τάγματα εργασίας. Η ζωή των Ελλήνων

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

όπως επίσης και κάποιων Αρμένιων αιχμαλώτων παρουσιάζεται σκληρή, βάνουση και αδυσώπητη. Δολοφονούνται με τις πιο γελοίες προφάσεις και μερικές φορές χωρίς καμία πρόφαση. Προς το τέλος του μυθιστορήματος, ο πρωταγωνιστής μαζί με τους άλλους συντρόφους του, έχουν κοινή μοίρα με τους δεσμοφύλακες τους, οι οποίοι βρίσκονται και αυτοί μακριά από τις πατρίδες τους. Βιώνουν την κακομεταχείριση από τους αξιωματικούς τους, αλλά και από τους Έλληνες και τους Αρμένιους τσαούσηδες, τους οποίους τρέμουν. Προσπαθούν και είναι όλο και πιο φιλικοί με τους σκλάβους, φτάνοντας στο σημείο να αναπτύξουν μερικοί από αυτούς και παρέες, με κάποιους από τους κρατούμενους στο στρατόπεδο συγκέντρωσης.

Μέσα στους τουρκόφωνους Έλληνες, οι οποίοι αναγκάστηκαν μετά την ήττα του Ελληνικού στρατού, στην Μικρασιατική Εκστρατεία, να εγκαταλείψουν τις πατρογονικές τους εστίες, ήταν και ο ήρωας της νουβέλας του Στρατή Δούκα, Νικόλας Κοζάκογλου. Ο ήρωας της νουβέλας *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* μαζί με τον συγχωριανό του σύντροφο, ο οποίος στην νουβέλα αιχμαλωτίζεται και θανατώνεται, αναγκάζονται να υποδυθούν τους Τούρκους, για να γλυτώσουν από το μένος των εχθρών τους.

Ο Κοζάκογλου δουλεύει και μάλιστα υποδειγματικά, υποδυόμενος τον Τούρκο βοσκό, στην υπηρεσία του Τούρκου αγά Χατζημεμέτη. Ο ήρωας της νουβέλας κατάφερε να γυρίσει στην Ελλάδα μετά από πολλές περιπέτειες και με την βοήθεια και των χρημάτων, τα οποία αποκόμισε από την εργασία του ως βοσκός στο κοπάδι του Χατζημεμέτη. Δεν ξέχασε όμως την πίστη του και την εθνικότητά του. Όλα αυτά παρά την πολύ καλή συμπεριφορά και αποδοχή που είχε από τους Τούρκους, οι οποίοι ήθελαν να τον κάνουν και συγγενή τους, παντρεύοντάς τον με μία ανιψιά του Χατζημεμέτη. Πίστεψαν όλοι τους στο ψέμα του Κοζάκογλου, πως εκείνος ήταν ένας ομοεθνής τους πρόσφυγας από την Μακεδονία, με μία αδερφή η οποία διέμενε στην Προύσα και πως αυτός ήθελε πρώτα να την επισκεφτεί, για να μάθει νέα της. Τότε οι γυναίκες του σπιτιού είπαν στον Κοζάκογλου να την φέρει μαζί του και να παντρευτεί την ανιψιά του Χατζημεμέτη και την αδερφή του να την έχουν σαν αδερφή τους, ώστε να μπορέσει να επιστρέψει ξανά στον Χατζημεμέτη, για να δουλέψει πάλι σε αυτόν ως βοσκός και πλέον ως μέλος της οικογένειας.

Η παρούσα εργασία χωρίζεται σε τρία κεφάλαια, τα οποία με την σειρά τους χωρίζονται σε τρία υποκεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με το αντιπολεμικό μυθιστόρημα του Στράτη Μυριβήλη *Η ζωή εν τάφω*. Στο 2.1 κεφάλαιο θα αναφέρουμε κάποια στοιχεία για την ζωή και το έργο του Στράτη Μυριβήλη. Στο 2.2 κεφάλαιο θα αναλύσουμε το μυθιστόρημα του Μυριβήλη, *Η ζωή εν τάφω* και τέλος θα ασχοληθούμε στο 2.3 κεφάλαιο με το πώς ο συγγραφέας μας δίνει τους ήρωες του, οι οποίοι στέκονται με ανθρωπιά, αντιμέτωποι εναντίον του πολέμου, σε μία περίοδο βαρβαρότητας, όπου ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος παρασύρει στην δυστυχία τις ζωές όλων των ανθρώπων.

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με τον Ηλία Βενέζη και ειδικότερα στο 3.1 κεφάλαιο με την ζωή και το έργο του. Έπειτα θα αναλύσουμε στο 3.2 κεφάλαιο το μυθιστόρημα του Βενέζη *Το νόμμερο 31328* και θα ολοκληρώσουμε αυτό το κεφάλαιο με το υποκεφάλαιο 3.3, στο οποίο θα αναδείξουμε τα σημεία καλοσύνης των Τούρκων προς τους Έλληνες αιχμάλωτους εχθρούς τους. Κατόπιν θα ασχοληθούμε με τον συγγραφέα της νουβέλας *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* Στρατή Δούκα. Στο υποκεφάλαιο 4.1 θα αναφερθούμε στην ζωή και στο έργο του. Μετά στο 4.2 θα αναλύσουμε την *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* και τέλος θα αναφέρουμε την καλοσύνη των Τούρκων ιδίως προς τον ήρωα της νουβέλας.

Εν κατακλείδι θα κάνουμε ανακεφαλαίωση της παρούσας εργασίας, κατόπιν θα παραθέσουμε την βιβλιογραφία. Στο τέλος της εργασίας υπάρχει ένα διήγημα το οποίο αναφέρεται στην φιλία των αντίπαλων στρατιωτών, έστω για μία μέρα, στην ανακωχή των Χριστουγέννων του 1914, στα χαρακώματα του Δυτικού Μετώπου στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

2. Στράτης Μυριβήλης

2.1 Η ζωή και το έργο του Στράτη Μυριβήλη

Το όνομα του συγγραφέα Στράτης Μυριβήλης είναι το λογοτεχνικό ψευδώνυμο του πεζογράφου, δημοσιογράφου, εκδότη και ακαδημαϊκού Ευστράτιου Σταματόπουλου. Ο συγγραφέας γεννήθηκε στην Συκαμινιά της Λέσβου το 1890 και απεβίωσε στην Αθήνα το 1969. Ο Μυριβήλης θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους λογοτέχνες της γενιάς του '30. Κατατάσσεται στην ομάδα εκείνων των συγγραφέων οι οποίοι έχουν καταγωγή από τις χαμένες πατρίδες. Αυτός είναι ένας σημαντικός λόγος που εμφανίζει στο έργο του κοινή θεματολογία με συγγραφείς όπως ο Ηλίας Βενέζης και ο Στρατής Δούκας. Ο Μυριβήλης φοίτησε στην Αστική Σχολή Συκαμινιάς από το 1898 έως το 1903. Εκεί είχε δάσκαλο τον Σπυρίδωνα Αναγνώστου, ο οποίος ήταν λαογράφος και μελετητής της γλώσσας του νησιού της Μυτιλήνης. Στην συνέχεια ο Μυριβήλης φοίτησε στα γυμνάσια Κυδωνιών και Μυτιλήνης. Όταν ήταν ακόμη μαθητής στην ΣΤ΄ τάξη του Γυμνασίου της Μυτιλήνης, συμμετείχε στις μαθητικές κινητοποιήσεις για την δημοτική γλώσσα.

Τα πρώτα του κείμενα τα δημοσίευσε στο περιοδικό *Νεότης* το οποίο είχε έδρα την Σμύρνη. Σε αυτές τις δημοσιεύσεις ο Μυριβήλης χρησιμοποίησε το ψευδώνυμο Φοίβος. Όταν αποφοίτησε από το γυμνάσιο, το 1910, διορίστηκε ως δάσκαλος στο χωριό Μανταμάδος της Λέσβου. Εκεί συνεργάστηκε με περιοδικά της περιοχής και χρησιμοποίησε για πρώτη φορά το ψευδώνυμο Μυριβήλης. Το πιθανότερο είναι πως το εμπνεύστηκε από το Μεροβίγλι (κατά παραφθορά Μι[υ]ριβίλι) ονομασία της κορυφής του όρους Λεπέτυμνος, όπου βρίσκεται το χωριό του. Το 1911 δημοσιεύθηκε, ξανά στο περιοδικό *Νεότης*, το κείμενό του *Το άσπρο στεφάνι*, το οποίο έλαβε το πρώτο βραβείο διηγήματος στον διαγωνισμό του περιοδικού. Αυτό το κείμενο του Μυριβήλη σχολιάστηκε για την τολμηρότητά του στην γλώσσα. Τον ίδιο χρόνο ο συγγραφέας συμμετείχε, πάλι στο νησί του, στην έκδοση της εβδομαδιαίας χιουμοριστικής εφημερίδας *Σκριπ* (Κατσιαμπούρα 2007β, 1520-1521).

Το 1912 βρίσκει τον Μυριβήλη φοιτητή στο τμήμα της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών. Πολέμησε με τον ελληνικό στρατό και στους δύο Βαλκανικούς πολέμους αλλά ως εθελοντής επειδή η Λέσβος τότε άνηκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αποστρατεύτηκε το 1913 ύστερα από τραυματισμό σε μάχη με τον βουλγαρικό στρατό. Εντωμεταξύ έγραψε το πεζό *Ο Προφήτης*, το οποίο δημοσιεύθηκε το 1913 στην εφημερίδα της Μυτιλήνης *Χαραυγή*. Εγκατέλειψε τις σπουδές του στη Φιλοσοφική Σχολή και το φθινόπωρο του 1913 ξεκίνησε να σπουδάζει στην Νομική. Δεν ολοκλήρωσε όμως ποτέ τις σπουδές του. Άρχισε να εργάζεται στο νησί του ως αρχισυντάκτης στην εφημερίδα *Σάλπιγξ*. Έγραψε κατά κύριο λόγο λυρικά πεζά κείμενα, χρησιμοποιώντας τα ψευδώνυμα Το Μολυβάκι, Κνουπ και Sven Stefan (Κατσιαμπούρα 2007β, 1521).

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

Το πρώτο ολοκληρωμένο έργο του Μυριβήλη, μια συλλογή διηγημάτων, κυκλοφόρησε στην Μυτιλήνη το 1915, με τίτλο *Κόκκινες ιστορίες*. Ο συγγραφέας κατατάχθηκε εκ νέου στον ελληνικό στρατό. Στην αρχή υπηρέτησε ως στρατιώτης και κατόπιν ως αξιωματικός, με διάφορα διαλείμματα ως το 1922. Κατά την διάρκεια της θητείας του ως στρατιώτης δημιούργησε στρατιωτικές θεατρικές ομάδες στη Νιγρίτα και στο Εσκή-Σεχίρ. Παράλληλα δημοσίευσε κείμενά του σε διάφορα περιοδικά και μυήθηκε στο κίνημα της Εθνικής Άμυνας (Κατσιαμπούρα 2007β, 1521).

Όταν ο συγγραφέας γύρισε στην Λέσβο, μετά το τέλος του πολέμου του 1922, ήταν από τους πρωτεργάτες στην δημιουργία οργανώσεων εφέδρων αξιωματικών. Το 1923 εξέδιδε στο νησί του την εβδομαδιαία εφημερίδα *Καμπάνα*. Αυτό το έντυπο ήταν όργανο των εφέδρων αξιωματικών και των συμφερόντων των ντόπιων πολιτών. Σε αυτή την εφημερίδα δημοσίευε έργα που αναφέρονταν στα πρόσφατα πολεμικά γεγονότα. Μάλιστα εκεί δημοσίευσε και το δικό του αντιπολεμικό μυθιστόρημα *Η ζωή εν τάφω* σε σαράντα δύο συνέχειες. Η σύνθεση αυτού του λογοτεχνικού έργου είχε ξεκινήσει το καλοκαίρι του 1917, όταν ακόμη ο Μυριβήλης ήταν στρατιώτης στην περιοχή του Μοναστηρίου. Εκεί τοποθέτησε και τον ήρωα του μυθιστορηματός του. Το έργο εκδόθηκε αυτοτελώς τον Απρίλιο του 1924. Αντιμετωπίστηκε πολύ θετικά από την κριτική της εποχής. Παρόλα αυτά χρειάστηκε να εκδοθεί στην Αθήνα, επεξεργασμένο, το 1930. Η Ακαδημία Αθηνών επρόκειτο να βραβεύσει το έργο του τα *Διηγήματα* (1928) αλλά το αρνήθηκε ο ίδιος ο συγγραφέας. Παρά ταύτα ο Μυριβήλης έγινε γνωστός και μπήκε στους κύκλους των ανθρώπων των γραμμάτων και της πολιτικής. Το έργο του συγγραφέα συγκέντρωσε την προσοχή πολλών κριτικών αλλά και μελετητών.

Το 1931 στην εφημερίδα *Η Καθημερινή* της Αθήνας δημοσίευσε το επίσης αντιπολεμικό μυθιστόρημά του *Η δασκάλα με τα χρυσά μάτια*. Το 1932 ο συγγραφέας εγκαταστάθηκε στην πρωτεύουσα, με αποτέλεσμα να αποχωρήσει από την συνδιεύθυνση της εφημερίδας *Ταχυδρόμος* της Μυτιλήνης. Το δεύτερο αντιπολεμικό μυθιστόρημα του *Η δασκάλα με τα χρυσά μάτια* τυπώθηκε το 1933 σε εκατό πολυτελή αντίτυπα. Σε δεύτερη απλή έκδοση τυπώθηκε ξανά το 1934.

Η ζωή του Μυριβήλη στην Αθήνα υπήρξε μία συγγραφικά δραστήρια περίοδος. Ο συγγραφέας δημοσιογραφούσε διευθύνοντας μάλιστα από το 1932 την εφημερίδα του Παπαναστασίου *Δημοκρατία*. Επίσης έγραψε το αναγνωστικό για το δημοτικό σχολείο υπό τον τίτλο *Στάθης Σταθάς*. Το 1936 όταν ο Μεταξάς επέβαλε την δικτατορία του, απαγόρευσε την κυκλοφορία των μυθιστορημάτων του *Η ζωή εν τάφω* και *Η δασκάλα με τα χρυσά μάτια*. Τα άλλα του βιβλία όμως, όπως η συλλογή διηγημάτων *Το πράσινο βιβλίο* (1935), το παιδικό *Αργοναύτης* (1936) και το λυρικό πεζό κείμενο *Το τραγούδι της γης* (1937), αλλά και η συνεχής αρθρογραφία του στον τύπο της εποχής –ήταν ήδη μέλος της Ενώσεως Συντακτών Αθηνών– καταδεικνύουν

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

με σαφή τρόπο την ενεργό παρουσία του στα γράμματα του τόπου, εκείνη την παραγμένη εποχή.

Ο Μυριβήλης ήταν ένας άνθρωπος με ευρύτητα ενδιαφερόντων. Από το 1938 έως το 1955 –αποσύρθηκε λόγω ορίου ηλικίας– ήταν τμηματάρχης στη Βιβλιοθήκη της Βουλής. Υπήρξε μέλος και αντιπρόεδρος του ΔΣ του Εθνικού Θεάτρου, ιδρυτικό μέλος της Εταιρίας Ελλήνων Λογοτεχνών, ιδρυτικό μέλος και πρόεδρος του ΔΣ της Εθνικής Εταιρίας Ελλήνων Λογοτεχνών. Ακόμη διετέλεσε διευθυντής προγράμματος στο ΕΙΡ. Επίσης ήταν μέλος της Ακαδημίας Αθηνών και πρόεδρος της επιτροπής κρίσεως των κινηματογραφικών έργων της Εβδομάδας Ελληνικού Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης. Ταξίδεψε σε πολλές χώρες, από την ΕΣΣΔ μέχρι τις ΗΠΑ, και από την Αίγυπτο και την Κύπρο έως την Μεγάλη Βρετανία. Έγραψε μελετήματα για τον Κωστή Παλαμά και τον Ιωάννη Γρυπάρη. Τέλος εξέδωσε και ένα βιβλίο υπό τον τίτλο *Το λογοτεχνικό τέταρτο του Στράτη Μυριβήλη* το 1962, προϊόν της ενασχόλησής του με την ραδιοφωνία. Το 1979 εκδόθηκε αυτοτελώς *Το Μυθιστόρημα των τεσσάρων*, καρπός συγγραφής του ίδιου με άλλους τρεις μεγάλους συγγραφείς: Ηλίας Βενέζη, Μ. Καραγάτση, και Άγγελο Τερζάκη. Τα έργα του *Η ζωή εν τάφω*, *Η δασκάλα με τα χρυσά μάτια*, *Ο Βασίλης ο Αρβανίτης* (1943) και *Η Παναγιά η γοργόνα* (1949) μεταφράστηκαν στις περισσότερες γλώσσες της Ευρώπης (Κατσιαμπούρα 2007β, 1521).

Στην πρώτη του περίοδο ο Στράτης Μυριβήλης είναι ένας φανατικός πατριώτης και εθνικιστής, γαλουχημένος με το ιδεολόγημα της εποχής του· το όραμα της Μεγάλης Ιδέας, αυτός είναι και ο λόγος ο οποίος συμμετέχει ως εθελοντής και στους δύο βαλκανικούς πολέμους. Μέσα από αυτήν την εμπειρία του γίνεται αντιμιλιταριστής. Συνεπαίρνεται από τα επαναστατικά και αντιπολεμικά ιδεώδη των καιρών του. Εκφράζεται καλλιτεχνικά μέσα από πολλά είδη γραπτού λόγου. Βιοπορίζεται κατά κύριο λόγο από την δημοσιογραφία και θεωρεί τον λόγο συμμετοχό της ζωής του έθνους. Η προσωπική του φιλοδοξία όπως αποκάλυψε αργότερα, στόχευε στην εκπόρθηση του πνευματικού οχυρού της Αθήνας (Καρβέλης 1996, 104).

Στην δεύτερη του περίοδο ο συγγραφέας και περισσότερο κατά το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του τριάντα, θα κάνει μία επιστροφή προς τις ρίζες της λαϊκής μας παράδοσης και θα γίνει όλο και πιο έντονο το αίτημα της ελληνικότητας (Καρβέλης 1996, 105). Έτσι ο Μυριβήλης θα ερωτοτροπήσει επικίνδυνα με τα προβαλλόμενα οράματα της εποχής, για έναν τρίτο ελληνικό πολιτισμό, χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν θα ευθυγραμμιστεί με τις ελεύθερες αρχές των υπόλοιπων ομότεχών του (Καρβέλης 1996, 106). Μέσα στο μυθιστόρημά του *Η ζωή εν τάφω* ο συγγραφέας-πολεμιστής μεταμφιεσμένος σε λοχία Αντώνη Κωστούλα, αποστρέφεται τη βία και τη φρίκη του πολέμου. Από μεγαλοϊδεάτης εθνικιστής μετατρέπεται σε επαναστάτη ανθρωπιστή και ειρηνιστή. Στέλνει τα γράμματά του, τα οποία στην ουσία είναι ανταποκρίσεις προς την αγαπημένη του, στο νησί τους στη Λέσβο. Μέσα από αυτές

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

τις επιστολές-ανταποκρίσεις αναπολεί τις ευτυχισμένες στιγμές μαζί της στην πατρίδα του την Λέσβο, περιγράφοντας παράλληλα την ωμή πραγματικότητα της νέας μορφής του πολέμου των χαρακωμάτων. Η επιτυχία του μυθιστορήματος οφείλεται στην τεχνική του συγγραφέα. Οι επιστολές δεν είναι γραμμένες με τέτοιο τρόπο ώστε να διατηρούν πάντοτε το κλίμα της απόστασης μεταξύ γράφοντος-πομπού και αναγιγνώσκοντος-αποδέκτη, αλλά σε τόνο εξομολογητικό και συνομιλητικό. Αυτός ο τόνος αποτυπώνεται μέσα στο έργο στο ύφος, τη γραφή και τη γλώσσα (Καρβέλης 1996, 110).

Ο Μυριβήλης ήταν ένας πολυτάλαντος, προικισμένος καλλιτέχνης και διανοούμενος. Διέθετε ένα σπάνιο ταλέντο. Παράλληλα ήταν ένας ακούραστος στυλίστας της τέχνης, την οποία υπηρέτησε με αξιόλογα λογοτεχνικά έργα. Την τέχνη του λόγου την χρωμάτισε με μία σπάνια για τα ελληνικά δεδομένα, χυμώδη δημοτική γλώσσα, η οποία στα χέρια του έγινε ένα όργανο εξαιρετικού λυρισμού και μίας περιγραφής με έντονη δυναμικότητα. Ο συγγραφέας εξελίχτηκε σε έναν υπέροχο δημιουργό των γραμμάτων της εποχής του. Οργάνωσε με το στυλ του έναν λόγο όπου οι ευρηματικοί συνδυασμοί των λέξεων, όπως επίσης και η έντονη χρήση επιθέτων και συνθέτων, αποδίδουν λεπτές έννοιες και εν συνεχεία ψυχολογικές αποχρώσεις. Ο Μυριβήλης στις αφηγήσεις του ζωντάνευσε την καθημερινή ζωή των κατοίκων του νησιού του. Έδωσε μέσα από έντονες εικόνες την σκληρότητα της ζωής, μέσα από τα χαρακώματα του βουλγαρικού μετώπου του Μεγάλου Πολέμου, με χιουμοριστικό συχνά τρόπο αλλά και με ιδιαίτερα ειρωνικά και πικρόχολα σχόλια, με πρόθεση πολλές φορές να καυτηριάσει, όπως επίσης και με αισθησιασμό και τρυφερότητα.

Μέσα στην αφήγηση του ο συμβολισμός εναλλάσσεται συχνά με το ρεαλισμό, αλλά και το τραγικό και το αποτρόπαιο. Όλα αυτά εκρήγνυνται στο ιλαρό και στο αστείο. Ο έρωτας μέσα στο έργο του συγγραφέα είναι κινητήριος δύναμη· θεμελιώνει και ορίζει αρκετά την ζωή των πρωταγωνιστών των λογοτεχνημάτων του. Την τεχνική που χρησιμοποίησε ο Μυριβήλης θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε εκπροσωνιστικό ρεαλισμό. Βρίσκεται πέρα από τον ηθογραφικό ρεαλισμό. Ο συγγραφέας ακολούθησε την δοκιμασμένη δομή του αφηγήματος δημιουργώντας με την ευαισθησία του την εύρωστή του γραφή. Με αυτόν τον τρόπο ο Μυριβήλης έδωσε κάποια από τα σπουδαιότερα έργα της νεοελληνικής γραμματείας (Κατσιαμπούρα 2007β, 1522).

2.2 Η ζωή εν τάφω

Στο βαθιά λυρικό μυθιστόρημα του Στράτη Μυριβήλη, ο πρωτοπρόσωπος αφηγητής ανακαλύπτει και δημοσιεύει τις επιστολές που έγραφε στο μέτωπο ο νεαρός, εθελοντής λοχίας Αντώνης Κωστούλας. Ο λοχίας καταγόταν από την Λέσβο. Οι ανεπίδοτες επιστολές υποτίθεται πως βρέθηκαν από τον αφηγητή σε ένα παλιό στρατιωτικό μπαουλάκι και απευθύνονταν στην αγαπημένη του λοχία. Ο αφηγητής μας αναφέρει πως ο Αντώνης Κωστούλας κήκε ζωντανός από ένα συμμαχικό φλογοβόλο μέσα σε ένα χαράκωμα, παρουσιάζοντάς μας στο πτώμα του όλη την φρίκη του Μεγάλου Πολέμου στο βουλγαρικό μέτωπο. Επίσης μας αναφέρει με ανατριχιαστικές λεπτομέρειες τι συνέβη στη σορό του Κωστούλα, όπως επίσης και στις σορούς των άλλων στρατιωτών, μετά την ταφή τους, στο ίδιο σημείο, από την βροχή και από τον βομβαρδισμό του πυροβολικού των Βούλγαρων. Σύμφωνα με την «μαρτυρία» του αφηγητή ο Κωστούλας δεν είχε στις επιστολές του ημερομηνίες και τίτλους.

Ο λοχίας σε μία από τις πρώτες του επιστολές γράφει για τον Αρχηγό της αιγιακής Μεραρχίας. Ήρθε μαζί με τους αξιωματικούς από την παλιά Ελλάδα για να διοικήσει την νησιωτική Μεραρχία, μέσα στην οποία είναι και ο ήρωας του Μυριβήλη. Όλοι τότε μονομιάς χωρίς καλά καλά να το σκεφτούν τον ονόμασαν Μπαλαφάρα, σαν να ήταν αυτό το όνομα φτιαγμένο στα μέτρα του και τον χαρακτήριζε από τότε που γεννήθηκε. Ο Κωστούλας τον παρουσιάζει λεβέντη και γιγαντόσωμο. Είναι ένα γεροντοπαλικάρο με μουστάκι, εξήντα χρόνων περίπου· κάνει μηχανικές κινήσεις με κωμικό τρόπο όταν συναναστρέφεται αξιωματικούς και πολίτες. Όλοι κρέμονται από τα χείλη του έτοιμοι να γελάσουν ακόμη και στο πιο ανόητο αστείο του.

Στην επόμενη επιστολή οι νέοι του νησιού είναι πλέον φαντάροι· έτοιμοι να φύγουν με τα καράβια για το μέτωπο του πολέμου. Ο Κωστούλας περιγράφει με απaráμιλλη λυρικήτητα τον αποχωρισμό από την αγαπημένη του.

Οι στρατιώτες ελλιμενίζονται στην Θεσσαλονίκη. Εκεί βρίσκονται στρατιώτες από όλες τις συμμαχικές χώρες, αλλά και στρατιώτες από τις αποικίες αυτών των χωρών, οι οποίοι ήρθαν να πολεμήσουν για την ελευθερία των λαών, αναφέρει με μία δόση ειρωνείας ο επιστολογράφος λοχίας, προς την αγαπημένη του. Ο Κωστούλας περιγράφει τις εντυπώσεις του από όλη αυτήν την πανσπερμία των φυλών, μέσα σε μία άσχημη, κατά τα λεγόμενά του, πόλη. Σε αυτό το χάος διαπράττονται ακόμα και δολοφονίες. Οι Ιταλοί τους οποίους μισούν οι Έλληνες επειδή κατέχουν τα Δωδεκάνησα, σκοτώνουν με ξυράφι έναν Έλληνα δεκανέα. Οι Έλληνες σκοτώνουν δύο Ιταλούς με εγγλέζικους σουγιάδες. Από τις φτωχές βαλκάνιες γυναίκες ασκείται η πορνεία, με πελάτες τους μεγαλοσώμους πλούσιους Εγγλέζους, οι οποίοι μεθάνε και μαλώνουν μεταξύ τους.

Οι στρατιώτες, διψασμένοι εξαντλημένοι και κάθιδροι, πορεύονται μέσα στην βροχή ή τον καύσωνα κουβαλώντας την μεγάλη σε όγκο στρατιωτική εξάρτυση. Όλα τους προξενούν απερίγραπτη δυσφορία.

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στρατής Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

Όσο οι στρατιώτες πορεύονται ο λοχίας Κωστούλας βλέπει μία ειδυλλιακή εικόνα. Μία τετράγωνη άσπρη σκηνή δίπλα σε ένα ποταμάκι. Στην άκρη του μικρού ποταμού κάθονταν τριάντα δύο νέοι. Όλοι τους ήταν πάνω στο χορτάρι, κάτω από τις λεύκες, με τα πόδια προς το ποταμάκι. Όλοι τους φορούσαν μπλε νοσοκομειακές στολές και είχαν τα μάτια σφιχτοδεμένα με ένα μαύρο επίδεσμο. Ήταν όλοι τους όμορφοι μελαχρινοί Ιταλοί, οι οποίοι είχαν χάσει την όρασή τους από τα δακρυγόνα. Ένας από αυτούς πήγε να ανάψει μία πίπα και κάηκε από το σπίρτο επειδή ήταν αφηρημένος. Τότε το πέταξε στο ποτάμι και έγλειψε τα δάχτυλά του. Ο Κωστούλας τότε ένοιωσε τον πόθο αυτών των νέων, την κατάρα που τους έτυχε επειδή δεν θα ξαναέβλεπαν ποτέ πια τις ομορφιές της ζωής και της φύσης· φοβήθηκε πως το μέλλον του μπορεί να ήταν κοινό με το δικό τους.

Ο Κωστούλας εν συνεχεία συναντά έναν λοχαγό, τον οποίο κανείς από τους αξιωματικούς δεν θέλει να ενοχλήσει, επειδή είναι ο ανιψιός του Μπαλαφάρα. Το όνομα αυτού του λοχαγού είναι Κωνσταντίνος Παλαιολόγος. Αυτός ο λοχαγός είναι μεγαλόσωμος και ξανθός, με μουστάκια στριμμένα και μύτη σουβλερή. Είναι πολύ περήφανος για το όνομά του και δεν θέλει οι συνάδελφοί του να τον φωνάζουν Κώστα. Είναι κακός και σκληρός άνθρωπος· δεν σέβεται καθόλου τους στρατιώτες του. Μάλιστα όταν συναντά έναν ηλικιωμένο στρατιώτη, τον Ταρνανά, έναν θαλαμοφύλακα ο οποίος έχει αυτήν την θέση γιατί είναι καλοκάγαθος και τίμιος, τον δένει σε ένα δέντρο και τον ξυλοφορτώνει άγρια, γιατί δεν υπάκουσε στις εντολές του και στεκόταν μόνο προσοχή μπροστά του. Κατόπιν αποδεικνύεται πως ο ηλικιωμένος στρατιώτης είναι κουφός και σε αυτό οφειλόταν η αλλόκοτη συμπεριφορά του. Τούτο το περιστατικό στενοχώρησε και πίκρανε όλους τους στρατιώτες. Ο Ταρνανάς κατατάχτηκε εθελοντής στον στρατό γιατί οι Τούρκοι βίασαν την δεκατριάχρονη κόρη του μπροστά του, όταν βρήκαν στο σπίτι του μία ελληνική σημαία.

Όταν ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος περνούσε πάνω στο άλογό του με τον λόχο του, μπροστά από κάποιο παράθυρο, στο οποίο καθόταν μία όμορφη κοπέλα, προσπαθούσε να είναι επιβλητικός. Έκανε τα πάντα για να δείξει πως είναι ο αφέντης των ανδρών του· ο οποίος κατέχει την απόλυτη κυριότητα πάνω σε αυτούς. Παρά ταύτα ξεχνούσε αμέσως τις αυτοκρατορικές του παραδόσεις μπροστά στις λαϊκές κοπέλες. Ένα τέτοιο περιστατικό συνέβη όταν σε ένα καλό σπίτι της Μυτιλήνης ξεμονάχιασε μία ανόητη παραδουλεύτρα. Την τσίμπησε στα μεγάλα της στήθη. Η παραδουλεύτρα τότε φώναξε δυνατά και έβαλε τα κλάματα. Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος κοκάλωσε από την ντροπή του, όταν μετά από λίγο βρέθηκε μπροστά του η κυρία του σπιτιού και οι άλλοι αξιωματικοί. Τότε η κυρία του σπιτιού είτε ειρωνικά πως αληθεύει τελικά ο μύθος του μαρμαρωμένου βασιλιά.

Ο Μυριβήλης με μία γραφή άκρως λυρική, μέσα από τις επιστολές τις οποίες υποτίθεται πως γράφει ο Κωστούλας προς την αγαπημένη του, μας διηγείται μία πορεία του λόχου ο οποίος περνά ανάμεσα από χωράφια μία καυτή, άνυδρη μέρα, που σε κάνει να θέλεις να μην υπάρχουν από την δίψα και την εξάντληση. Ξαφνικά οι

στρατιώτες, εκεί που δεν μπορούν ούτε καν να το φανταστούν, βλέπουν μπροστά τους δύο καταπράσινα πλατάνια με μία λιμνούλα με λασπόνερα στην μέση. Ευθύς αμέσως ορμούν στην λιμνούλα και πίνουν αχόρταγα νερό. Πέφτουν ο ένας πάνω στον άλλον, από την λαχάρα να ξεδιψάσουν. Τότε ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, ο οποίος προπορεύεται πάνω στο άλογό του, ορμάει στους στρατιώτες και τους τσαλαπατάει με αυτό. Τους χτυπάει με το καμουτσί του δεξιά αριστερά, όπου βρει. Ένας νεαρός εθελοντής στρατιώτης από το Αίβαλί, δέχεται ένα γερό χτύπημα στο μάγουλό του. Τρέχει κλαίγοντας να μπει στην σειρά του. Ο μόνος που επιπλήττει τον λοχαγό και του λέει ουσιαστικά χωρίς περιστροφές πως η πρώτη σφαίρα θα του ανήκει, είναι ένας βετεράνος στρατιώτης των βαλκανικών πολέμων. Αυτός ο στρατιώτης γίνεται αντικείμενο θαυμασμού από τους συστρατιώτες του. Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος κάνει σαν να μην άκουσε την προσβολή.

Μία ανοιξιτιάτικη μέρα σε ένα λόφο γεμάτο με παπαρούνες, όπου δίπλα είχε πράσινο και μπόλικο νερό, οι Έλληνες στρατιώτες συνάντησαν ένα Ρώσικο Σύνταγμα, το οποίο πήγαινε και αυτό για το μέτωπο. Οι Ρώσοι στρατιώτες ήταν μεγαλόσωμοι και φορούσαν μπλούζες χωρίς κουμπιά. Έκαναν το σταυρό τους με τον ορθόδοξο τρόπο. Έδειχναν στους Έλληνες τα φυλακτά τους και τα σταυρουδάκια τους. Χτυπούσαν φιλικά στην πλάτη τους Έλληνες και έφαγαν και μίλησαν μαζί τους, χωρίς να καταλαβαίνει ο ένας τη γλώσσα του άλλου. Τούτο συνέβη διότι η γλώσσα της αγάπης είναι κοινή, σύμφωνα με την αφήγηση. Μάλιστα ένας νεαρός αξιωματικός, ο οποίος θεωρούσε πως γνώριζε αρχαία ελληνικά έκανε μία απόπειρα να μιλήσει με τους Έλληνες στρατιώτες. Οι Ρώσοι στρατιώτες άρχισαν να τραγουδούν λαϊκά τραγούδια και οι στρατιώτες ήρθαν ακόμη πιο κοντά μεταξύ τους, με την παγκόσμια γλώσσα της μουσικής. Ο λοχίας Κωστούλας τότε σκέφτηκε πως και αυτοί κάπου μέσα στην χιονισμένη τους χώρα θα είχαν μία κοπέλα να τους περιμένει, η οποία θα είχε ξανθά μακριά μαλλιά. Πριν αναχωρίσουν οι Ρώσοι στρατιώτες έβαλαν παπαρούνες μέσα στις κάνες των όπλων των Ελλήνων, δείχνοντας το μεγαλείο της αγάπης που υπάρχει στον κόσμο.

Εν συνεχεία ο συγγραφέας μέσα πάλι από την ματιά Κωστούλα αναφέρει πως ο λόχος τους έχει μπει πλέον στην επικίνδυνη ζώνη. Τούτο γίνεται κατανοητό από τα εχθρικά αεροπλάνα τα οποία πετούν από πάνω τους για να τους κατασκοπεύσουν. Οι πορείες τώρα γίνονται την νύχτα. Την μέρα ο λόχος στρατοπεδεύει κάτω από τα δέντρα. Ο Κωστούλας θυμάται το νησί του και την αγαπημένη του και πιστεύει πως όλοι πρέπει να κάνουν μία θυσία για την Ελλάδα.

Στην συνέχεια ο λοχίας αναφέρεται στον Μ'χαγήλους. Αυτός ο στρατιώτης είναι ένας νεαρός, αγαθός πρόσφυγας, από την Πέργαμο. Είναι όμορφος και μελαχρινός. Ήρθε στην Ελλάδα με τον πρώτο διωγμό και είναι και τουρκόφωνος. Αυτός είναι και ο λόγος που βάζει το ρήμα στο τέλος της πρότασης. Ο Κωστούλας τον γνώρισε τυχαία όταν αναγκάστηκε να δουλέψει για κάποιο λόγο στην λογοκρισία του ταχυδρομείου. Ο Μ'χαγήλους δούλευε σε έναν ρολογά στην Λέσβο, ο οποίος ήταν

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στρατής Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

και χρυσοχόος. Για αυτό μπορεί και φτιάχνει υποτυπώδη κοσμήματα από τα υπολείμματα των πυρομαχικών για τους αξιωματικούς.

Ο Μ'χαγήλους είναι ερωτευμένος με την κόρη του αφεντικού του, από την πρώτη στιγμή που την είδε. Όσα δεν τόλμησε ποτέ να της πει από κοντά, της τα γράφει τώρα με γράμματα από τον στρατό, τα οποία διανθίζει με ζωγραφιές και όμορφα ερωτόλογα. Μόνο ο Κωστούλας ξέρει για αυτήν την ιστορία και δεν λέει κουβέντα σε κανέναν για τον έρωτα του Μ'χαγήλους. Με αυτόν τον τρόπο κερδίζει την εμπιστοσύνη του. Ο Μ'χαγήλους είναι βοηθός του Ταμιά. Αυτός τον καθυβρίζει και τον ξυλοφορτώνει, από την στιγμή που κατάλαβε πως ο Μ'χαγήλους ανέχεται αυτήν την απαίσια συμπεριφορά. Ο Μ'χαγήλους τότε αποσύρεται στην σκηνή του και κλαίει μόνος του. Ο Κωστούλας συνεχώς τον παροτρύνει –και αυτό του δίνει χαρά– να κάνει αναφορά για αυτήν την απρεπή συμπεριφορά στους ανώτερους αξιωματικούς. Ο Μ'χαγήλους όμως φοβάται πως μπορεί να τον στείλουν στην πρώτη γραμμή και να σκοτωθεί και έτσι δέχεται την σκληρή του μοίρα. Η κατάστασή του γίνεται ακόμη πιο φαιδρή, επειδή δεν μπορεί να μιλήσει καλά, με αποτέλεσμα να καταντήσει μέσα από όλες αυτές τις συνθήκες ο περίγελος της Μεραρχίας. Κάτι που το δέχεται και αυτός στο τέλος μοιρολατρικά, γελώντας και ο ίδιος με τα δικά του ατοπήματα.

Εντωμεταξύ οι στρατιώτες συνεχίζουν την πορεία τους προς το Μοναστήρι της Μακεδονίας. Εν τω μέσω της πορείας ο Κωστούλας σκέφτεται την αγαπημένη του και μας περιγράφει με λυρικό τρόπο την γύρω περιοχή, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στο ποτάμι της περιοχής, τον Δραγόρα.

Οι Έλληνες στρατιώτες φτάνουν στο Μοναστήρι· μπαίνουν σε αυτό νύχτα και φεύγουν από αυτό νύχτα. Αυτή η πόλη ανήκει στην Σερβία. Κατοικείται όμως από Έλληνες. Οι πολίτες του Μοναστηριού κατοικούν μέσα σε τρύπες και κατώγια. Τα σκάψανε κάτω από τα σπίτια τους και ο καθένας από αυτούς έχει και μία αντιασφυξιγόνα μάσκα. Η πόλη βομβαρδίζεται συνεχώς και τα σπίτια είναι καμένα από τις εμπρηστικές βόμβες, οι οποίες κατακαίνε τα πάντα σε μεγάλη απόσταση από εκεί που πέφτουν. Οι Έλληνες πολίτες της πόλης καταλαβαίνουν αμέσως τους ομοεθνείς τους στρατιώτες έστω και αν αυτοί δεν φέρουν διακριτικά πάνω τους. Το πρώτο τους παράπονο στους Έλληνες στρατιώτες είναι η κακομεταχείριση, την οποία υφίστανται από τους Σέρβους. Αυτός είναι και ο λόγος που τους βλέπουν σαν ελευθερωτές. Τούτο το γεγονός σαστίζει τους Έλληνες στρατιώτες, οι οποίοι ήρθαν να πολεμήσουν μαζί με τους συμμάχους τους τους Σέρβους, εναντίον των Βουλγάρων και των Γερμανών και εναντίον του Βασιλιά που τους πρόδωσε και όχι για να ελευθερώσουν τους Έλληνες από τους Σέρβους. Εδώ είναι που η πίστη τους αρχίζει να κλονίζεται.

Ο Κωστούλας γράφει μία νύχτα μέσα από τα χαρακώματα στην αγαπημένη του. Αναφέρει πως αυτός ο πόλεμος δεν έχει σχέση με τους βαλκανικούς πολέμους και με κανέναν άλλο πόλεμο. Είναι ένας πόλεμος με μηχανές. Εδώ δεν χρειάζεται

ενθουσιασμός, επειδή αυτός ο πόλεμος διεξάγεται μέσα σε βαθιά χαντάκια πάνω στα βουνά. Ξαφνικά ο Κωστούλας βλέπει ένα μπλε θολό, μικρό άστρο. Αυτό όλο και δυναμώνει και γίνεται ένα στρογγυλό μεγάλο μάτι, σαν το μάτι του Πολύφημου. Παρατηρεί εξονυχιστικά όλους τους στρατιώτες μέσα στο χαράκωμα, που εκείνη την ώρα κοιμούνται γαλήνια, την στιγμή που ο Κωστούλας αναρωτιέται πως γίνεται άνθρωποι οι οποίοι δεν γνωρίζονται να σκοτώνονται με τέτοιο μίσος.

Στην συνέχεια ο Κωστούλας κάνει λόγο για την κακή ποιότητα του φαγητού, το οποίο σερβίρεται μόνο το βράδυ και πάντα είναι το ίδιο γεύμα. Όλοι οι στρατιώτες υποφέρουν από την έλλειψη υγιεινής και είναι ρυπαροί και ζέχνουν. Ένα άλλο κακό το οποίο πλήττει καίρια τους στρατιώτες είναι η έλλειψη νερού, σε τέτοιο σημείο που κάποιος στρατιώτης μαχαιρώνει έναν συστρατιώτη του για μία θέση πιο κοντά στην βρύση. Τέλος οι ψείρες και ο ήλιος κάνουν ακόμη πιο δύσκολη την κατάσταση.

Οι μέρες κυλούν αργές, βαρετές και κουραστικές. Οι στρατιώτες σκάβουν συνεχώς χαρακώματα και παραπονούνται επειδή πιστεύουν πως ήρθαν για να πολεμήσουν και όχι για να σκάψουν. Οι αξιωματικοί όμως τους προειδοποιούν πως όποιος δεν σκάβει χαρακώματα σε αυτόν τον πόλεμο σκάβει τον τάφο του.

Ο Κωστούλας τέθηκε επικεφαλής είκοσι ανδρών σε μία αποστολή σε ένα γειτονικό δάσος μέσα σε αυτό θα τους οδηγούσε ένας δεκανέας του Μηχανικού. Από το δάσος οι στρατιώτες θα έκοβαν πασσάλους, οι οποίοι θα έμπαιναν στα συρματοπλέγματα αλλά και ως αμπρόξυλα. Μέσα στο δάσος οι στρατιώτες έζησαν την έξαψη και τη χαρά της φύσης σε όλο της το μεγαλείο. Αυτό ήταν κάτι που δεν είχαν ξαναζήσει στο νησί τους. Τούτος ήταν και ο λόγος που οι στρατιώτες άρχισαν να παίζουν σαν παιδιά. Ήταν η φύση σε όλη την οργιώδη ανάπτυξη και έκφρασή της. Οι στρατιώτες θα έμεναν εκεί για την αποστολή τους όλη την ημέρα. Έτσι πήραν και φαγητό μαζί τους. Όταν συνήλθαν από το μεγαλείο της φύσης, που τους φανερώθηκε μπροστά τους μετά την ζωή των χαρακωμάτων, αποφάσισαν με έντονο τον σεξουαλικό πόθο να μιλήσουν για γυναίκες. Ο καθένας έλεγε την πιο καλή εμπειρία την οποία είχε με μία γυναίκα.

Εντωμεταξύ ο Ελληνικός λόχος αλλάζει χαρακώματα μέσα στην νύχτα. Πηγαίνουν πιο κοντά στο μέτωπο. Παίρνουν την θέση ενός Γαλλικού λόχου. Τα νέα χαρακώματα είναι πολύ καλύτερα. Εδώ οι στρατιώτες μπορούν να κινηθούν όρθιοι. Ο Κωστούλας βρίσκεται σε ένα αμπρί μαζί με τον μικρότερο αδερφό του. Όσο ο αδερφός του κοιμάται δίπλα του, ο Κωστούλας φαντάζεται τον τρόπο που θα νοιώσει ο πατέρας τους και η μητέρα τους, αν μάθουν πως σκοτώθηκε ένας από αυτούς ή και οι δύο στον πόλεμο. Σκέφτεται ακόμη και το γράμμα του Μπαλαφάρα που θα σταλεί στους γονείς τους, όπως επίσης και κάθε λεπτομέρεια αυτών των στιγμών, μέχρι που λυγίζει και βάζει τα κλάματα. Τότε ξυπνάει ο αδερφός του. Δεν του αναφέρει την αλήθεια. Του λέει μόνο πως είδε ένα άσχημο όνειρο και τίποτα παραπάνω, επειδή δεν θέλει να τον αναστατώσει.

Στον πόλεμο όλοι οι άντρες αισχρολογούν για το σώμα της γυναίκας ακατάπαυστα. Ακόμη και οι αξιωματικοί έχουν πορνογραφικές αφίσες που τις κρεμάν στο δωμάτιο τους. Κάνουν τον σταυρό τους ενώ τις φυλάνε με κλειστά τα μάτια. Μέσα από όλα αυτά τα τεχνάσματα οι στρατιώτες και οι αξιωματικοί προσπαθούν να ξορκίσουν τον θάνατο, ο οποίος είναι πανταχού παρόν. Οι στρατιώτες ζουν μέσα στα χαρακώματα και τα αμπριά. Πάνω από αυτά υπάρχουν ξύλα για να τους προστατεύουν από τις οβίδες, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει πως δεν υπάρχουν νεκροί από αυτές. Οι στρατιώτες είναι σαν μην γνωρίζουν τι καιρός υπάρχει έξω από τα χαρακώματα. Φορούν συνεχώς τα κράνη τους για να προστατεύουν τα κεφάλια τους από τα ξύλα και νοιώθουν πως ο πόλεμος αυτός θα διαρκέσει αιώνια.

Σε αυτό το σημείο του μυθιστορήματος μας παρουσιάζει την δειλία του λοχαγού Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. Όταν δεν είναι στα χαρακώματα έχει το αντίσκηνό του μακριά από την κατασκήνωση των στρατιωτών. Κάθε φορά που περνάει αεροπλάνο από πάνω τους, από τον φόβο του κοιτάει με τα κιάλια για να δει αν είναι εχθρικό ή όχι. Τέλος όταν ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος έρχεται στα χαρακώματα δεν ξεμυτίζει από αυτό ούτε για την ανάγκη του, εκμεταλλευόμενος τα κουτιά από τις κονσέρβες που καταναλώνει.

Ο Κωστούλας περιγράφει το βρώμικο αμπρί το οποίο είναι γεμάτο με σάπιο νερό και μύγες. Ο ίδιος έχει έναν δυνατό πόνο στο γόνατο και ταλαιπωρείται και από τις ψείρες.

Ο Κωστούλας μοιάζει να έχει χάσει την πίστη του στον πόλεμο. Μάλιστα χλευάζει όλους τους πολέμους του παρελθόντος, που στο σήμερα του, ο λόγος που έγιναν φαντάζει αστείοι. Τώρα αναρωτιέται για το ποιον και γιατί ήρθε να πολεμήσει σε αυτά τα χαρακώματα με όλα αυτά που συμβαίνουν και αντικρίζει δίπλα του, όπως οι ξυλοδαρμοί των μαύρων στρατιωτών από τους Γάλλους. Αλλά η απιστία του δεν είναι απόλυτη και έτσι μένει να τον βασανίζει η πιο φριχτή ψυχική αρρώστια η αμφιβολία.

Η χαρμολύπη του Κωστούλα δεν μπορεί να κρυφτεί, όταν μία νύχτα με φεγγαρόφωτο φτάνει στο τέλος του χαρακώματος και εκεί βλέπει μία κατακόκκινη παπαρούνα ανάμεσα στους γαϊόσακους. Ο ενθουσιασμός του είναι έκδηλος. Του έρχεται να τραγουδήσει ένα παιδικό τραγούδι. Πριν φύγει την κρύβει ξανά ανάμεσα στους γαϊόσακους για να μην την βρει κανένας άλλος και για να ξέρει μόνο αυτός πως εκεί βρίσκεται ένα πανέμορφο λουλούδι. Δεν ξέρει αν πρέπει να κλάψει ή να γελάσει.

Στην συνέχεια ο Κωστούλας, επειδή δεν θέλει να πάει στο στρατιωτικό νοσοκομείο, δέχεται να φιλοξενηθεί σε ένα σπίτι ντόπιων της περιοχής. Εκεί βιώνει την άδολη αγάπη των αθώων χωριατών, οι οποίοι τον καλοδέχονται στο σπίτι τους και του προσφέρουν όλες τις ανέσεις της ζωής. Όλοι μαζί είναι μία ευρύτερη αγαπημένη οικογένεια. Ο Κωστούλας περιγράφει με μαγευτική λυρικότητα πώς βιώνουν τη ζωή και τον θάνατο οι αγρότες.

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στρατής Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

Εδώ ο Κωστούλας βρίσκεται σε έναν άτυπο διάλογο με τον Θεό, ο οποίος ρωτάει όλους τους νέους με τα προβλήματά τους και τις αναπηρίες τους πώς σπατάλησαν τα νιάτα τους και την ομορφιά τους. Όλοι οι νέοι τότε απαντούν πως έδωσαν τα νιάτα τους στο να σκάβουν χαρακώματα και αμπριά. Αμέσως όλοι αυτοί οι νέοι δέχονται την αποδοκιμασία του Θεού, που σπατάλησαν τα νιάτα τους με τέτοιο ανούσιο τρόπο.

Η σπιτονοικοκυρά του Κωστούλα του φέρεται με πολύ καλό τρόπο γνωρίζοντας πως οι γιοι της είναι στρατιώτες στα αντίπαλα χαρακώματα, άρα είναι και εχθροί του φιλοξενούμενού της. Παρόλα αυτά τον φροντίζει με μητρική στοργή, προσφέροντάς του τα αγαθά που διαθέτει η οικογένεια. Επίσης του εξηγούν πως μισούν τους Σέρβους και τους Βούλγαρους και σέβονται τους Έλληνες γιατί είναι πνευματικά ενωμένοι με το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Η σπιτονοικοκυρά του σκέφτεται την μάνα του και τον ρωτάει συνεχώς για αυτήν, όπως και την κάθε μάνα που το παιδί της είναι στον πόλεμο.

Στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο ο Κωστούλας λαμβάνει γράμμα από την αγαπημένη του. Ο Κωστούλας ονειροπολεί μέσα από τις γεμάτες λυρικότητα λέξεις και βρίσκεται ξανά στο νησί του, με την αγαπημένη του βιώνοντας έναν ειδυλλιακό έρωτα μέσα από θύμησες, ακούσματα και εικόνες.

Ο Κωστούλας με την ζωή την οποία απολάμβανε με τους χωρικούς, είχε σχεδόν ξεχάσει τα δεινά του πολέμου. Του τα θύμισε όμως όλα ο αδερφός του. Του ανήγγειλε πως στο Σύνταγμά τους επικρατούσε ένα νοσηρό κλίμα, από τις πολλές λιποταξίες, οι οποίες διαδίδονταν πως υποκινούνταν από γερμανόφιλους. Μέσα στην εκκλησία του χωριού θα γινόταν το στρατοδικείο για τρεις στρατιώτες. Η φωνή του στρατοδική ακούγονταν έξω χωρίς να διακρίνονται τα λόγια. Μέχρι που επήλθε σιωπή και κατόπιν η ετυμηγορία: «Θάνατος».

Η μέρα που θα γινόταν η εκτέλεση, σε ένα οργωμένο χωράφι με στάχια, ήταν πάρα πολύ όμορφη. Όλοι οι στρατιώτες και οι αξιωματικοί άρχισαν από το πρωί να μαζεύονται στο σημείο που θα γινόταν η εκτέλεση. Στο σημείο της εκτέλεσης φτάνουν δύο φορτηγά. Πρώτα κατεβαίνει ο παπάς της Μερραρχίας. Κατόπιν κατεβαίνουν οι τρεις καταδικασμένοι με πέντε χωροφύλακες συνοδεία. Ο Γραμματέας του Στρατοδικείου, ο ανθυπασπιστής, διαβάσει την απόφαση, σε μία στιγμή που δεν ακούγεται τίποτα. Έπειτα ζητούν από τους καταδικασθέντες να τους πουν αν θέλουν οτιδήποτε.

Μία μέρα ο Κωστούλας επισκέφτηκε το Γ' Ορεινό Χειρουργείο. Ο διευθυντής του ήταν ο έφεδρος γιατρός Παντελίδης. Καταγόταν από την Λέσβο και ήταν καλός άνθρωπος. Οι δυο τους είχαν μία νοσταλγική συζήτηση για το νησί τους. Ο γιατρός του είπε πως οι περισσότεροι νοσηλεύονταν εκεί με ψωρίαση, μία αρρώστια άγνωστη στην Λέσβο, την οποία κόλλησαν οι στρατιώτες από τους Γάλλους και τους μαύρους δούλους τους. Ο γιατρός ανέφερε στον Κωστούλα πως πολλοί γενναίοι άνδρες εν ειρήνη, στο στρατό είχαν πολύ χαμηλό ηθικό. Υπήρχαν μάλιστα πολλοί που δεν

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

ήθελαν να πάρουν εξιτήριο. Προσπαθούσαν να μολυνθούν περαιτέρω για να μην γυρίσουν στα χαρακώματα.

Από εδώ και στο εξής οι Έλληνες στρατιώτες θα άφηναν το όμορφο χωριό που τους φιλοξενούσε. Θα πήγαιναν ξανά στα χαρακώματα. Ο Μπαλαφάρας διοργάνωσε ολόκληρη φιάστα για αυτήν την ημέρα, η οποία γινόταν κυρίως για χατίρι των δημοσιογράφων, οι οποίοι ήθελαν πρωτίστως συνδρομητές για τις εφημερίδες τους.

Ο Κωστούλας γράφει μια επόμενη επιστολή μέσα από το τρένο το οποίο μεταφέρει όλους τους στρατιώτες στο Μέτωπο. Οι χωριάτες που τον φιλοξένησαν ένοιωσαν βαθιά θλίψη για την αποχώρησή του. Αυτό τον συγκίνησε βαθύτατα. Έπειτα οι γυναίκες του σπιτιού με το λυχνάρι αναμμένο άρχισαν να πλένουν και να μπαλάνουν τα ρούχα του για να είναι έτοιμα την άλλη μέρα το πρωί. Η σπιτονοικοκυρά του όσο έραβε τα ρούχα του δίπλα στην λάμπα, άρχισε ένα μονόλογο με το Θεό και τα παιδιά της, τον Γιοβάν και τον Πέτκο. Έφυγαν από το σπίτι τους πρόπερσι το καλοκαίρι για τον πόλεμο. Η μάνα τους έκανε την ίδια δουλειά με τα ρούχα τους, την οποία κάνει τώρα και για τον Αντώνη. Ακόμη έμοιαζε σαν να μοιρολογούσε για όλες τις μητέρες του κόσμου, οι οποίες περίμεναν με αγωνία τα παιδιά τους να γυρίσουν από τον πόλεμο. Επίσης ευελπιστεί πως με τον ίδιο τρόπο που φροντίζει αυτή τον Αντώνη Κωστούλα, έτσι να βρεθεί και μία άλλη μάνα να φροντίσει τα δικά της παιδιά. Έπειτα εύχεται με όλη της την αγάπη ο Αντώνης και ο αδερφός του να επιστρέψουν σώοι στην μητέρα τους. Ο Κωστούλας αναλογιζόμενος το καλό που του έκαναν αυτοί οι υπέροχοι άνθρωποι, εύχεται οι εχθροί του Γιοβάν και Πέτκο να μην σκοτωθούν.

Ο Κωστούλας αναρωτιέται τι πρέπει να κάνει με όλες αυτές τις επιστολές τις οποίες γράφει για την αγαπημένη του στο νησί τους. Αναρωτιέται αν πρέπει να τις σκίσει ή να τις ρίξει σε κάποιο παλιό αμπρί, επειδή έχουν αρχίσει να πιάνουν πολύ.

Μία μέρα ο λοχαγός διέταξε όλους τους υπαξιωματικούς να έρθουν στο γραφείο του. Πάνω σε αυτό είχε χαρτιά και φωτογραφίες, τα οποία έδειχναν τα χαρακώματα του εχθρού. Ο λοχαγός εξήγησε πως έπρεπε σε ένα τμήμα του χαρακώματος των Βουλγάρων να εισβάλουν και να πάρουν αιχμαλώτους, όπως και αρχεία πολύτιμα για την Υπηρεσία. Η εισβολή θα γίνονταν με τριάντα γενναίους άνδρες και με δύο λοχιές εθελοντές, οι οποίοι θα ήταν έτοιμοι να δώσουν και τη ζωή τους για αυτήν την αποστολή. Ένας από αυτούς τους δύο που προσφέρθηκαν ήταν και ο αδερφός του Κωστούλα. Πριν φύγει από το χαρακώμα ο αδερφός του, τον αγκάλιασε με το αριστερό του χέρι και τον φίλησε.

Οι στρατιώτες οι οποίοι έφυγαν για αυτήν την αποστολή, πρώτα θα ψαλίδιζαν τα εχθρικά συρματοπλέγματα και μετά θα έπαιρναν μαζί τους ή θα εξόντωναν, τους σκοπούς των Βουλγάρων. Όλοι όσοι έμειναν πίσω ήταν νοερά μαζί με τους στρατιώτες που έφυγαν για αυτήν την επικίνδυνη αποστολή. Οι Βούλγαροι ήταν ενημερωμένοι και προετοιμασμένοι για να την αντιμετωπίσουν. Οι οβίδες, τα πυρά και οι χειροβομβίδες πέφτανε μαζικά στους στρατιώτες της αποστολής. Μέσα στο

πανδαιμόνιο που επικρατεί ο Κωστούλας ψάχνει τον αδερφό του. Έχει διαμπερές τραύμα στο λαιμό. Είναι πολύ τυχερός που γλίτωσε τον θάνατο, όπως ανακοινώνει ο γιατρός ο οποίος τον εξέτασε.

Ένα μεγάλο σκάνδαλο ήρθε στο φως. Ταρακούνησε όλο το Σύνταγμα. Ο φίλος του Κωστούλα, ο Δημητράτος, με γιατροσόφια, βότανα και ενέσεις πετρελαίου, δημιουργούσε αρρώστους και σακάτηδες, με σκοπό αυτοί οι στρατιώτες να μπορέσουν να φύγουν από τα χαρακώματα για να ξεκουραστούν στο νοσοκομείο. Ο Δημητράτος είχε στήσει ολόκληρη επιχείρηση στο αμπρί του. Έπαιρνε ένα καλό μεροκάματο από αυτήν, το οποίο έστελνε στα παιδιά του. Οι στρατιώτες του είχαν δώσει το παρατσούκλι «ο μάστορης». Κανένας τους δεν τον πρόδιδε, μέχρι που τυφλώθηκε ένας ηλικιωμένος στρατιώτης από τα γιατροσόφια του. Ο Δημητράτος είχε πελάτες μέσα από όλο το Σύνταγμα. Τώρα που τα σχέδια για την επίθεση της Μεραρχίας άρχισαν να προετοιμάζονται, οι άρρωστοι είχαν αρχίσει να πληθαίνουν. Ο Δημητράτος δεν αρνήθηκε την ενοχή του στον Κωστούλα. Ήξερε πως υπήρχαν δύο πιθανότητες μετά το Στρατοδικείο. Η μία ήταν πως θα πήγαινε στην φυλακή μέχρι το τέλος του πολέμου, ή αλλιώς θα εκτελούνταν όπως και τόσοι άλλοι πριν την επίθεση, ακόμη και χωρίς δίκη από το Στρατοδικείο. Δεν τον πείραζε τίποτα από τα δύο. Ο Δημητράτος δεν πίστευε πως διαπράττει κανένα ηθικό ατόπημα. Υποστήριζε πως δεν τους κυνηγούσαν ούτε οι Βούλγαροι ούτε οι Γερμανοί, αλλά μόνο πως από πίσω τους συνεδρίαζε το Στρατοδικείο. Τέλος είπε στον Κωστούλα συγκινημένος, πως μόνο τα παιδιά του τον ενδιέφεραν και έκανε ότι έκανε για να μην πεινάνε.

Ο Κωστούλας αναφέρει πως αυτήν την νύχτα ήρθε η ώρα της μεγάλης εξόρμησης, η οποία θα γίνει στα χαρακώματα των Γερμανοβούλγαρων σε μήκος χιλιομέτρων. Ο Κωστούλας δηλώνει πως όλοι είναι αποφασισμένοι να καταλάβουν το εχθρικό χαρακώμα επειδή πρέπει να το κάνουν.

Ο Κωστούλας γράφει στην αγαπημένη του, όπως και πολλοί άλλοι που γράφουν αυτές τις ώρες στους δικούς τους αγαπημένους. Όλοι οι στρατιώτες ανεξαιρέτως είναι χλωμοί και κίτρινοι. Εντωμεταξύ οι εχθροί ρίχνουν από μεγάλα κανόνια οβίδες. Το καλύτερο όμως που προέκυψε από την εξόρμηση είναι πως όλοι οι στρατιώτες πήραν καινούρια και καθαρά ρούχα, επειδή με τα βρώμικα ρούχα υπήρχε κίνδυνος μόλυνσεως, ύστερα από τραυματισμούς. Μάλιστα οι στρατιώτες με μία δόση σαρκασμού τα καινούρια ρούχα τα ονόμασαν σάβανα. Έπειτα ο Συνταγματάρχης κάλεσε τους αξιωματικούς σε δείπνο πριν την εξόρμηση. Με την ευκαιρία αυτού του δείπνου ένας έφεδρος αξιωματικός ο οποίος ήταν δημοσιογράφος, έγραψε ένα ευθυμογράφημα γεμάτο μαύρο χιούμορ, το οποίο από χέρι σε χέρι πέρασε από όλο το στρατόπεδο, προκαλώντας τα γέλια των στρατιωτών.

Ο Κωστούλας είναι έτοιμος πλέον για την τελική μάχη. Πιστεύει πως την επόμενη μέρα θα γράφει μέσα από τα εχθρικά οχυρά. Είναι έτοιμος να κάνει το καθήκον του ως Έλληνας λοχίας. Για την νίκη δεν είναι μόνο αυτός βέβαιος, αλλά και οι άλλοι

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

συστρατιώτες του. Οι επιστολές τελειώνουν με έναν χαιρετισμό του Κωστούλα προς την αγαπημένη του.

2.3 Ο άνθρωπος εναντίον του πολέμου

Σε αυτό το υποκεφάλαιο της εργασίας θα διαβάσουμε για τις καλές πράξεις που συντελέστηκαν μεταξύ των ανθρώπων. Τούτες οι πράξεις αναδεικνύουν τον αυθόρμητο ενθουσιασμό για αγάπη σε μία εποχή που βασιλεύει ο θάνατος. Αυτοί οι άνθρωποι, οι οποίοι λαμβάνουν μέρος σε αυτά τα γεγονότα, ξεπερνούν τα εμπόδια της διαφορετικής γλώσσας, κουλτούρας και φυλής. Αποδεικνύουν πως συνεννοούνται περίφημα όταν ξεχειλίζει ο ανθρωπισμός. Τούτο φαίνεται στην συνάντηση των Ελλήνων και των Ρώσων, όπως επίσης και στις σχέσεις του Κωστούλα με τους αγαθούς χωριάτες. Επίσης ο Έλληνας λοχίας διαβάζουμε πως φτάνει στο σημείο να εύχεται να μην πάθουν τίποτα τα παιδιά των αγαθών χωρικών, τα οποία είναι στο εχθρικό στρατόπεδο.

Ο Κωστούλας περιγράφει στην αγαπημένη του την συνάντηση με ένα Ρωσικό Σύνταγμα, μία πολύ ωραία ανοιξιάτικη ημέρα, πάνω σε ένα λόφο με παπαρούνες: *«Ήταν ένας λόφος άλικος από τις παπαρούνες. Ξεκουραζόταν ένα Ρούσικο Σύνταγμα, που τραβούσε κι αυτό για το μέτωπο. Εκεί μας σταματήσανε κ' εμάς. Είχε νερό μπόλικο και πρασινάδα εκεί δίπλα»* (Μυριβήλης 2019, 50). Αναφέρει την υπέροχη υποδοχή την οποία τους έκαναν οι Ρώσοι στρατιώτες. Κάτι που έδειχνε πως ο άνθρωπος εναντιωνόταν στον πόλεμο έστω και αν και τα δύο Συντάγματα βιάζονταν προς το μέτωπο: *«Μας δεχτήκανε με χαρές σχεδόν παιδιάτικες... Τραβούσανε και μας δείχναν από την τραχηλιά τους χρυσά, σιντεφένια σταυρουδάκια και φυλαχτάκια κρεμασμένα με αλυσιδίτσες. Σταυροκοπιόντανε με τον ορθόδοξο τρόπο»* (Μυριβήλης 2019, 50). Όλα αυτά συνέβησαν χωρίς να γνωρίζει ο ένας την γλώσσα του άλλου: *«Φάγαμε μαζί κουβεντιάσαμε ώρες δίχως να καταλαβαίνει γρι ο ένας απ' τη γλώσσα τ' αλλοιού»* Μυριβήλης 2019, 50). Κατόπιν οι Ρώσοι άρχισαν να παίζουν λαϊκά τραγούδια της πατρίδας τους και τα μάτια τους βούρκωναν. Ο Κωστούλας θεώρησε πως αναφέρονταν στις ωραίες κοπέλες τους, τις οποίες άφησαν ίσως και για πάντα πίσω τους.

Τέλος μετά το πέρας της συνάντησης επακολούθησε κάτι το αναπάντεχο, το οποίο διακρινόταν όμως από ομορφιά: *«οι Ρούσοι βάλανε παπαρούνες μέσα στις μπούκες των ντουφεκιών μας. Ήτανε σα μια παράξενη λιτανεία με ατσαλένιες λαμπάδες, που στην κορφή τους άναβε η πιο χαρούμενη φλόγα»* (Μυριβήλης 2019, 51). Οι στρατιώτες αποχωρίστηκαν και χαιρετηθήκαν εγκάρδια. Άραγε *«Πόση αγάπη υπάρχει στον κόσμο! Αφθονη, σαν ποτάμι που χύνεται μέσα σ' έναν κάμπο. Ανθισμένη σαν ένας λόφος κόκκινος από τις παπαρούνες, που σε φωνάζουνε να τις κόψεις. Δεν έχεις παρά να σκόψεις να τις κόψεις»* (Μυριβήλης 2019, 51).

Στην συνέχεια η Μεραρχία του Κωστούλα πηγαίνει στα μετόπισθεν για να ξεκουραστούν οι στρατιώτες. Τότε αυτός αρνείται να μπει στο νοσοκομείο για την πάθηση του ποδιού του και φιλοξενείται αντ' αυτού σε ένα σπίτι χωρικών της περιοχής, για να ιαθεί. Οι χωριάτες είναι φιλόξενοι μαζί του και τον περιποιούνται σαν μέλος της οικογένειάς τους. *«Με δέχτηκαν ανοιχτόκαρδα και απλά»* (Μυριβήλης

2019, 183), δηλώνει ο τραυματισμένος λοχίας ήδη από την πρώτη του επαφή μαζί τους. Ο Κωστούλας μαγεύεται από την ζωή αυτών των απλών και καλοσυνάτων ανθρώπων, οι οποίοι: *«Δεν το ξέρανε καν πως ήταν ευτυχισμένοι. Μόλις τώρα που είδαν τους βάρβαρους να χιμάν από τις τέσσερεις άκρες του κόσμου, να κάνουνε γιουρούσι στα χωράφια και στα νεκροταφεία τους και να τσαλαπατάνε την αγνοημένη τους ευτυχία, τώρα μόλις την είδαν»* (Μυριβήλης 2019, 186). Για αυτό και *«...εύχονται στο Θεό με πλατιά σταυροκοπήματα, να τους φέρει πίσω την ειρήνη»* (Μυριβήλης 2019, 186). Επίσης ο Κωστούλας διηγείται το πόσο απλά και αρμονικά ζούσαν αυτοί οι άνθρωποι παίρνοντας τα πάντα από τη γη τους. Όμως και εδώ *«Το σπίτι τούτο της Ειρήνης είναι βαριά λαβωμένο από τον Πόλεμο»* (Μυριβήλης 2019, 186). Έπειτα, μετά την περιγραφή την οποία κάνει ο Κωστούλας για όλους τους γεροδεμένους, ξανθούς γαλανομάτες χωριάτες –εκτός του νεαρού– αναφέρεται συγκεκριμένα σε μία όμορφη μελαχρινή, έφηβη κοπέλα, η οποία όπως όλα δείχνουν ερωτεύτηκε τον Κωστούλα και ονομάζεται Γκιβέζω. *«Η ηχητική του ονόματος είναι παράξενα αρμονισμένη με την ύπαρξή της. Γύρω της ανεσαίνει μια θερμή ατμόσφαιρα, όπως γύρω σε μια κόκκινη τριανταφυλλιά. Στοχάζομαι πως βέβαια, μονάχα έτσι μπορούσε να τη λεν:*

«Γκιβέζω...».» (Μυριβήλης 2019, 188).

Οι αγαθοί και καλόκαρδοι χωριάτες, στο σπίτι των οποίων αναρρώνει ο Κωστούλας, δεν θέλουν να είναι ούτε Βούλγαροι, ούτε Σέρβοι, αλλά ούτε και Έλληνες. Η πίστη τους στο Θεό είναι βαθιά. Βλέπουν τον πόλεμο, πρωτίστως η σπιτονοικοκυρά, της οποίας τα δύο αγόρια τα πήραν και τα πήγαν στο Περιστέρι για να πολεμήσουν *«σαν ένα βαρύ κακό πούπεσε μέσα στο σπίτι, σαν οργή Θεού»* (Μυριβήλης 2019, 195). Στα μάτια αυτής της γυναίκας ο Κωστούλας δεν είναι ένας εχθρός, ο οποίος κάποια στιγμή μπορεί να σκοτώσει τα παιδιά της, αλλά άλλος ένας *«δυστυχισμένος στρατιώτης»* (Μυριβήλης 2019, 196). Η μάνα των εχθρών του Κωστούλα, συμπεριφέρεται σε αυτόν με απaráμιλλη στοργή. Μπαίνει στην θέση της δικής του μάνας και τον ρωτάει για το πώς θα νοιώθει εκείνη, τώρα που ο γιος της είναι στον πόλεμο.

Την τελευταία βραδιά της παραμονής του στο σπίτι αυτών των αγαθών χωρικών, ο Κωστούλας την περνάει ακούγοντας την σπιτονοικοκυρά του να κάνει έναν μονόλογο. Ουσιαστικά αυτή η μάνα αρχέτυπο, απευθύνεται στο Θεό, για τα παιδιά της τα οποία είναι στον πόλεμο, την ώρα που μπαλώνει τα ρούχα του Κωστούλα, πριν φύγει το πρωί και αυτός για το Μέτωπο. Όμως αυτή η αξιοθαύμαστη μητέρα, προσδοκά μία ανάλογη συμπεριφορά για τους δύο γιους της Γιοβάν και Πέτκο από κάποια άλλη μητέρα, η οποία θα τα φροντίσει το ίδιο στοργικά με τον τρόπο που φρόντισε και αυτή έναν άλλον στρατιώτη, τον Κωστούλα. *«Να της το πεις, γιόκα μου, πως όλες οι μανάδες καθόμαστε έτσι αποξυλωμένες και καρτερούμε τους γιους μας που μας τους πήρε ο πόλεμος. Να της το πεις, γιόκα μου, πως εγώ η μαύρη, η μάνα του Γιοβάν και του Πέτκο, σου φρόντισα τα ρουχάκια σου»* (Μυριβήλης 2019, 248).

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στρατής Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

Αποκαλεί οργή του Θεού τον πόλεμο. Προτρέπει την μητέρα του Κωστούλα να απευθυνθεί και αυτή στον Θεό, γιατί όπως λέει, πρέπει «να μου γυρίσει πίσω τ' αγόρια μου, σαν που παρακαλώ και γω να χτυπήσουν την πόρτα της και τα δικά της παιδιά» (Μυριβήλης 2019, 248). «Να γυρίσει με τ' αδέρφι του και να τα καλοδεχτεί η μάνα τους σαν τα χελιδόνια. Σαν που θα καλοδεχτώ και γω τ' αγόρια μου, τον Πέτκο και το Γιοβάν» (Μυριβήλης 2019, 248)... Ο Κωστούλας τότε ανέφερε «Ένας κόμπος ανέβαινε στο λαρύγγι μου. Έκλαιγα κρυφά για τη μητέρα μου» (Μυριβήλης 2019, 249). Μετά από αυτήν την απύθμενη καλοσύνη, την οποία δέχτηκε ο Κωστούλας από αυτούς τους αγαθούς χωρικούς, ικέτευσε:

«– Θε μου, ανάμεσα στα μιλιούνια τους στρατιώτες του οχτρού, Θε μου, ας μην σκοτωθούν ο Γιοβάν και ο Πέτκο!» (Μυριβήλης 2019, 252).

Τέλος ο Κωστούλας περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο πήρε και αυτός παράσημο ανδρείας. Παρόλα αυτά δεν έμεινε ικανοποιημένος. Ήθελε να ξεσπάσει σε ένα λυτρωτικό κλάμα. Η δυστυχία του για την απόδοση του παρασήμου φαινόταν στους συστρατιώτες του σαν ένδειξη μετριοφροσύνης. Την στιγμή της σύγκρουσης με την περίπολο των Βούλγαρων, ο Κωστούλας δεν ήταν ο εαυτός του, αλλά ένας πολεμιστής, ο οποίος μιλούσε μέσα του και είχε κατακλύσει όλο του το σώμα. Μάλιστα ο ίδιος διερωτάται με μία δόση ειρωνείας «Πώς έγινε και χάθηκε ολότελα μέσα μου ο «άνθρωπος» κι απόμεινε μονάχα ο περιπολάρχης κι ο πολεμιστής;» (Μυριβήλης 2019, 272). Το παράσημο δόθηκε στον Κωστούλα γιατί αυτός σκότωσε έναν εχθρό και μαζί με αυτούς που διοικούσε τραυμάτισαν άλλον έναν, χάρη στην ψυχραιμία του και χάρη στην ηγετική του ικανότητα. Επίσης ένοιωσε μεγάλη ανακούφιση και όπως εξομολογήθηκε ο ίδιος στην επιστολή του «Ένα βουνό σηκώθηκε απ' τα στέρνα μου σαν είδα πως κανένας από τους δυο τους δεν είχε τ' όνομα του Πέτκο και του Γιοβάν, μ' όλο πούναι τόσο συνηθισμένα» (Μυριβήλης 2019, 273).

Διαπιστώνουμε μέσα από τα στιγμιότυπα πως το *Η ζωή εν τάφω* του Μυριβήλη αποτελεί ένα αντιπολεμικό μυθιστόρημα, επειδή προβάλλει τον ανθρωπισμό στην πιο ακραία στιγμή καταστροφής, την οποία μπορεί να προκαλέσει ο άνθρωπος στον συνάνθρωπό του, χωρίς καν να προλάβει να τον γνωρίσει για να τον μισήσει. Μέσα από αυτήν την ανθρωποσφαγή και την φρίκη την οποία βιώνουν οι φαντάροι, μέσα στην αναμονή των χαρακωμάτων, αναδεικνύει την άδολη προσφορά μεταξύ των ανθρώπων. Επίσης ο Μυριβήλης μας δίνει την γνώμη του για τον πόλεμο, μέσα από την γνώμη των αθών ντόπιων χωρικών, οι οποίοι βλέπουν τον πόλεμο ως μία καταστροφή, για όλες τις μανάδες των νέων που υπηρετούν, σε όλα τα μέτωπα του πολέμου.

3. Ηλίας Βενέζης

3.1 Η ζωή και το έργο του Ηλία Βενέζη

Ο Ηλίας Βενέζης θεωρείται ένας από τους μείζονες συγγραφείς της γενιάς του '30. Στο έργο του κυρίως ασχολείται με τα δεινά τα οποία υπέστη ο ελληνισμός της Μικράς Ασίας, και ασφαλώς και ο ίδιος, από την παιδική του ηλικία. Μπορούμε να πούμε πως ήταν ένας λογοτέχνης της προσφυγιάς και του ξεριζωμού. Μπορούμε να πούμε πως η ανθρωπιά, η καρτερία και η πίστη αποτελούν δομικά υλικά της τέχνης του. Μερικά από τα σπουδαιότερα έργα του είναι τα μυθιστορήματα *Το Νούμερο 31328* (1931), *Γαλήνη* (1939) και *Αιολική Γη* (1943).

Το πατρικό του επίθετο ήταν Μέλλος. Αυτός όμως χρησιμοποίησε ως λογοτεχνικό ψευδώνυμο το επίθετο του παππού του και έγινε ευρύτερα γνωστός ως Ηλίας Βενέζης. Γεννήθηκε στις 4 Μαρτίου 1904 στο Αϊβαλί της Μικράς Ασίας. Όμως μία νεότερη έρευνα, σε σχέση με την ληξιαρχική πράξη του θανάτου του, υποστηρίζει ότι γεννήθηκε το 1898.

Ο συγγραφέας ήταν ένα από τα επτά παιδιά του κτηματία Μιχαήλ Μέλλου, ο οποίος καταγόταν από την Κεφαλονιά, και της Βασιλικής Μπιμπελά, η οποία ήταν κόρη του μεγαλοτσιφλικά Γιαννακού Μπιμπελά. Με την έναρξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, όταν οι Τούρκοι ξεκίνησαν τους διωγμούς εναντίον των χριστιανικών πληθυσμών, ο συγγραφέας μαζί με την οικογένειά του εγκαταστάθηκαν στην Μυτιλήνη, τόπο καταγωγής της μητέρας του. Εκεί ο συγγραφέας πέρασε δύσκολα τα πρώτα του χρόνια στο γυμνάσιο, με πολλές και σκληρές στερήσεις. Σπούδαζε την ημέρα και εργαζόταν το βράδυ.

Μετά το πέρας του πολέμου ο συγγραφέας επέστρεψε στο Αϊβαλί. Εκεί άρχισε να μελετάει ανώτερα μαθηματικά, ώστε να σπουδάσει μηχανικός στη Γαλλία. Αυτό όμως δεν επετεύχθη επειδή η Μικρασιατική Καταστροφή και ο επακόλουθος ξεριζωμός χάλασαν τα σχέδια του. Όταν οι Τούρκοι κατέλαβαν και το Αϊβαλί τον συνέβαλαν μαζί με άλλους τρεις χιλιάδες Έλληνες. Τους οδήγησαν όλους στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας, ώστε να εργασθούν υπό συνθήκες δουλείας στα απάνθρωπα «Τάγματα Εργασίας».

Ο Βενέζης έζησε εκεί απίστευτα μαρτύρια για δεκατέσσερις μήνες. Καρπός όλων αυτών των στερήσεων και των απάνθρωπων συνθηκών διαβίωσης, ήταν το βιβλίο του *Το νούμερο 31328*. Το νούμερο αυτό ήταν ο αριθμός με το οποίο καταχωρήθηκε ο συγγραφέας στα «Τάγματα Εργασίας». Οι συνθήκες διαβίωσης θύμιζαν δουλεία, για αυτόν τον λόγο διασώθηκαν μόνο 23 συμπολίτες του Βενέζη, μαζί με τον συγγραφέα. Ο ξεριζωμός και η ζωή στα «Τάγματα Εργασίας» σημάδεψαν τον νεαρό τότε Βενέζη, αφήνοντας ανεξίτηλα τα ίχνη τους, με καίριο τρόπο στη θεματογραφία του και στο έργο του.

Μετά το πέρας των περιπετειών του κατέφυγε ξανά στην Μυτιλήνη, όπου και εγκαταστάθηκε. Στη Μυτιλήνη άρχισε να δουλεύει στην Εθνική Τράπεζα. Εκεί

γνωρίστηκε με τον συγγραφέα Στράτη Μυριβήλη και όλους τους λογοτέχνες και καλλιτέχνες του νησιού, που απάρτιζαν την λεγόμενη «Λεσβιακή Άνοιξη». Το 1930 πήρε μετάταξη στην Τράπεζα της Ελλάδος και το 1932 μετατέθηκε στο Κεντρικό Κατάστημα της Αθήνας. Υπηρέτησε ως το 1957. Συνταξιοδοτήθηκε με τον βαθμό του Υποδιευθυντή.

Στα αθηναϊκά γράμματα εμφανίστηκε πρώτη φορά το 1928. Αυτό συνέβη μετά την βράβευσή του, από τον διαγωνισμό του περιοδικού *Νέα Εστία* για το διήγημα του *Ο θάνατος*. Επίσης το 1928 εξέδωσε στη Μυτιλήνη το πρώτο του βιβλίο. Το λογοτέχνημα κυκλοφόρησε με τον τίτλο *Ο Μανώλης Λέκκας και άλλα διηγήματα*. Η κριτική λογοτεχνίας στην Αθήνα το δέχτηκε με θετικά.

Ο συγγραφέας παντρεύεται με την Σταυρίτσα Μολυβιάτη το 1938. Η καταγωγή της συζύγου του είναι από το Αϊβαλί. Μαζί απέκτησαν μία κόρη την Άννα. Το 1939 κυκλοφορεί το μυθιστόρημα *Γαλήνη*. Είναι το πρώτο βιβλίο της λογοτεχνίας μας, το οποίο αντιμετωπίζει με λογοτεχνικές αξιώσεις το θέμα της εγκατάστασης των προσφύγων στην Ελλάδα. Για το βιβλίο αυτό ο συγγραφέας τιμήθηκε το 1940 με το Ά Κρατικό βραβείο Λογοτεχνίας, καθώς και με τον Έπαινο της Ακαδημίας Αθηνών. Στο βιβλίο εξιστορούνται τόσο η ομαδική περιπέτεια του πλήθους, όσο και τα ιδιωτικά περιστατικά της ζωής, της οικογένειας, του γιατρού Δημήτρη Βένη.

Στις 28 Οκτωβρίου 1943 οι υπάλληλοι της Τράπεζας της Ελλάδας συγκεντρώνονται στην μεγάλη αίθουσα του κτηρίου, για να τιμήσουν την επέτειο του «ΟΧΙ», όπως επίσης και την μνήμη των συναδέλφων τους, οι οποίοι σκοτώθηκαν στον πόλεμο και στην αντίσταση μαχόμενοι. Οι Ναζί εισβάλουν στην αίθουσα. Συλλαμβάνουν τον διοικητή, όπως επίσης και μερικούς υπαλλήλους. Ένας εξ αυτών ήταν και ο Ηλίας Βενέζης. Ο συγγραφέας απομονώθηκε στο «Μπλοκ C» των φυλακών Αβέρωφ και θα εκτελούνταν. Τον έσωσε η σύσσωμη και συντονισμένη επέμβαση του πνευματικού κόσμου της χώρας, η οποία ζήτησε την άμεση απελευθέρωσή του. Μέσα από αυτήν την τραγική εμπειρία προέκυψε το μοναδικό θεατρικό του έργο, με τον τίτλο *Μπλοκ C*. Αυτό το θεατρικό έργο ανέβηκε στις 5 Δεκεμβρίου του 1945 στην Αθήνα, από το Εθνικό Θέατρο, σε σκηνοθεσία Πέλου Κατσούλη.

Εν μέσω Κατοχής εξέδωσε το περισσότερο μεταφρασμένο και το πλέον δημοφιλές του έργο. Το μυθιστόρημα αυτό ήταν η *Αιολική Γη*. Τούτο το μυθιστόρημα είναι ένας ύμνος για τον χαμένο παράδεισο των παιδικών χρόνων του συγγραφέα στην Μικρά Ασία. Παράλληλα είναι ένα χρονικό για τον ξεριζωμό των Ελλήνων από τις αλησμόνητες πατρίδες, πριν από την Μικρασιατική Καταστροφή.

Τα βιβλία του Ηλία Βενέζη άρχισαν να μεταφράζονται σε πολλές ξένες γλώσσες από το 1946, σημειώνοντας μεγάλη απήχηση. Εκτός από τα τρία μείζονα έργα του, τα μυθιστορήματα: *Το Νούμερο 31328* (1931), *Γαλήνη* (1939) και *Αιολική Γη* (1943), ο Ηλίας Βενέζης δημοσίευσε και άλλα μυθιστορήματα, ταξιδιωτικές εντυπώσεις, συλλογές διηγημάτων, όπως επίσης και ιστορικά έργα. Το 1958 μαζί με τους εξής

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

συγγραφείς, κατά σειρά: Στράτη Μυριβήλη, Μ. Καραγάτση, Άγγελο Τερζάκη, δημοσίευσαν σε συνέχειες στην εφημερίδα *Ακρόπολις* το *Μυθιστόρημα των τεσσάρων*.

Κατά την διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου συμμετείχε στην ίδρυση της αντικομμουνιστικής Εθνικής Εταιρίας Ελλήνων Λογοτεχνών. Τον επόμενο χρόνο, το 1949, μετά από πρόσκληση που του απεύθυνε το Αμερικανικό Υπουργείο Εξωτερικών, έκανε επί ένα εξάμηνο μία περιοδεία στις ΗΠΑ, όπου έδωσε διαλέξεις και συνεντεύξεις. Το επόμενο διάστημα συνεργάστηκε για πολλά έτη με το Εθνικό Ίδρυμα Ραδιοφωνίας, σε εκπομπές λόγου. Υπήρξε μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Εθνικού Θεάτρου, της Λυρικής Σκηνής, της Κοινότητας Ευρωπαίων Συγγραφέων, της Ελληνοαμερικανικής Ένωσης, καθώς και ιδρυτικό μέλος της λογοτεχνικής «Ομάδας των 12». Το 1957 η Ακαδημία Αθηνών εξέλεξε τον συγγραφέα τακτικό μέλος στην τάξη των Γραμμάτων και Καλών Τεχνών. Το 1959 του απονεμήθηκε το παράσημο του Ταξιάρχη του Τάγματος Γεωργίου Α.

Ο Βενέζης απεβίωσε το 1973 εξουθενωμένος από τον καρκίνο του λάρυγγα. Είχε διαγνωστεί με αυτόν δύο χρόνια νωρίτερα (Κατσιαμπούρα 2007α, 276-277).

3.2 Το νούμερο 31328

Ο συγγραφέας, που είναι και ο ήρωας του μυθιστορήματος με το ονοματεπώνυμό του Ηλίας Βενέζης, μας διηγείται την ζωή των Ελλήνων αιχμαλώτων στην Ανατολία, στα τουρκικά τάγματα εργασίας, μετά την ήττα του Ελληνικού Στρατού το 1922.

Η εξιστόρηση αρχίζει από το Αϊβαλί, την ιδιαίτερη πατρίδα του Βενέζη. Παρουσιάζεται η κατάσταση που επικρατεί στο λιμάνι και στην πόλη· ο πανικός αυτών που είναι να φύγουν για την Ελλάδα με τα Αμερικανικά βαπόρια, τα οποία σφυρίζουν συνεχώς, είναι έκδηλος. Όσοι είναι να φύγουν δεν το παίρνουν απόφαση να εγκαταλείψουν τους δικούς τους. Τούρκοι στρατιώτες γεμίζουν το Αϊβαλί και επιστρατεύουν τους Έλληνες άρρενες ως σκλάβους για το εσωτερικό. Τους εξευτελίζουν και τους φέρονται με τον χειρότερο τρόπο. Ενίοτε τους δολοφονούν. Οι μάνες τους ή οι γυναίκες τους, με τα μωρά τους ή τα παιδιά τους, προσπαθούν να τους δουν για τελευταία φορά ή να τους εμψυχώσουν.

Ο Βενέζης μας αναφέρει με σχολαστική λεπτομέρεια τις σπαρακτικές στιγμές που περνάει με την μητέρα του και την οικογένειά του. Όλοι τους είναι βαθιά συγκινημένοι. Περισσότερο από όλους είναι ταραγμένη η μητέρα του. Θεωρεί μικρό παιδί το γιο της, για αυτήν την περιπέτεια. Πάρα ταύτα το γέλιο υπάρχει στην οικογένεια, με τα καμώματα του αγαθού Ηρόδοτου, όπως τα εξιστορεί η μεγάλη αδερφή του συγγραφέα η Ανθίπη για να δώσει θάρρος σε όλους αυτήν την κρίσιμη στιγμή.

Ο Βενέζης συλλαμβάνεται και μεταφέρεται στην φυλακή. Η φυλακή είναι σκοτεινή. Έχει μέσα άλογα. Είναι γεμάτη από τα περιττώματά τους. Όλοι οι φυλακισμένοι φοβούνται για την ζωή τους και για τις ζωές των οικογενειών τους. Εντωμεταξύ η οικογένεια του συγγραφέα κάνει απέλπιδες προσπάθειες για να βγάλει τον γιο της από την φυλακή φτάνοντας ακόμη και στο γραφείο του Τούρκου αξιωματικού, ο οποίος όταν τον βλέπει τον λέει υποτιμητικά «μούργο». Η μητέρα του συγγραφέα τον επισκέπτεται στην φυλακή. Θρηνεί για την κατάστασή του. Συγκινητική είναι η στιγμή που η οικογένειά του τον αποχαιρετά έχοντας εξαντλήσει όλες τις προσπάθειες για να τον βγάλει από την φυλακή, λίγο πριν φύγει με το τελευταίο βαπόρι για την Ελλάδα.

Οι Τούρκοι στρατιώτες παρουσιάζονται από τον συγγραφέα ως μέθυστοι και αγριάνθρωποι, χωρίς αξίες, όπως ένας ανατολίτης στρατιώτης, ο οποίος νοιώθει να αναβαθμίζεται, όταν όλοι οι φυλακισμένοι προσπαθούν να μάθουν τον τρόπο θανάτου των άλλων έγκλειστων, που μεταφέρθηκαν στο απόσπασμα. Μέσα σε αυτήν την κατάσταση υπάρχει συντροφικότητα μεταξύ των φυλακισμένων. Συνεχώς κάποιοι πηγαίνουν στο εκτελεστικό απόσπασμα και κάποιοι έρχονται στην φυλακή.

Στον συγγραφέα ένα αίσθημα χαρμολύπης δημιουργείται, όταν ύστερα από ένα στραβοπάτημα, ο μεθυσμένος Τούρκος στρατιώτης επιλέγει έναν άλλον κρατούμενο, μέσα από την σειρά των σκλάβων, για το εκτελεστικό απόσπασμα, και ο ήρωας του

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

μυθιστορήματος σώζεται σαν από θαύμα. Παρά ταύτα ο συγγραφέας στον ύπνο του, μέσα σε αυτήν την φρίκη, ονειρεύεται πως είναι ερωτευμένος σε έναν υπέροχο κόσμο, δείχνοντας με αυτόν τον τρόπο την θέληση του για ζωή.

Η θέληση για ζωή εξακολουθεί να επιβιώνει στις σελίδες του μυθιστορήματος του Ηλία Βενέζη. Αυτό μπορούμε να το κατανοήσουμε από την σχέση του με τον συμμαθητή του Αργύρη. Αυτός ο συνομήλικος του συγγραφέα, είναι ένα παιδί όμορφο και ευγενικό, το οποίο ο Ηλίας Βενέζης προσπαθεί να εμψυχώσει. Οι αιχμάλωτοι μαζί με τους οποίους είναι ο συγγραφέας και ο Αργύρης, ζουν συνεχώς με τον τρόπο του θανάτου, από τους Τούρκους στρατιώτες, οι οποίοι τους ξεγυμνώνουν από ρούχα και παπούτσια, μέσα σε μία κρύα νύχτα του Οκτωβρίου. Παρά ταύτα οι δύο νεαροί πιστεύουν πως θα επιζήσουν γιατί είναι νέοι. Οι Τούρκοι τους υποβάλουν σε μία πορεία, την οποία πρέπει να πραγματοποιήσουν γυμνοί, στο εσωτερικό της Ανατολίας. Αυτήν την πορεία ένας σύντροφος των δύο νεαρών την ονομάζει «λευκό θάνατο». Οι αιχμάλωτοι της πορείας νοιώθουν τρόπο όχι μόνο για τον επικείμενο θάνατό τους, αλλά και για τον τρόπο με τον οποίο θα πεθάνουν από τους βάρβαρους Τούρκους στρατιώτες.

Οι Τούρκοι έχουν βεβηλώσει και εκκλησίες, μετατρέποντάς τες σε στάβλους-αποθήκες, γεμάτες κόπρανα και θειάφι. Μέσα σε αυτές αναπαύονται οι αιχμάλωτοι και εκεί λαμβάνει χώρα ένας βιασμός μίας μητέρας, από τρεις Τούρκους στρατιώτες, μπροστά στον σύζυγο της και στο παιδί της. Ο συγγραφέας μας παρουσιάζει με ακριβείς λεπτομέρειες και αποτροπιασμό τον βιασμό της γυναίκας, ο οποίος κράτησε τρία τέταρτα της ώρας. Ο σύζυγος της δεν έχει καμία δυνατότητα να αντιδράσει. Θέλει να φαρμακωθεί με θειάφι. Ευτυχώς για αυτόν όλοι οι σύντροφοί του προσπαθούν να τον εμψυχώσουν, λέγοντάς του πως δεν πρέπει να ντρέπεται αυτός για την αδράνειά του, μπροστά στο όλο γεγονός. Επίσης προσπαθούν με κάθε τρόπο, να τον κάνουν να σταματήσει να βλέπει αυτήν την κτηνωδία. Όταν τελείωσε ο βιασμός και επήλθε η ησυχία, ο Ηλίας Βενέζης, μέσα σε ένα πανί βάζει θειάφι, για κάθε ενδεχόμενο, δηλώνοντας μας πως προτιμάει τον θάνατο από τον εξευτελισμό. Στην αρχή οι Τούρκοι είχαν στραφεί στον όμορφο Αργύρη, ο οποίος ήξερε τούρκικα, και καταλάβαινε όλα όσα λέγονταν για αυτόν. Οι Τούρκοι στρατιώτες όμως αποφασίζουν να τον βιάσουν κάποια άλλη στιγμή. Τότε μέσα από το κλαμένο πρόσωπο του νεαρού, ξεπετάγεται αναπάντεχα μία αξιοπρέπεια, η οποία προτιμά το θάνατο από τον εξευτελισμό του βιασμού.

Η πορεία των εκτοπισμένων συνεχίζεται με κυρίαρχο συναίσθημα από την πλευρά των Τούρκων ιπέων, στρατιωτών, την απανθρωπιά. Όλη την πομπή των σκλάβων ο συγγραφέας την θεωρεί ένα κοπάδι αναμαλλιασμένα ζώα, χωρίς να εξαιρεί και τον εαυτό του μέσα από αυτήν. Οι στρατιώτες πηγαίνουν τους γυμνούς σκλάβους μέσα από τα χωράφια, ώστε να κάνουν πιο δύσκολη την διαδρομή τους κατά την διάρκεια της πορείας. Οι σκλάβοι μαλώνουν άγρια μεταξύ τους, ακόμη και για ένα κομμάτι τσουβάλι, το οποίο δένουν γύρω από την πατούσα τους σαν αυτοσχέδιο παπούτσι. Ο

συγγραφέας μάς δίνει γλαφυρά την εικόνα ενός αποκτηνωμένου συντρόφου, ο οποίος αρπάζει το κομμάτι από το τσουβάλι που βρήκε ο Αργύρης, με βίαιο τρόπο. Από την άλλη πλευρά ο Ηλίας Βενέζης, μας παρουσιάζει έναν καλοκάγαθο άνθρωπο, ο οποίος θέλει να βοηθήσει μέσα σε αυτό το χάος και το κάνει δίνοντας στα δύο παιδιά το δικό του τσουβάλι.

Όταν οι στρατιώτες συναντούν μία πηγή, αυτοί και τα άλογα τους πίνουν λαίμαργα νερό, μπροστά στους σκλάβους, οι οποίοι υποφέρουν από το λιοπύρι, την δίψα και την πείνα, και τον πόνο στα πόδια, από το βάδισμα χωρίς ενδεδειγμένη υπόδηση πάνω στα αγκάθια, τις πέτρες και τα χώματα της ξερής γης. Μόνο οι γυναίκες και το παιδί επιτρέπεται να πιουν νερό. Όταν η γυναίκα του ρολογά προσπαθεί να φέρει νερό στον άνδρα της, ώστε αυτός να ξεδιψάσει, της το χύνουν με κωμικοτραγικό τρόπο οι στρατιώτες· τότε εκτυλίσσεται μία σπαραξικάρδια σκηνή. Ο ρολογάς γλύφει τα δάχτυλα της γυναίκας του, προσπαθώντας να ρουφήξει κάθε σταγόνα νερό πάνω σε αυτά. Όταν οι σκλάβοι φτάνουν μπροστά σε ένα λάκκο με νερό πίνουν με μανία από αυτό, έπειτα από την διαταγή των Τούρκων, ώστε να ξεδιψάσουν. Μόνο ένας από όλους προειδοποιεί για τον λευκό θάνατο, αλλά και αυτός μετά ορμάει στα λασπόνερα για να ξεδιψάσει. Από εκεί και έπειτα αρχίζουν οι σκλάβοι να υποφέρουν και από την δυσεντερία. Εντωμεταξύ ο Αργύρης και ο συγγραφέας βάφονται με λάσπες για να μην φαίνονται όμορφοι στους Τούρκους στρατιώτες.

Το τραγικότερο συμβάν εξελίσσεται όταν μία γυναίκα, η οποία βρίσκεται στο δρόμο τους παρατημένη από ένα άλλο τάγμα εργασίας και έχει αποβάλει, ζητά επιτακτικά από έναν Τούρκο στρατιώτη να την σκοτώσει, επειδή θέλει να τελειώνει το μαρτύριό της. Παρόλα αυτά παραμένει με εντολή του ανώτερου αξιωματικού ζωντανή, για να πεθάνει μόνη της μέσα στην τυραννία της αποβολής της.

Ανάμεσα σε αυτούς τους αιχμαλώτους βρίσκεται μόνο ένα παιδί το οποίο από ένα σημείο και μετά τους γίνεται μεγάλο βάρος. Κανένας δεν θέλει να το κουβαλήσει, για να μην μείνει τελευταίος και χάσει τη ζωή του. Είναι ένα βάρος και για τον συγγραφέα, όταν θα το παραλάβει. Όλοι προσπαθούν να είναι στις πρώτες σειρές. Όσοι μένουν πίσω και δεν μπορούν να συνεχίσουν, βασανίζονται και σκοτώνονται βάνουσα από τους Τούρκους στρατιώτες.

Παρά ταύτα ο συγγραφέας εξακολουθεί να θυμάται τις παλιές καλές στιγμές, στην γη των προγόνων του, μέσα από την πορεία της κόλασης. Ελπίζει στη δύναμη των νιάτων του και προσπαθεί να δώσει δύναμη και στον Αργύρη, ακόμη κι αν κάποια στιγμή του μιλάει με θυμό και μοιάζει πως καταρρέει.

Ο συγγραφέας δεν διστάζει να μας φανερώσει σε όλο της το μεγαλείο την παλικαριά των Τούρκων, οι οποίοι πολέμησαν ενάντια των Ελλήνων στην κατοχή. Ο Ηλίας Βενέζης μας παρουσιάζει και τους παλιούς καλούς καιρούς μεταξύ των δύο λαών, πριν τον πόλεμο, που διαρρήχτηκαν από τους Έλληνες, οι οποίοι τώρα θα λογοδοτήσουν για τα δεινά που προκάλεσαν κατά την διάρκειά του.

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στρατής Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

Η πορεία και η καθημερινότητα των αιχμαλώτων παρουσιάζεται με ένα τόνο τραγικής λυρικότητας, η οποία θυμίζει αρχαία τραγωδία. Όλοι είναι ψυχικά ράκη, άνδρες και γυναίκες. Το μόνο που ισχύει σε αυτήν την πορεία είναι «ο θάνατός σου, η ζωή μου». Το αντιλαμβανόμαστε όταν οι άνδρες νοιώθουν ευχαρίστηση σε κάθε στάση, με την ευκαιρία ενός βιασμού, αλλά και οι γυναίκες επειδή προσφέρουν το κορμί τους ώστε να έχουν την εύνοια των αξιωματικών. Ακόμη και ο συγγραφέας με τον Αργύρη νοιώθουν χαρά που δεν αποτελούν υποψήφια θύματα βιασμού εξαιτίας των δύο γυναικών που είναι στην πορεία.

Όλοι προσπαθούν να σωθούν από την Νέμεσι, ακόμη και όταν επιλέγουν το θάνατο. Τούτο γίνεται κατανοητό όταν οι σκλάβοι ομολογούν πως θα ήταν καλύτερο να τους είχαν σκοτώσει οι τσέτες, που συνάντησαν στην πορεία τους, με μία τουφεκιά. Αυτόν τον θάνατο επιλέγει ένας σκλάβος όταν αρχίζει να τρέχει μέσα στα χωράφια, αποζητώντας και πετυχαίνοντας το τέλος του μαρτυρίου του, διά τουφεκισμού από τους στρατιώτες. Σε αυτήν την πορεία οι παχύσαρκοι ιερείς χάνουν την αξιοπρέπεια τους, επειδή είναι απογυμνωμένοι από τα ράσα τους. Ο θάνατος του Αργύρη με χτύπημα από σφυρί στο κεφάλι, επειδή οι Τούρκοι χωρικοί ήθελαν να του πάρουν το χρυσό του δόντι, σε αντιδιαστολή με το ελπιδοφόρο όνειρό του, καταδεικνύουν την απέλπιδα πάλη μεταξύ ζωής και θανάτου στους δύο νεαρούς συντρόφους.

Μετά από μέρες πορείας οι σκλάβοι φτάνουν σε ένα κατάλυμα. Εκεί αν και οι ταλαιπωρίες είναι πολλές, επειδή δεν έχουν τον απαιτούμενο χώρο, για να ξεκουραστούν και να κοιμηθούν και ο ένας είναι πάνω στον άλλο, νοιώθουν κάποια ανακούφιση από το τέλος της πορείας. Πριν από ένα άλλο ξεκαθάρισμα οι υγιείς πηγαίνουν στην δουλειά και οι άρρωστοι κάθονται στην εκκλησία-κατάλυμα. Οι Τούρκοι στρατιώτες κακομεταχειρίζονται τους αιχμαλώτους. Εν τω μεταξύ το μίσος των Τούρκων χωρικών είναι τόσο μεγάλο που έρχονται και φτύνουν τους Έλληνες αιχμαλώτους μέσα στην εκκλησία-κατάλυμα. Τα Τουρκάκια πετάνε «δωράκια» με κύριο στόχο τις κοιλιές των παπάδων, ώστε να κάνουν πλάκα με τους αιχμαλώτους· ιδιαίτερα όμως με τους άτσαλους ιερείς.

Στο «ξεκαθάρισμα» (η διαδικασία επιλογής των μελλοθάνων) ο Ηλίας Βενέζης είναι πρώτος στην σειρά. Κάνει ένα βήμα πίσω πιστεύοντας πως θα γλυτώσει. Τότε ένας Τούρκος αξιωματικός ρωτάει τον Ηλία Βενέζη αν είναι άρρωστος. Ένας άλλος αιχμάλωτος απαντάει στον Τούρκο αξιωματικό πως ο νεαρός δεν έχει κάποιο ουσιαστικό πρόβλημα. Η απάντηση αυτή είναι σωτήρια για τον συγγραφέα, επειδή όλοι οι άρρωστοι, οι παπάδες και οι γυναίκες δένονται και φεύγουν ώστε να εκτελεστούν. Όσο και αν φαίνεται παράξενο και κτηνώδες, οι υπόλοιποι αιχμάλωτοι νοιώθουν μία ευχαρίστηση για τον χώρο που απελευθερώθηκε μέσα στην εκκλησία-κατάλυμα. Εντωμεταξύ οι Τούρκοι γελάνε κάνοντας χυδαία αστεία, με έναν Έλληνα ο οποίος είναι ψυχικά ασθενής.

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

Οι σκλάβοι, με την πάροδο των ημερών άρχισαν να κάνουν μεταξύ τους φίλιες. Αυτό δεν σημαίνει πως δεν υπάρχουν και διαμάχες. Ένας φίλος του συγγραφέα ο Γιάννης, ο γιαπιτζής, αναλαμβάνει να προστατέψει τον νεαρό, παίρνοντάς τον μαζί στην δουλειά, σε κτίσματα Τούρκων χωρικών, που είχαν καταστραφεί από τους Έλληνες κατά την διάρκεια του πολέμου. Αυτό συνέβη μέσα στην χαρά που έδωσε στον Γιάννη το νέο, πως η οικογένειά του πήγε στην Ελλάδα, έστω και αν αυτό ήταν ένα ψέμα, που του το είπε ένας σύντροφος από μία άλλη αποστολή, για να μην τον κακοκαρδίσει. Ο Γιάννης ανέλαβε και έναν ασφαλιστή, τον Στυλιανό, ο οποίος αν και είχε παιδιά, σκεφτόταν μόνο την επιβίωσή του. Όλα όμως έγιναν άσχημα, όταν ο συγγραφέας και ο Στυλιανός προσπάθησαν να κτίσουν έναν φούρνο, ο οποίος γκρεμίστηκε στην πρώτη βροχή. Παρά ταύτα, ο Τούρκος χωρικός, ένας αγαθός ανατολίτης, καταλαβαίνοντας πλέον πως δεν ήταν χτίστες, αλλά ψεύτες, τους έδωσε ψωμί και τους έδωξε, δίνοντάς τους κατάρρα να βρουν από τον Θεό το κακό που του έκαναν.

Από εδώ και έπειτα οι σκλάβοι καταλύουν σε ένα συγκεκριμένο σημείο. Το κρύο του χειμώνα δυναμώνει, κάνοντας ακόμη πιο δύσκολη την επιβίωσή τους. Με τον καιρό δένονται πιο πολύ μεταξύ τους και κάνουν δουλειές στην περιοχή. Ο καθένας προσπαθεί να επιβιώσει στο καινούριο περιβάλλον. Η αξιοπρέπεια που έχουν όλοι οι άνθρωποι υπό κανονικές συνθήκες αρχίζει να επανέρχεται στους αιχμαλώτους. Ο Ηλίας Βενέζης όπως και όλοι οι σύντροφοί του κάνουν αγγαρείες στους Τούρκους της περιοχής. Ο συγγραφέας γνωρίζει τον Ζακ ένα όμορφο νεαρό αγόρι, το οποίο όμως δεν μιλά καλά ελληνικά. Ο συγγραφέας καταλαβαίνει πως είναι ξένος, έστω και αν ο Ζακ δεν το επιβεβαιώνει, ακόμη και όταν ο συγγραφέας καταλαβαίνει πως ο Ζακ δεν ξέρει να διαβάσει ελληνικά. Ο συγγραφέας με τον Ζακ σχίζουν ξύλα. Αν δεν κάνουν καλά την δουλειά τους το βράδυ ξυλοκοπούνται. Ο Ζακ είναι μουσικός. Ξέρει να παίζει πολύ καλά πιάνο. Με την παρότρυνση του Ηλία Βενέζη ο Ζακ φανερώνει την επαγγελματική του ταυτότητα. Αναλαμβάνει να κάνει μαθήματα πιάνου στην κόρη ενός Τούρκου συνταγματάρχη, η οποία είναι πολύ όμορφη. Της κοπέλας της έχουν πει πως μπορεί να μεταχειριστεί τον Ζακ όπως θέλει.

Εντωμεταξύ ένας καινούριος έρχεται στην θέση του Ζακ, για να σχίζει ξύλα με τον συγγραφέα, ζητώντας του μεγαλύτερο μερίδιο τροφής ώστε να δουλεύει περισσότερο και καλύτερα. Ο συγγραφέας του δίνει αυτό που ζητά. Ευχάριστη έκπληξη για τους δύο συντρόφους αποτελεί ένα γεροντάκι, το οποίο τους δίνει λίγο καπνό και τσιγαρόχαρτα.

Εντωμεταξύ οι ψείρες βασανίζουν τους σκλάβους και τους στρατιώτες. Μάλιστα με έναν ιδιότυπο τρόπο τους φέρνουν πιο κοντά.

Επανερχόμενοι στην ιστορία του Ζακ η όμορφη κόρη του συνταγματάρχη γοητεύεται από τον νεαρό και του δίνει ζαχαρωτά και ρούχα για να τον καλοπιάσει. Μάλιστα φτάνει στο σημείο να αμφισβητήσει τον ανδρισμό του, επειδή ο Ζακ δεν υποκύπτει στα θέληγτρά της. Ο Ζακ δίνει στον συγγραφέα μερικά από αυτά τα

ζαχαρωτά, και κάποια από αυτά τα ρούχα που του έδωσε ως δώρο η κόρη του συνταγματάρχη. Όσο περνάει ο καιρός η κοπέλα γίνεται όλο και πιο προκλητική. Αρχίζει να χαϊδεύει τον Ζακ στο σώμα του και να τον διεκδικεί ερωτικά. Ο Ηλίας Βενέζης όμως λέει συνεχώς στον Ζακ να μην υποκύψει στα θέλητρα της κοπέλας, έστω και αν αυτή είναι πολύ όμορφη. Μία μέρα ο Ζακ γυρίζει δαρμένος από την κοπέλα. Κλαίει για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει. Αναφέρει στον συγγραφέα πως θα ήταν καλύτερα να είχε μείνει στα ξύλα, στα οποία γύρισε μετά τις μέρες που πέρασε ως πιανίστας με την κοπέλα.

Στην συνέχεια του μυθιστορήματος οι Τούρκοι στρατιώτες μετέφεραν πέντε συντρόφους, μία ώρα δρόμο μακριά, από το Κίρκαγατς στο Μπακίρκοϊ· μέσα σε αυτούς ήταν και ο συγγραφέας. Αυτό το μέρος ήταν η πατρίδα του Μπακιρλή-εφέ. Κατά την διάρκεια του πολέμου ο Μπακιρλή-εφέ πολεμούσε πάνω στα βουνά τους Έλληνες κατακτητές. Οι τελευταίοι για αντίποινα σκότωσαν την μητέρα του και την αρραβωνιαστικιά του, σε μία επιδρομή στο χωριό του. Για αυτόν το λόγο οι Έλληνες έτρεμαν αυτό το μέρος.

Στην διάρκεια μίας νύχτας μαζεύτηκαν Τούρκοι χωρικοί έξω από το κατάλυμα των Ελλήνων, με σκοπό να τους σφαγιάσουν. Οι αιχμάλωτοι άρχισαν να ουρλιάζουν, με αποτέλεσμα να λάβουν γνώση του γεγονότος οι στρατιώτες. Τότε ένας Τούρκος στρατιώτης διατάχτηκε να μπει ως φρουρός μέσα στην κρύα νύχτα, βλαστημώντας την τύχη του.

Εδώ συνέβη όμως ένα αξιοθαύμαστο γεγονός. Ένα βράδυ μία Τουρκάλα γιαγιά πλησίασε τους σκλάβους, τους ρώτησε στα τούρκικα με ευγένεια, τι θέλουν, και τους έδωσε ένα απρόσμενο δώρο. Ένα κομμάτι ζεστό ψωμί και ένα κυδώνι.

Εκείνο τον καιρό ο συγγραφέας ήταν άρρωστος από πυρετό. Παρά ταύτα δούλευε φτυαρίζοντας το χιόνι. Μέσα από το κατάλυμά του ο συγγραφέας διέκρινε έναν νεαρό, στρατιωτικό γιατρό. Του μίλησε σε σπαστά γαλλικά. Τα γαλλικά του γιατρού δεν ήταν καλύτερα, αλλά με την βοήθεια του λεξικού οι δύο νέοι κατάφεραν να συνεννοηθούν. Ο γιατρός αποδείχτηκε ιδιαίτερα φιλόανθρωπος με τον συγγραφέα, όπως επίσης και με τους υπόλοιπους σκλάβους, παρά το γεγονός της δολοφονίας της μητέρας του, στον πόλεμο, από τους Έλληνες. Ο συγγραφέας έκανε φίλο του και έναν ανατολίτη τον Ismael, ο οποίος ήθελε από τον συγγραφέα να του μάθει να γράφει το όνομά του στα φραντσέζικα. Ο συγγραφέας τού το έμαθε και αυτός έμεινε κατενθουσιασμένος.

Εντωμεταξύ φτάνοντας στο Κίρκαγατς ο συγγραφέας μαθαίνει για το θάνατο του Ζακ, όπως επίσης και για την αρμένικη καταγωγή του. Ακόμη γυρίζουν πίσω στο Κίρκαγατς οι δύο αιχμάλωτοι Στυλιανός και Γλάρος. Οι δυο τους είχαν περάσει πολύ καλά εκεί που εξορίστηκαν, με τις πονηριές τις οποίες έκανε ο Γλάρος στους αγαθούς, Τούρκους ανατολίτες.

Εν συνεχεία ο συγγραφέας αναφέρεται με λυρικήτητα στην καθημερινότητα των αιχμαλώτων, μέσα και έξω από το κελί. Εκεί μας δίνει με αξιοθαύμαστη μαεστρία την

δύσκολη ζωή των αιχμαλώτων. Μας μιλάει για τον Ντοχτόρ. Έναν ψυχικά ασθενή ή έναν που προσποιείται τον ψυχικά ασθενή, ο οποίος είναι αδιευκρίνιστης εθνικής ταυτότητας. Επισκέπτεται συχνά τους σκλάβους και πάντα τους αναστατώνει. Μας αναφέρει και την άφιξη των τριών νεοφερμένων με τα νούμερά τους, τα οποία είναι δοσμένα από τους Τούρκους: του σκληρού και άκαρδου Βασίλη, του αισιόδοξου Ζαφείρη και του μουγκού Μαϊμούν. Ακόμη και όταν αυτοί οι τρεις σύντροφοι εκτελούνται διά απαγχονισμού, ο συγγραφέας μάς δίνει με γλαφυρότητα την εικόνα των τριών σωρών που κρέμονται από έναν πλάτανο μέσα στην βροχή, με τον Ντοχτόρ να παίζει γύρω από αυτές, με μία νοσηρή, θα μπορούσαμε να πούμε ποιητικότητα, η οποία δεν αφήνει περιθώρια για την φαντασία. Όταν πλέον οι σύντροφοι μοιράζουν τα σακιά, τα ρούχα και τα εσώρουχα, που φορούσαν οι τρεις εκτελεσθέντες, ακόμη και ο σκληρός Χρήστος, που προσπαθούσε να σωθεί πάντα εις βάρος των άλλων, λυγίζει και βάζει τα κλάματα, σε μία άκρως ποιητική σκηνή γραμμένη δεξιοτεχνικά από τον συγγραφέα-αφηγητή.

Ο Ηλίας Βενέζης είναι συνέχεια σε κίνηση. Μεταφέρεται από το ένα μέρος στο άλλο. Τούτο δείχνει να τον κουράζει και να τον φοβίζει. Στην αρχή με δύο άλλους σκλάβους μεταφέρεται με τρένο σε ένα μέρος που κρατούνται Τούρκοι λιποτάχτες και ανυπόταχτοι, οι οποίοι φαίνονται σωματικά πολύ δυνατοί άνδρες και τους φέρονται με βιαιότητα. Χρησιμοποιούν έναν από τους σκλάβους, τον Γιώργη, για ένα βάρβαρο παιχνίδι, με αποτέλεσμα αυτός να τραυματιστεί σοβαρά στο κεφάλι. Για αυτόν τον λόγο οι τρεις σκλάβοι δεν κοιμούνται όλη τη νύχτα, αλλά με βάρδια κάποιος μένει ξυπνητός, ώστε να ειδοποιήσουν τον στρατιώτη που τους φρουρούσε για να μην τους σφάξουν οι Τούρκοι φυλακισμένοι. Παρά ταύτα ένα καλός Τούρκος φυλακισμένος προθυμοποιείται να βοηθήσει τον Γιώργη και ο συγγραφέας μοιάζει να απορεί για την καλοσύνη των Τούρκων την οποία εισέπραξε όλο το διάστημα που ήταν σκλάβος.

Ο συγγραφέας κατόπιν εκτοπίζεται στα εργατικά τάγματα της Μαγνησίας. Εκεί ο τύφος προκαλούσε πολλούς θανάτους. Αυτός ήταν ο λόγος που ο συγγραφέας έκανε για πρώτη φορά μπάνιο, από τότε που εκτοπίστηκε, από το Αϊβαλί στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας. Οι αιχμάλωτοι μεταφέρονται σε ένα πρώην φρενοκομείο. Τα ξύλα που χρησίμευαν, για να ζεστάνουν το νερό, για να λουστούν οι αιχμάλωτοι ώστε να σταματήσουν την εξάπλωση του τύφου· κάποιον τα έκοβαν με τα χέρια· μέσα σε αυτούς ήταν και ο συγγραφέας. Η σκληρότητα μεταξύ των σκλάβων παραξενεύει τον Ηλία Βενέζη, επειδή ο καθένας προσπαθούσε να σώσει τον εαυτό του με οποιοδήποτε τίμημα. Τα εργατικά τάγματα ήταν τόσο μεγάλα που δεν κυβερνούσαν από τους Τούρκους στρατιωτικούς άμεσα, αλλά από συνεργαζόμενους τουρκόφωνους Έλληνες και Αρμένιους, οι οποίοι ήταν το ίδιο σκληροί και διεφθαρμένοι με τους Τούρκους στρατιώτες. Το τάγμα του συγγραφέα το διοικούσε ο Μηγάλ-τσαούς, ένας διεφθαρμένος άνθρωπος, ο οποίος συνεννοούνταν με τον Τούρκο διοικητή για να κάνουν μαζί μηχανογραφίες εις βάρος των αιχμαλώτων.

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

Ο συγγραφέας με μαύρο χιούμορ ονοματίζει ως «βόδι» τον εαυτό του και τους άλλους σκλάβους, οι οποίοι έσερναν κυριολεκτικά σαν βόδια ένα βαρύ φορτίο, περιγράφοντας την σκληρότητα και την δυσκολία αυτής της συγκεκριμένης αγγαρείας, η οποία αφορούσε τον στρατό. Μας μεταφέρει όμως και την σκληρότητα των Τούρκων χωρικών και το πόσο επικίνδυνο ήταν να πέσεις στα χέρια τους· κάτι το οποίο σήμαινε βίαιο, βέβαιο θάνατο, όπως και συνέβη σε ένα σκλάβο, του οποίου το κεφάλι κόπηκε στη μέση από κάποιον Τούρκο χωρικό.

Οι Έλληνες αιχμάλωτοι αγοράζονται και πουλιούνται σαν εμπόρευμα, από τους Τούρκους γαιοκτήμονες. Σε αυτήν την περίπτωση ο κυρ-Παναγής, ο Τελεμές, ο Παράσχος και ο συγγραφέας, είναι οι αιχμάλωτοι οι οποίοι θα δουλέψουν από εδώ και στο εξής σε ένα αμπέλι ενός γαιοκτήμονα. Η αλληλοβοήθεια μεταξύ των συντρόφων ήταν μεγάλη. Ο Τούρκος αυτός έχει για παραγιά, έναν Τουρκοκρητικό. Δεν είναι μεγαλύτερος από είκοσι χρόνων, παρόλα αυτά είναι ένας αιμοβόρος δυνάστης, ο οποίος χτυπά και ειρωνεύεται τους αιχμαλώτους. Έχει μεγάλη ιδέα για τον εαυτό του. Ακόμη τρομοκρατεί τους τέσσερις συντρόφους πως θα τους σκοτώσει, όπως έκαναν σε περισσότερους από πεντακόσιους Έλληνες σε ένα χωράφι κοντά στο αμπέλι.

Κάποια στιγμή οι αιχμάλωτοι βλέπουν από μακριά δύο στρατιώτες. Ήταν γνώριμοι τους. Τώρα πίστευαν, και για αυτό χαίρονταν, πως τα δεινά τους θα τελείωναν, και θα επέστρεφαν στο χώρο κράτησής τους. Όμως η είδηση είναι ακόμη πιο ελπιδοφόρα, οι δύο στρατιώτες τους ανακοινώνουν πως θα γίνει ανταλλαγή αιχμαλώτων. Μέσα σε μία κρίση χαράς για αυτό το απροσδόκητο νέο, ο Τελεμές ρίχνει στην φωτιά τα τσουβάλια που χρησιμοποιούσε ως ρούχα και ως στρώματα.

Σε μία στιγμή παραφροσύνης και απεριγράπτης απανθρωπιάς, Τούρκοι ιππείς, μαζί τους και μία όμορφη γυναίκα, της οποίας την ομορφιά θαυμάζουν οι αιχμάλωτοι, οι Έλληνες παίρνουν το ρόλο των σκυλιών. Ο συγγραφέας και οι τρεις σύντροφοί του δεν μπορούν να πιστέψουν το θέαμα που αντικρίζουν, με τους υπόλοιπους αιχμαλώτους να είναι ένα μπουλούκι έτοιμο να ορμίσει στο χώρο σαν κοπάδι. Όλοι οι αιχμάλωτοι, μαζί και οι τέσσερις σύντροφοι, διατάζονται να φωνάζουν για να τρομάξουν τους αγριόχοιρους, προκειμένου να σκοτώσουν οι Τούρκοι τα θηράματα.

Μετά από αυτό το συμβάν οι τέσσερις σύντροφοι επιστρέφουν στο αμπέλι με την συνοδεία των δύο στρατιωτών και δέχονται τις ειρωνείες του Τουρκοκρητικού. Θα κάνουν αυτήν την αγγαρεία έναν μήνα ακόμη, μέχρι να επιστρέψουν στο στρατόπεδο εκτός από τον κυρ-Παναγή ο οποίος θα φύγει σε άλλο τσιφλίκι.

Οι μέρες για τον συγγραφέα στο στρατόπεδο κυλάνε η μία μετά την άλλη, με βαριές εργασίες. Οι αιχμάλωτοι έρχονται ο ένας όλο και πιο κοντά στον άλλο. Ο συγγραφέας μάς περιγράφει την ζωή στο στρατόπεδο των αιχμαλώτων, όπως επίσης και την καταγωγή τους και τις συνήθειες που έχουν. Το μίσος των χριστιανών αιχμαλώτων είναι πολύ μεγάλο για τους Αλλάχ-αιρί, επίσης αιχμαλώτους που δήλωσαν στους Τούρκους στρατιώτες διαφορετική θρησκευτική πίστη για να

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

γλυτώσουν τη ζωή τους. Παρόλα αυτά όταν ένας αιχμάλωτος αλλαξοπίστησε και παντρεύτηκε μία Τουρκάλα, οι υπόλοιποι Έλληνες αιχμάλωτοι τον ζηλεύουν επειδή θα γλύτωνε τις ταλαιπωρίες.

Ο συγγραφέας μάς δείχνει και την νοοτροπία ενός μαύρου Τούρκου αξιωματικού, τον οποίο ονομάζει «Αράπη». Στον Μεγάλο Πόλεμο ήταν αιχμάλωτος των Άγγλων. Έτσι έχει εξανθρωπισθεί. Δίνει την δυνατότητα στους αιχμαλώτους να προσεύχονται κάθε Παρασκευή πρωί, με αποτέλεσμα αυτοί να απέχουν από την προκαθορισμένη τους εργασία. Οι Αλλάχ-αίρι είναι ανεπιθύμητοι στην προσευχή. Μετέπειτα δίνει και το δικαίωμα στους αιχμαλώτους να αλληλογραφήσουν με τους δικούς τους, πάντα υπό αυστηρές προϋποθέσεις.

Στην ροή του μυθιστορήματος ο Ηλίας Βενέζης παρουσιάζει τους τσαουσάδες. Μας δίνει σε όλο της το μεγαλείο την χυδαία, προδοτική και διεφθαρμένη τους φύση. Οι αιχμάλωτοι αυτοί αποτελούν την αριστοκρατία του στρατοπέδου. Δεν είναι τυχαίο πως από αυτό το σύνολο αναχωρούν για την Ελλάδα οι πρώτοι είκοσι αιχμάλωτοι, ως καταγεγραμμένοι Έλληνες υπήκοοι. Οι άλλοι αιχμάλωτοι δεν τους αποχαιρετούν με καλοσύνη. Τους καταριούνται και όπως φαίνεται στην συνέχεια του μυθιστορήματος ο Γιοβάν-τσαούς είχε κάνει τις μηχανορραφίες του για να φύγει αυτός με τους εκλεκτούς του στην Ελλάδα, και όχι αυτοί που το δικαιούνταν. Μέσα σε αυτούς που έπρεπε να φύγουν ήταν και ο Μίλτος, ο καλύτερος φίλος του αφηγητή, ο οποίος θα πεθαίνει καταρακωμένος λίγο πριν από την απελευθέρωση του.

Ο συγγραφέας καταγράφει με γλαφυρότητα τις προσωπικές επιθέσεις που δέχεται από τον Μηχάλ-τσαούς, όταν αρνείται να γίνει έμπιστός του στις μηχανορραφίες του. Τα παράλογα μαρτύρια στα οποία υποβάλει ο Μηχάλ-τσαούς τον Ηλία Βενέζη, οδηγούν στον τραυματισμό του στο πρόσωπο. Οι τσαουσάδες απολαμβάνουν απερίγραπτα την νοσηρή τους εξουσία στους αιχμαλώτους του στρατοπέδου. Όσο ο καιρός περνάει και οι μνήμες του πολέμου απομακρύνονται, οι χωριάτες της περιοχής γίνονται φιλεύσπλαχοι με τους αιχμαλώτους δίνοντάς τους μικρές ανταμοιβές για τις εργασίες τους. Ακόμη όμως και τώρα οι Τούρκοι συνεχίζουν να εκτοπίζουν Έλληνες στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας κατά δεκάδες. Αυτό το γεγονός φοβίζει και ανησυχεί πολύ τους αιχμαλώτους του στρατοπέδου.

Ο καιρός κυλάει και οι αιχμάλωτοι γίνονται σταδιακά φίλοι με τους ηλικιωμένους, ανατολίτες μαφασάδες,¹ οι οποίοι το μόνο που θέλουν είναι να γυρίσουν στις πατρίδες τους. Η μοίρα των μαφασάδων και των αιχμαλώτων μοιάζει να είναι κοινή όταν τιμωρούνται με την ίδια απάνθρωπη σκληρότητα, έξι μαφασάδες και τρεις αιχμάλωτοι. Ο λόγος της τιμωρίας για τους μαφασάδες ήταν πως δέχτηκαν συμβουλή από τους αιχμαλώτους, για να μιλήσουν στον διοικητή τους, προκειμένου να

---

1 Οι μαφασάδες ήταν Τούρκοι ανυπότακτοι και λιποτάκτες του τουρκικού στρατού που συλλαμβάνονταν και υποχρεώνονταν να ενταχθούν στο στράτευμα μετά τη λήξη του Μικρασιατικού πολέμου

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

γυρίσουν στις πατρίδες τους. Η φιλία γίνεται όλο και πιο δυνατή και φτάνει μέχρι το σημείο οι αιχμάλωτοι να σώσουν από την εκτέλεση ή την ισόβια κάθειρξη έναν στρατιώτη. Το μίσος είναι κοινό για τους διεφθαρμένους τσαουσάδες αλλά και για τους σκληρούς και απάνθρωπους αξιωματικούς.

Όταν έρχεται η ώρα της επιθεώρησης από έναν Ισπανό, οι Τούρκοι διοικητές κάνουν τα πάντα ώστε να μην δείξουν τις αξιοθρήνητες συνθήκες, οι οποίες επικρατούν στο στρατόπεδο. Υποχρεώνουν τους αιχμαλώτους να μαζέψουν τα κόκκαλα από μία κοιλιάδα, για να μην φαίνονται από το παράθυρο του τρένου, μέσα από το οποίο θα έρθει ο Ισπανός στο στρατόπεδο. Οι αιχμάλωτοι οικειοποιούνται τον θάνατο και κάνουνε και αστεία με τα κόκκαλα που απομακρύνουν. Μόνο όταν ανασύρουν το κρανίο ενός βρέφους οι σκλάβοι, Τούρκοι και Έλληνες, γίνονται ένα. Τέλος όσοι αιχμάλωτοι δεν είναι καλά ντυμένοι φεύγουν για κάποιες ώρες στο βουνό, μέχρι να τελειώσει η επιθεώρηση. Οι αιχμάλωτοι φτάνουν στο σημείο να συγκρίνουν τις ζωές τους με τις ζωές των μαύρων του απαρτχάιντ της Νοτίου Αφρικής, μέσα από τις ιστορίες που τους αφηγείται τα βράδια ο πολυταξιδεμένος Μίλτος, την περίοδο που οι αιχμάλωτοι είναι πλέον εκτός εργασίας.

Μέσα σε αυτήν την κατάσταση καταφτάνουν οι πρώτοι Τούρκοι πρόσφυγες από την Ελλάδα, οι οποίοι κατασκηνώνουν δίπλα στο στρατόπεδο. Στην αρχή οι πρόσφυγες δεν είναι φιλικοί με τους αιχμαλώτους και τους πετροβολούν. Οι μαφασάδες όμως τους επιπλήττουν για αυτήν την πράξη και τους θυμίζουν πως από τον πόλεμο που πέρασε είναι όλοι ταλαιπωρημένοι. Οι αιχμάλωτοι, όταν ο καιρός έχει πια αμβλύνει τα μίσση, φτάνουν στο σημείο να δώσουν το περίσσιο φαγητό τους στους πρόσφυγες, πάνω από τα συρματοπλέγματα, τα οποία χωρίζουν την κατασκήνωση με το στρατόπεδο. Με το πέρασμα του χρόνου μάλιστα οι πρόσφυγες εμπιστεύονται τα μικρά παιδιά τους, κυρίως σε μεγάλης ηλικίας αιχμαλώτους, οι οποίοι είχαν και αυτοί κάποτε τις δικές τους οικογένειες. Ένα από αυτά τα παιδάκια ήταν η πανέμορφη Μελέκ με το κατάλευκο χαμόγελο. Οι αιχμάλωτοι αυτοί οι οποίοι είχαν τις φιλίες με τα παιδάκια, γίνονταν και αυτοί μικρά παιδιά, επειδή έτρεχαν, κρύβονταν και λαχάνιαζαν παίζοντας με τα παιδάκια μέσα στο στρατόπεδο, προσπαθώντας να ξεχάσουν τα προβλήματά τους.

Έχουν περάσει δεκατέσσερις μήνες από τότε που ο Βενέζης βρίσκεται στα τάγματα εργασίας. Τους ανακοινώνουν κάποια στιγμή πως σε λίγες εβδομάδες όλοι οι Έλληνες θα φύγουν για την πατρίδα τους. Οι μόνοι που τρέμουν από αυτήν την εξέλιξη είναι οι τσαουσάδες. Οι μαφασάδες οι οποίοι είχαν κάνει φιλίες με τους αιχμαλώτους, διακρίνονται από μία χαρμολύπη· περιμένουν με ανυπομονησία να τελειώσει και το δικό τους μαρτύριο. Μάλιστα οι μαφασάδες δείχνουν την ανθρωπιά τους ζητώντας συγχώρεση για κάποια χτυπήματα που έδωσαν στους αιχμαλώτους. Μερικοί μαφασάδες οι οποίοι είχαν κάνει ιδιαίτερες φιλίες με κάποιους αιχμαλώτους νοιώθουν στεναχώρια επειδή τώρα ξέρουν πως δεν θα ειδωθούν ποτέ ξανά με τους φίλους τους.

Μέσα στο στρατόπεδο επικρατεί μία γιορτή. Οι αιχμάλωτοι την τελευταία νύχτα τραγουδούν. Τον τελευταίο καιρό η διάθεση των αιχμαλώτων ήταν τόσο καλή που δεν ένοιωθαν την πείνα, έδιναν τα πλούσια γεύματά τους στα σκυλιά. Οι Τούρκοι τους μοίρασαν στολές και αρβύλες. Οι αξιωματικοί όμως απαγόρευσαν στους σκλάβους να πάρουνε μαζί τους τα σκυλιά τους. Τότε ο συγγραφέας διαμορφώνει ένα σακί για να πάρει μαζί του το σκυλάκι του. Εκείνη την περίοδο ο Ηλίας συναντά και τους συντρόφους του από το Κίρκαγατς. Η χαρά τους είναι πολύ μεγάλη, όταν ξανασυναντιούνται. Αναθυμούνται τα παλιά και νοιώθουν πως είναι δυνατοί και τυχεροί που γλύτωσαν. Κάνουν αστεία μεταξύ τους. Ο Γιάννης λέει στον Ηλία πως τον βρήκε πλέον άντρα, βλέποντας το πόσο σκληρά ήταν τώρα τα χέρια του από την δουλειά. Στο μυαλό του Γιάννη επανέρχεται η στιγμή κατά την οποία γλύτωσε, στο λεγόμενο «ξάφρισμα», από την παρέμβαση του τσαούση, αν και ο Τούρκος στρατιώτης τον είχε επιλέξει, με την θέση του να την παίρνει ο αγαθός Ηρόδοτος. Εντύπωση προξενεί στον συγγραφέα ένα μικρό, φτηνό, ξύλινο τσιμπούκι. Ο Γιάννης τότε του λέει πως του το έδωσε ένας μαφαζάς, ο Σουλεϊμάν. Αυτός είχε τρία παιδιά, όπως και ο Γιάννης, και τα σκέφτονταν και οι δύο νοσταλγικά μαζί. Όταν σιγά σιγά οι αιχμάλωτοι απομακρύνονται από το στρατόπεδο, ο συγγραφέας προσπαθεί να προσδιορίσει πού είναι ο τάφος του Μίλτου, ο οποίος πεθάνει λίγο καιρό πριν. Τέλος τίποτα πια δεν φαίνεται από το στρατόπεδο. Το μόνο που το υποδηλώνει, όσο οι αιχμάλωτοι απομακρύνονται, είναι τα γαυγίσματα των σκύλων.

Όταν επιβιβάζονται στο καράβι για το ταξίδι στην Ελλάδα ο καπετάνιος κλειδώνει τους τσαουσαδάδες, για να τους προστατέψει από τους άλλους αιχμαλώτους, οι οποίοι κάνουν φασαρία θέλοντας να τους πετάξουν στην θάλασσα. Μέσα στα αμπάρια κάνει πολύ ζέστη. Ο Γιάννης και ο Ηλίας ανεβαίνουν στο κατάστρωμα δίπλα στο φουγάρο, το οποίο μειώνει το κρύο της νύχτας μέσα στην θάλασσα. Την συγκεκριμένη στιγμή ο συγγραφέας-αφηγητής μας την διηγείται με αξιοσημείωτη λυρικήτητα. Ο Γιάννης είναι χαρούμενος που θα δει ξανά την οικογένειά του. Τα συναισθήματά του είναι τόσο έντονα που δεν θα ήταν άστοχο να πούμε πως τον ωθούν στο παραλήρημα. Μιλάει συνεχώς για το πώς θα είναι τώρα τα παιδιά του, και για το πώς θα αισθανθούν τώρα που θα τον αντικρίσουν, μετά από τόσο καιρό. Όταν όμως ο Ηλίας του ανακοινώνει την αλήθεια, πως όλοι από την οικογένειά του έχει χαθεί, του πιάνει το μπράτσο σφιχτά, και του λέει μόνο «Γιάννη, κουράγιο», ο Γιάννης τα καταλαβαίνει όλα. Φωνάζει με φρίκη εκτός εαυτού στον Ηλία θέλοντας περαιτέρω διευκρινίσεις για την καταστροφή που τον βρήκε, αν και τα είχε κατανοήσει όλα. Καταρρακώνεται. Ο Γιάννης και ο συγγραφέας είναι για ώρες μαζί και ο Γιάννης όλο αυτό το διάστημα δεν λέει ούτε λέξη. Το ξημέρωμα βρίσκει τον Γιάννη σε ένα ψυχολογικό και συναισθηματικό κενό ενώ το πλοίο κατευθύνεται σε ένα ελληνικό λιμάνι.

3.3 Η καλοσύνη για τον αιχμάλωτο εχθρό

Οι στιγμές καλοσύνης των Τούρκων προς τους Έλληνες αιχμαλώτους, μέσα στο μυθιστόρημα του Ηλία Βενέζη *Το νούμερο 31328* είναι λίγες και καταλυτικές. Η αρχή γίνεται με ένα γεροντάκι, το οποίο δίνει κρυφά από όλους λίγο καπνό και τσιγαρόχαρτα σε δύο αιχμαλώτους. Ένας από τους δύο είναι και ο συγγραφέας. Η εξιστόρηση του γεγονότος αρχίζει έτσι: «*Μας ήρθε κ' ένα τυχερό:*» (Βενέζης 2015, 162) σαν να επρόκειτο για κάτι ανέλπιστο. Ο συγγραφέας συνεχίζει «*Ένα πρωί στάθηκε στην πόρτα της αυλής ένα γεροντάκι, χωριανός, άσπρα γένια. Κρυφά κρυφά. Δεν ήταν κανείς άλλος. Μας γνώφει να του δώσουμε την χούφτα μας. Ανοίγει τη δική του, μας το δίνει και φεύγει βιαστικά. Ήταν μια πρέζα καπνός, ίσα ίσα για δυο τσιγάρα. Μα ίσα ίσα. Και δυο φύλλα τσιγαρόχαρτο*» (Βενέζης 2015, 162).

Η μυστικότητα και η ταχύτητα με την οποία πραγματοποιείται αυτή η καλή πράξη, δείχνει την ξεκάθαρη καχυποψία της συντριπτικής πλειοψηφίας των Τούρκων έναντι των Ελλήνων αιχμαλώτων. Ακόμη κατανοούμε από την όλη κίνηση του ηλικιωμένου, πως θα χαρακτηριζόταν ως προδότης αν γνωστοποιούνταν η πράξη του στους συμπατριώτες του. Παρόλα αυτά το γεροντάκι συνεχίζει: «*Την άλλη μέρα πάλι τσουπ τσουπ το γεροντάκι ο Τούρκος. Πάλι για δυο τσιγάρα*». (Βενέζης 2015, 162). Και αυτό «*Γινόταν ταχτικά*» (Βενέζης 2015, 162).

Η επόμενη καλή πράξη από την πλευρά των Τούρκων, προς τους αιχμαλώτους και ιδιαίτερα προς τον Ηλία, οφείλεται σε μία γριούλα, η οποία όπως και το γεροντάκι, θέλει η πράξη αυτή να μείνει κρυφή από τους άλλους Τούρκους. Η γριούλα κρύβει τα χαρακτηριστικά του προσώπου της και έρχεται κρυφά· φοβούμενη προφανώς μην την αντιληφθεί κάποιος συμπατριώτης της. Η εμφάνισή της μέσα στο μυθιστόρημα περιγράφεται ως εξής: «*Ένας μικρός μαύρος όγκος ήρθε και στάθηκε στην πόρτα. Ήταν μια γριούλα μισοσκεπασμένη με το φερετζέ. Ρίχνει μια ματιά ανήσυχη γύρω στο καλντερίμι. Υστερα πετά βιαστικά προς το μέρος μου ένα μεγάλο κομμάτι ζεστό ψωμί κ' ένα κυδώνι*» (Βενέζης 2015,172).

Η γριούλα επιμένει να βοηθήσει τον αιχμάλωτο, ο οποίος βρίσκεται στον θάλαμο και ρωτά: «*– Θέλεις τίποτα..., ογλούμ (γιέ; μου)*» (Βενέζης 2015,172) παρά τον τρόπο και τον φόβο που νοιώθει «*φοβισμένη η φωνή, τρέμοντας κάτω απ' το μαύρο πέπλο*» (Βενέζης 2015,172).

Οι καλύτερες πράξεις από όλους τους Τούρκους προς τους Έλληνες αιχμαλώτους συμβαίνουν χάρη σε έναν στρατιωτικό, νεαρό γιατρό, ο οποίος είχε χάσει στον πόλεμο την μητέρα του από τους Έλληνες. Παρόλα αυτά τιμά απόλυτα τον όρκο του Ιπποκράτη και περιθάλπει τον συγγραφέα-αφηγητή, όπως και τους υπόλοιπους συντρόφους του. Ο Ηλίας εντωμεταξύ είναι άρρωστος με πυρετό και ικετεύει τον γιατρό «*–Ντοκτόρ μπέη! Ντοκτόρ μπέη*» (Βενέζης 2015, 174). Η συζήτηση συνεχίζεται σε αξιολύπητα γαλλικά, μεταξύ των δύο ανδρών. Η αρχική στιχομυθία του Έλληνα αιχμαλώτου Ηλία και του Τούρκου γιατρού, έχει ως εξής: «*–Τί είστε! Μου λέει τέλος γαλλικά.*

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

– Γεσίρ.

– Άρρωστος;

– Ναι, άρρωστος (Βενέζης 2015, 174). «γνέφει πως θα ξαναγυρίσει και φεύγει» (Βενέζης 2015, 174). «Σε λίγο ξανάρχεται. Μου φέρνει ένα σωληνάριο κινίνο, κάτι άλλες σκόνες. (Βενέζης 2015, 174).

«–Αύριο, αν είσαι καλύτερα, θα πω να ‘ρθεις στο ιατρείο – μου δίνει να καταλάβω» (Βενέζης 2015, 174-175). Η ευσπλαχνία και η ανθρωπιά του γιατρού γίνεται ακόμη μεγαλύτερη, επειδή επιδιώκει την πλήρη ίαση του ασθενή του, ακόμη και αν αυτό σημαίνει πως χρειάζεται να δημιουργήσει ένα ψέμα για να τον περιθάλψει «Υστερα λέει πως πρέπει, έτσι αδύνατος, να μη δουλέψω κάμποσες μέρες» (Βενέζης 2015, 175). Για να τον προστατέψει συνεχίζει το εξής: «–Θα πω πώς θα ‘χεις δουλειά σ’ εμένα. Να μεταφράζεις φραντσέζικες οδηγίες. Έτσι έγινε. Πήγαινα το πρωί στο ιατρείο και γύριζα το βράδυ στο κουβούσι μας. Ο γιατρός μου έδωσε ένα παντελόνι κ’ ένα ζευγάρι αρβύλες. Κάθε βράδυ με γέμιζε ψωμιά: –Για τους συντρόφους σου» (Βενέζης 2015, 175). Από τα παραπάνω κατανοούμε πως ο γιατρός νοιαζόταν ειλικρινά και για τους συντρόφους του αφηγητή-συγγραφέα. Παρόλα αυτά, όπως έκαναν το γεροντάκι και η γριούλα, δεν θέλει να δείχνει και αυτός την φιλευσπλαχνία την οποία νοιώθει προς τους Έλληνες αιχμαλώτους, στους άλλους Τούρκους αξιωματικούς.

Όμως δεν είναι μόνο ο γιατρός, το γεροντάκι και η γριούλα, οι οποίοι δείχνουν καλοσύνη στον Ηλία Βενέζη ή/και στους άλλους αιχμαλώτους. Ο Τούρκος, αγαθός ανατολίτης, από το Ντιάρμπεκιρ υπηρέτης του γιατρού, ο οποίος εκτός από την καλοσύνη που δείχνει στον συγγραφέα-αφηγητή –έχουν έρθει τόσο κοντά που μαγειρεύουν και μαζί– τον θαυμάζει παράλληλα για τις γνώσεις του, θεωρώντας τον σπουδαίο. Ο υπηρέτης του γιατρού, ο Ισμαήλ, ζητάει από τον Ηλία να του μάθει να γράφει το όνομά του στα φράγκικα. Όταν ο συγγραφέας-αφηγητής του το γράφει σε ένα στρατσόχαρτο και αυτός μετά από μέρες μελέτης το έχει μάθει, ρωτά τον Ισμαήλ:

«– Τι θα το κάμεις που το ‘μαθες; του λέω γελώντας. Κουνά το κεφάλι του χαρούμενα κ’ ευτυχισμένα.

– Που να ξέρεις!» (Βενέζης 2015, 177). Αυτός τότε αναφέρει στον Ηλία γεμάτος χαρά πως θα πει στους συντοπίτες του στο Ντιάρμπεκιρ ότι εκτός από το να σκοτώνει στο στρατό, με πολλούς τρόπους, έμαθε να ζωγραφίζει το Ismael.

Στην συνέχεια του μυθιστορήματος, η καλοσύνη των Τούρκων εκφράζεται μέσα από το πρόσωπο ενός ανατολίτη Τούρκου φυλακισμένου. Τρεις αιχμάλωτοι, ανάμεσά τους και ο συγγραφέας, βρίσκονται κλεισμένοι σε μία φυλακή με λιποτάχτες και ανυπόταχτους. Εκεί αντιμετωπίζουν την βάνουση συμπεριφορά των Τούρκων φυλακισμένων, λιποταχτών και ανυπόταχτων, οι οποίοι παίζουν μαζί τους βάρβαρα παιχνίδια. Όμως ένας αιχμάλωτος, ο Γιώργης, είναι άρρωστος μετά από ένα άγριο ξυλοκόπημα από έναν στρατιώτη και, όταν οι λιποτάχτες και οι ανυπόταχτοι για μία ακόμη βραδιά σπεύδουν να παίξουν βάρβαρα με τους αιχμαλώτους, επεμβαίνει ένας από αυτούς και λέει: «– Αφήστε τους. Κρίμα είναι» (Βενέζης 2015, 209), και οι άλλοι

Τούρκοι τον ακούν. Ο Τούρκος αυτός λέει ακόμη για τον άρρωστο Γιώργη στους Έλληνες συντρόφους του: «— *Αν είχατε λίγο λάδι να τον αλείψετε θα 'κανε καλό*» (Βενέζης 2015, 209). Εδώ κατανοούμε την ποιοτική αναβάθμιση της καλής πράξης από έναν Τούρκο φυλακισμένο, ο οποίος κάνει την καλή του πράξη φανερά και την επιβάλλει και στους ομοεθνείς του, σε αντίθεση με τους άλλους Τούρκους, οι οποίοι βοήθησαν τους Έλληνες αιχμαλώτους. Οτιδήποτε όμως καλό έκαναν το έκαναν κρυφά από ντροπή, φοβούμενοι τις αντιδράσεις των ομοεθνών τους.

Όσο περνάει ο καιρός οι Τούρκοι ανατολίτες ξεχνούν τις μνήμες από τον πόλεμο. Αποκτούν σιγά σιγά τον παλιό τους καλό και ζεστό χαρακτήρα. Τούτο σύμφωνα με τον συγγραφέα συμβαίνει, όπως το χαρακτηρίζει ο ίδιος, μέσα από την ποιητική γραφή του, από τον αψύ ήλιο της Ανατολής. Αυτό αποτυπώνεται στους εργάτες, οι οποίοι γυρίζουν από τις δουλειές που διεκπεραιώνουν τώρα στους χωριάτες: «*Όσοι από μας δουλεύουν τώρα στους χωριάτες, ενενήντα στα εκατό δε γυρίζουν τα βράδια με αδειανά χέρια στο στρατόπεδο. Φέρνουν σταφίδες, ψωμί, καπνό, τίποτα παλιόγροσα*» (Βενέζης 2015, 263).

Στο στρατόπεδο οι μαφασάδες έρχονται κοντά με τους αιχμαλώτους. «*Μας λεν τον καημό τους, μας ρωτούν τι να κάμουν*» (Βενέζης 2015, 270). Αυτό δεν σημαίνει όμως πως οι αιχμάλωτοι ξεχνούν τον τοίχο που υπάρχει μεταξύ τους. Ύστερα όμως όλα άρχισαν να ανατρέπονται από την κοινή μοίρα των μαφασάδων και των αιχμαλώτων. Το πρώτο περιστατικό που έδειξε την κοινή τους μοίρα ήταν η τιμωρία που δέχτηκαν από τους διοικητές τους για την απόφαση που πήραν να συμβουλευτούν τους αιχμαλώτους για το φύλλο απολύσεως. Επίσης καταλυτικό ήταν και το εξής περιστατικό. Οι αιχμάλωτοι έσωσαν έναν σκοπό. Ο μαφαζάς αυτός κοιμήθηκε εν ώρα υπηρεσίας, στην σκοπιά του. Τότε ένας κακότροπος επιλοχίας ήρθε κρυφά, πήρε το όπλο από τα χέρια του χωρίς να τον ξυπνήσει και το έδωσε στο τσανάκι του (το βοηθό του) Μηγάλ-τσαούς. Ο σκοπός κινδύνευε με ισόβια ή ακόμη και με θανατική ποινή. Οι φωνές όμως των αιχμαλώτων τον ξύπνησαν. Ακόμη κάποιοι αιχμάλωτοι άρχισαν να τρέχουν προς το μέρος του μαφαζά, για να του δώσουν να καταλάβει τι συμβαίνει, κάποιοι μάλιστα πήραν το όπλο από το τσανάκι και το έδωσαν ξανά στον σκοπό. Έτσι τον έσωσαν στην επιθεώρηση από τον αξιωματικό. «*Έτσι με τον καιρό, χωρίς να το καταλαβαίνουμε, τυφλά, αρχίσαμε, οι μαφασάδες κ' εμείς, να ερχόμαστε σιμά. Να πλησιάζουμε. Τα βράδια έρχονται πιο ταχτικά και κάνουν παρέα μαζί μας. Λέμε μαζί τα βάσανά μας. Και στην κουβέντα δε μας λεν πια «γεσίρ». Με τη βαριά ανατολίτικη φωνή τους το προφέρνουν γεμάτο θερμότητα και καλοσύνη:*

—*Αρκαντάς (σύντροφε).*

Στις δουλειές που πάμε, μήτε χτυπούν πια μήτε βλαστημούν.» (Βενέζης 2015, 277).

Οι σχέσεις των αιχμαλώτων με τους μαφασάδες είναι όλο και πιο εγκάρδιες. Η μοίρα των αιχμαλώτων και των στρατιωτών που τους φυλούν είναι πλέον κοινή. Τρέμουν και οι δύο τους αξιωματικούς και τους τσαουσάδες. Ενώ οι μαφασάδες είναι θρησκευόμενοι μουσουλμάνοι, επικαλούνται το Θεό να λυπηθεί και τους

αλλόθρησκους χριστιανούς αδερφούς τους, δείχνοντας με αυτόν τον τρόπο την καλοσύνη τους και τον ανθρωπισμό τους: «–*Τι να κάμουμε, αρκαντάς; Ο Θεός να μας λυπηθεί, κ' εσάς κ' εμάς*». (Βενέζης 2015, 278). «*Το λεν πια σχεδόν μόνιμα. Αρχισαν να μη μπορούν να ξεχωρίζουν τις δυο μοίρες, τη δική τους και την δική μας*» (Βενέζης 2015, 278). Επίσης ο συγγραφέας μας διαβεβαιώνει για τους μαφασάδες: «*Όλοι τους είναι φουκαράδες*» (Βενέζης 2015, 278) και συνεχίζει για την άθλια οικονομική τους κατάσταση «*Δεν τους δίνουν τίποτα για χαρτζιλίκι*» (Βενέζης 2015, 278).

Τέλος όταν καταφτάνουν Τούρκοι πρόσφυγες από την Ελλάδα στην Σμύρνη, εγκαθιστούν μερικούς και στο στρατόπεδο των αιχμαλώτων· τους χωρίζουν από τους Έλληνες με σύρματα. Στην αρχή οι σχέσεις των αιχμαλώτων με τους πρόσφυγες είναι συγκρουσιακές. Οι πρόσφυγες βρίζουν και πετροβολούν τους αιχμαλώτους. Οι μαφασάδες σπρώχνουν από τα σύρματα τους αιχμαλώτους με καλό τρόπο, για να μην γίνει κανένα επεισόδιο και τους φωνάζουν: «– *Αίπ! (ντροπή) Και τούτοι υποφέρουν σαν κ' εσάς!*» (Βενέζης 2015, 303). Η αναγκαία για την επιβίωση αλληλοβοήθεια μεταξύ των δύο κατατρεγμένων ομάδων, οι οποίες δεν είχαν κάτι να μοιράσουν, έφερε την πολυπόθητη αρμονία στο στρατόπεδο: «*Μα σε λίγες μέρες τα πράματα στρώσαν. Σε πολλούς δικούς μας το ψωμί περίσσευε. Η όρεξη είχε λιγαστέψει. Περίσσευε και το φαγί. Γι' αυτό πολλοί πηγαίνουν κοντά στα σύρματα και ρίχναν το περίσσιο ψωμί απ' την άλλη μεριά*» (Βενέζης 2015, 303). Μετέπειτα οι σχέσεις των προσφύγων και των αιχμαλώτων έγιναν ακόμη πιο ουσιαστικές και ανθρώπινες. Οι αιχμάλωτοι έδιναν στους πρόσφυγες όσο συσσίτιο τους περίσσευε και οι πρόσφυγες έδιναν πάνω από τα σύρματα τα παιδάκια τους, για να τα κρατήσουν οι αιχμάλωτοι, με αυτόν τον τρόπο «*γίνανε και διάφορες φιλίες. Κάθε παιδάκι είχε ένα δικό του φίλο στο στρατόπεδο*» (Βενέζης 2015, 304). Οι φίλοι αυτοί, των μικρών παιδιών των Τούρκων προσφύγων, ήταν προπάντων μεγάλης ηλικίας αιχμάλωτοι που και αυτοί είχαν τις δικές τους οικογένειες και τα δικά τους παιδιά. Αυτοί οι ηλικιωμένοι αιχμάλωτοι, οι οποίοι είχαν αναπτύξει φιλίες με τα μικρά παιδάκια, «*τρέχαν, κρύβονταν, λαχάνιαζαν στον ήλιο*» (Βενέζης 2015, 304), μέσα στο στρατόπεδο σαν να ήταν και αυτοί μικρά παιδιά.

Οι καλές πράξεις των Τούρκων προς τους Έλληνες αιχμαλώτους, όπως επίσης και προς τον συγγραφέα-αφηγητή, είναι ελάχιστες όμως ουσιαστικές για την ανύψωση του ηθικού τους από την μιζέρια την οποία βιώνουν στα χέρια των βασανιστών τους (Τούρκων στρατιωτικών και πολιτών). Αυτές οι καλές πράξεις, εκτός από μία, γίνονται όλες από Τούρκους οι οποίοι θέλουν να κρατήσουν μυστική την ταυτότητα τους από τους συμπατριώτες τους. Όσο όμως υποχωρούν οι μνήμες του πολέμου, το μίσος των Τούρκων προς τους Έλληνες αιχμαλώτους αμβλύνεται.

Από την αρχή του μυθιστορήματος κατανοούμε την άσχημη συμπεριφορά των Τούρκων νικητών, επειδή έχει προηγηθεί ένας καταστρεπτικός πόλεμος των Ελλήνων εναντίον των Τούρκων στα εδάφη της Μικράς Ασίας, τα οποία αποτελούσαν και αποτελούν την ραχοκοκαλιά της Τουρκίας του τότε και του σήμερα. Αυτός είναι ο

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στρατής Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

λόγος που το τέλος του πολέμου και η συνθήκη του τέλους του πολέμου, η συνθήκη της Λωζάνης, γιορτάζονται ως η ημέρα της ανεξαρτησίας και, αντίστοιχα, η ημέρα της αρχής της σύγχρονης Τουρκίας στη γειτονική χώρα. Επίσης δεν είναι καθόλου τυχαίο πως ο πρωτεργάτης της επιτυχίας των Τούρκων σε αυτόν τον πόλεμο πήρε το επίθετο «πατέρας των Τούρκων» (Ατατούρκ) από τους συμπατριώτες του. Είναι αντικείμενο λατρείας μέχρι και σήμερα στην Τουρκία.

Οι Τούρκοι πίστευαν και εξακολουθούν να πιστεύουν πως αυτός ο πόλεμος που διεξήγαγαν οι Έλληνες εναντίον τους ήταν ένας πόλεμος αφανισμού. Επίσης πρέπει να προσθέσουμε πως όσο διαδραματίζονται τα γεγονότα του μυθιστορήματος του Ηλία Βενέζη *Το νούμερο 31328* δεν είχε υπογραφεί ακόμη η συνθήκη ειρήνης, μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων πλευρών. Αυτός είναι ένας ακόμα λόγος που οι μνήμες παραμένουν πρόσφατες ανοιχτές πληγές και το μίσος εξακολουθεί να είναι άσβεστο και ισχυρό αν όχι λυσσαλέο μεταξύ των δύο λαών. Όλοι οι Τούρκοι οι οποίοι βοηθούν τους Έλληνες αιχμαλώτους κάνουν μία απόλυτα συνειδητή πράξη αληθινής αγάπης. Πολλοί από αυτούς έχουν υποφέρει προσωπικά από τον πόλεμο, χάνοντας και αγαπημένα τους πρόσωπα από αυτόν. Οι Τούρκοι οι οποίοι προσφέρουν την καλοσύνη τους θέλουν να βοηθήσουν ειλικρινά, ακόμη και αν διακινδυνεύουν τη ζωή τους και την υπόληψή τους, επειδή οι συμπατριώτες τους θα τους χαρακτηρίσουν προδότες, και θα τους φερθούν με τον αντίστοιχο τρόπο, επισύροντας ακόμη και την ποινή του θανάτου για τις δήθεν προδοτικές τους πράξεις. Τούτο συμβαίνει γιατί με αυτές τις γεμάτες ανθρωπιά συμπεριφορές ανυψώνουν ηθικά έναν ολόκληρο λαό στο μυθιστόρημα του Βενέζη από την βαρβαρότητα η οποία σαν ασθένεια προσβάλλει το μυαλό όλων των εμπλεκομένων στα χρόνια ενός αδυσώπητου πολέμου.

4. Στρατής Δούκας

4.1 Η ζωή και το έργο του Στρατή Δούκα

Ο Στρατής Δούκας γεννήθηκε στα Μοσχονήσια του Αδραμυτινού κόλπου στις 6 Μαΐου του 1895. Ήταν ο δευτερότοκος γιος του Κωνσταντή και της Αιμιλίας Δούκα. Στην ιδιαίτερη πατρίδα του έβγαλε το σχολαρχείο και κατόπιν τελείωσε το γυμνάσιο στο Αϊβαλί της Μικράς Ασίας. Ήταν φίλος και συμμαθητής με τον Φώτη Κόντογλου, με τον οποίο συγκατοίκησε στην πρωτεύουσα όταν άρχισε να φοιτά στην Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Διέκοψε τις σπουδές του από την Νομική Αθηνών με την έναρξη του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου το 1914. Επισκέφτηκε το Άγιο Όρος, όπου και διέμεινε ένα χρόνο. Εν συνεχεία με τον φίλο του συγγραφέα και ζωγράφο Αντώνη Πρωτοπάτση, καθώς και με άλλους φίλους, ασχολήθηκε με θέματα τα οποία είχαν να κάνουν με την λαογραφία της Μυτιλήνης. Το 1916 κατατάχτηκε ως εθελοντής στην Εθνική Άμυνα και υπηρέτησε στους διαδοχικούς πολέμους που διεξήγαγε η Ελλάδα πρώτα ως στρατιώτης και μετά ως αξιωματικός, στο μακεδονικό μέτωπο, καθώς και στην Μικρασιατική Καταστροφή, όπου και τραυματίστηκε.

Απολύθηκε από τον στρατό το 1923. Αμέσως μετά έδειξε ιδιαίτερο ζήλο για να διασώσει και να κάνει γνωστά τα βιοτεχνικά έργα των Ελλήνων της Μικράς Ασίας στην Ελλάδα, όπως της αγγειοπλαστικής, και της ταπητουργίας της Κιουτάχειας. Για αυτόν τον σκοπό οργάνωσε στο Λύκειο Ελληνίδων της Αθήνας μία έκθεση με τα προϊόντα τους, συμπεριλαμβάνοντας μέσα σε αυτήν έργα ζωγραφικής του Κόντογλου και του Παπαλουκά. Επίσης τον Νοέμβριο του ίδιου έτους έκανε ένα ταξίδι με τον φίλο του και ζωγράφο Σπύρο Παπαλουκά στο Άγιο Όρος. Εκεί είχε την ευκαιρία να μελετήσει την αρχιτεκτονική, τα ζωγραφικά έργα, όπως επίσης και τα εικονογραφημένα χειρόγραφα της μοναστικής πολιτείας. Στην Θεσσαλονίκη τον Δεκέμβριο του 1924 οι δύο διανοούμενοι συνδιοργάνωσαν έκθεση ζωγραφικής με τα εικαστικά έργα του Σπύρου Παπαλουκά.

Από την Θεσσαλονίκη ο Στρατής Δούκας έφυγε για το νησί της Μυτιλήνης. Εκεί συνάντησε τον συγγραφέα Στράτη Μυριβήλη. Ίδρυσαν μαζί το «Σύλλογο Μουσικών Τεχνών». Αμέσως μετά ο συγγραφέας επέστρεψε στην Αθήνα και με τους δύο φίλους του ζωγράφους, τον Κόντογλου και τον Παπαλουκά, συγκρότησε μία εταιρεία «Διακοσμητικής τέχνης». Ακόμη αναμείχθηκε στην έκδοση του περιοδικού του Φώτη Κόντογλου *Φιλική Εταιρεία*. Τα τελευταία τεύχη του εν λόγω περιοδικού τα επιμελήθηκε μόνος του ο συγγραφέας. Τα έτη από το 1925 έως το 1927 προσλήφθηκε και ανέλαβε την θέση του καλλιτεχνικού διευθυντή στην «Αγγειοπλαστική της Κιουτάχειας». Παράλληλα εκτός από την παραπάνω ενασχόλησή του, εργαζόταν στις εφημερίδες της Θεσσαλονίκης *Εφημερίς των Βαλκανίων* και *Μακεδονία* όπως επίσης και στο έντυπο της Μυτιλήνης τον *Ελεύθερο λόγο*.

Την εποχή εκείνη ο συγγραφέας υπέστη έναν σοβαρό κλονισμό στην υγεία του. Για αυτόν τον λόγο πήγε στους συγγενείς του στην Θεσσαλονίκη ώστε να αναρρώσει.

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στρατής Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

Εκεί καταπιάστηκε με την ζωγραφική. Εντός του ίδιου έτους, όταν συνήλθε σε ικανοποιητικό βαθμό, έκανε μία περιοδεία στην επαρχία της Μακεδονίας, ενώ παράλληλα δεν διέκοψε την συνεργασία του στο περιοδικό *Φραγγέλιο*. Από την εν λόγω περιοδεία κατάφερε να συγκεντρώσει υλικό, όπως και από μία δεύτερη που επακολούθησε, και να γράψει τη νουβέλα *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*, καθώς και μία δημοσιογραφική έρευνα: *Ορεινή Ελλάδα*, η οποία και δημοσιεύθηκε σε 9 συνέχειες το 1929 στην εφημερίδα *Πρωία*, τιτλοφορούμενη από τον εκδότη ως: *Αηστρική κοινωνία*. Από τα ταξίδια αυτά προέκυψαν μερικά ζωγραφικά έργα, ημερολόγια και σημειώσεις. Το 1930 πραγματοποίησε μία έκθεση ζωγραφικής στο Λύκειο Ελληνίδων το οποίο είχε ως έδρα την Αθήνα. Την ίδια περίοδο δημοσιεύθηκαν κάποια μικρά σε έκταση λυρικά κείμενά του στο περιοδικό *Κύκλος*, ενώ παράλληλα ο συγγραφέας ήταν και δημοσιογράφος στις εφημερίδες της Αθήνας *Πρωία*, *Πολιτεία* και *Νέος Κόσμος*. Επιμελήθηκε το 1931 τη μεταθανάτια έκδοση του Νίκου Βέλμου *Παλιά Αθήνα*. Επίσης ξεκίνησε να μελετά το βίο και το έργο του γλύπτη Γιαννούλη Χαλεπά. Γνώρισε τον Νίκο Γαβριήλ Πεντζίκη. Μαζί είχαν μεγάλη σε όγκο αλληλογραφία έως και το 1937. Ο συγγραφέας ήταν ένα από τα ιδρυτικά μέλη της «Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών» το 1934.

Από το 1935 έως το 1937 μαζί με άλλους τέσσερις φίλους του διανοούμενους, εξέδωσε το πρωτοποριακό για την εποχή του περιοδικό *Το τρίτο μάτι*. Ακόμη από το 1937 έως και το 1939 διορίστηκε γραμματέας στο τμήμα τουριστικής προβολής της Θεσσαλονίκης. Το 1939-1940 υπήρξε συνεργάτης του περιοδικού *Νεολαία*. Στην ελληνοϊταλική σύρραξη του 1940-1941 υπήρξε αξιωματικός του ελληνικού στρατού.

Επέστρεψε στην Αθήνα μετά το τέλος του πολέμου. Το 1942 νυμφεύτηκε την Δήμητρα Δούκα, η οποία κατόπιν δικών του προτροπών έγινε και αυτή συγγραφέας. Στην διάρκεια της κατοχής από τους Ναζί, ο Στρατής Δούκας έγινε μέλος του ΕΑΜ και του ΚΚΕ. Συνελήφθηκε και βασανίστηκε από τους κατακτητές, ενώ το ίδιο διάστημα έκρυβε στο σπίτι του μία οικογένεια Εβραίων, με καταγωγή από την Θεσσαλονίκη.

Το 1946 προσέφερε τις υπηρεσίες του στα κινητά ιατρεία του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού. Το 1948 υπήρξε συνεργάτης του περιοδικού *Ελεύθερα Γράμματα*, του οποίου ανέλαβε και την διεύθυνση, συνεργαζόμενος παράλληλα και με τα περιοδικά *Ο αιώνας μας*, *Ποιητική Τέχνη* και *Ζυγός*. Επίσης στην «Εταιρεία Ελλήνων Λογοτεχνών» ήταν σύμβουλος τα έτη 1949-1953 και διατέλεσε σε αυτήν και γενικός γραμματέας το 1953-1960.

Το 1962 αντιμετώπισε κάποιο πρόβλημα υγείας και για να ιαθεί ταξίδεψε στην Μόσχα. Παρά ταύτα δεν έγινε καλά. Από εκείνη την στιγμή και μετά έζησε κατάκοιτος στο σπίτι του. Στην δεύτερη περίοδο του περιοδικού *Διαγώνιος* υπήρξε τακτικός συνεργάτης. Ακόμη ολοκλήρωσε κι άλλα δύο λογοτεχνικά έργα, τα οποία τα

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στρατής Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

επεξεργαζόταν από παλιά, όπως επίσης και τον κύκλο των κειμένων του για τον γλύπτη Γιαννούλη Χαλεπά.

Την περίοδο της χούντας (1967-1974) ο Στρατής Δούκας υπέστη και πάλι διώξεις. Μετά το 1970 εξέδωσε όλα σχεδόν τα βιβλία του από τις εκδόσεις Κέρδος, παρουσιάζοντας και νέα λογοτεχνήματα. Τα χρόνια των γηρατειών του τα έζησε σε διάφορους οίκους ευγηρίας. Λίγο καιρό πριν τον θάνατο του το 1983 ο δήμος Ζωγράφου έφτιαξε ένα μικρό μουσείο Στρατή Δούκα, στο Πνευματικό του κέντρο. Τέλος ανακηρύχθηκε επίτιμος δημότης του δήμου Ζωγράφου, επίτιμος πρόεδρος της «Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών», καθώς και επίτιμο μέλος του Σωματείου Συγγραφέων Ρην Παράρτημα Ελλάδος. Απεβίωσε στις 26 Νοεμβρίου 1983 (Ζήρας 2007, 547-548)

4.2 *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*

Ο συγγραφέας Στρατής Δούκας, στην *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* μας αφηγείται την περιπέτεια ενός Έλληνα που παριστάνει τον μουσουλμάνο, για να γλιτώσει από τις διώξεις των Τούρκων, που έγιναν μετά το τέλος της Μικρασιατικού Πολέμου.

Ο Νικόλας Κοζάκογλου στην αρχή του έργου βρίσκεται αιχμάλωτος από τους Τούρκους, τον Αύγουστο, την περίοδο που έφυγε ηττημένος ο ελληνικός στρατός από την Σμύρνη. Ο συγγραφέας μας εξιστορεί τις δυσκολίες που ζει ο Κοζάκογλου μαζί με τους άλλους Έλληνες, οι οποίοι εκτοπίζονται βιαίως στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας. Οι Έλληνες υποφέρουν από την αφόρητη ζέστη, την πείνα, την δίψα και τις κακουχίες. Όλα αυτά τα μαρτύριά τους τα επιβάλλουν ως αντίποινα οι Τούρκοι στρατιωτικοί.

Στο βιβλίο του Στρατή Δούκα η *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* περιγράφονται με απίστευτη ζωντάνια και γλαφυρότητα τα δεινά που ζουν οι εκτοπισμένοι Έλληνες από τους Τούρκους στρατιωτικούς, όπως και από τους πολίτες. Οι Έλληνες αιχμάλωτοι πίνουν νερό από νερόλακκους, το οποίο είναι επικίνδυνο για την υγεία τους. Τούρκοι πολίτες τους αποδοκιμάζουν από όπου περνούν, ρίχνοντάς τους διάφορα αντικείμενα, για να τους χτυπήσουν, κάποιιοι έρχονται καθαρά από περιέργεια, για να τους δουν, μόνο και μόνο για να νοιώσουν ευχαρίστηση με την αξιολύπητη κατάστασή τους, ακόμη και μουσουλμάνοι ιερωμένοι. Παρά ταύτα κάποιος από αυτούς δείχνει φιλευσπλαχνία αναλογιζόμενος τα «κίτνια» του ιερού τους κειμένου. Κάποιος άλλος ενώ τους αποδοκιμάζει αρχικά μετά τους φέρνει κρυφά φαγητό.

Οι Τούρκοι στρατιωτικοί δεν είναι σκληροί μόνο με τους Έλληνες αιχμαλώτους, αλλά και με τους Τούρκους πολίτες, υπενθυμίζοντάς τους συνεχώς πως αυτοί κέρδισαν τον πόλεμο, την περίοδο που οι πολίτες δεν έκαναν τίποτα για την έκβασή του. Όμως και οι αιχμάλωτοι χάνουν την ανθρωπιά τους, μέσα σε αυτήν την κόλαση. Δεν υπάρχει κοινό συμφέρον. Ο καθένας προσπαθεί να αποκομίσει το παραμικρό κέρδος ή όφελος, το οποίο θα τον κρατήσει στην ζωή. Τούτο μπορούμε να το κατανοήσουμε από την πετυχημένη προσπάθεια του Κοζάκογλου και του αδερφού του να δωροδοκήσουν Τούρκο αξιωματικό για να αγοράσουν νερό. Η εξοικείωση παράλληλα με την ψυχρότητα, με την οποία μας μιλά ο συγγραφέας για τις ανθρώπινες σωρούς και τον τρόπο με τον οποίο τις μεταχειρίζονται οι ήρωες της νουβέλας, μας προκαλεί τρόμο.

Κάποια στιγμή ο Κοζάκογλου συναντά έναν καλόψυχο Τούρκο, κατώτερο αξιωματικό, ο οποίος προσπαθεί να τους βοηθήσει. Αυτό συμβαίνει όταν αρχίζουν οι πολίτες να ζητούν μάστορες και τεχνίτες για τις δουλειές τους. Οι ανώτεροι αξιωματικοί επειδή θεωρούν ως υπαίτιους της καταστροφής των υποδομών τους Έλληνες, αποφασίζουν πως οι αιχμάλωτοι πρέπει να αναλάβουν την ανοικοδόμηση της περιοχής. Με αυτό το σκεπτικό οι αιχμάλωτοι, και με την βοήθεια του κατώτερου

αξιωματικού, πηγαίνουν σε ένα φιλόξενο χωριό. Από την πρώτη στιγμή όμως είναι αποφασισμένοι να λιποταχτήσουν. Αυτό το εγχείρημα το διεκπεραιώνει μόνο ο ήρωας της νουβέλας και ένας συγχωριανός του. Όλοι οι άλλοι Έλληνες αιχμάλωτοι φοβούνται να γίνουν λιποτάχτες.

Η ζωή των δύο φυγάδων είναι σκληρή. Ζουν μέσα σε σπηλιές για μήνες. Τρέφονται από τους καρπούς των καλλιεργειών της περιοχής. Διασχίζουν ποτάμια και γκρεμούς, για να κρυφτούν από τους Τούρκους. Όταν μπαίνουν κρυφά στο έρημο χωριό τους, συγκινούνται και δακρύζουν, επειδή το βρίσκουν σχεδόν κατεστραμμένο. Η τραγική τους κατάσταση τους κάνει κλέφτες, ξυπνώντας τους ακόμη και βάρβαρα, δολοφονικά ένστικτα. Προσπαθούν όμως να εμψυχώσουν τους εαυτούς τους, μέσα από την πίστη. Τέλος γνωρίζοντας πως δεν μπορούν να ζουν με αυτόν τον τρόπο, αποφασίζουν να υποδυθούν τους Τούρκους, και να ενταχθούν στην κοινωνία της περιοχής, την οποία γνωρίζουν καλύτερα. Η φιλία τους είναι αγνή, βαθιά και γνήσια. Ο Κοζάκογλου αποφασίζει να πάει στα Θείρα, για να γίνει τσοπάνος. Είναι η τέχνη την οποία γνωρίζει πάρα πολύ καλά.

Με όλη την διαδρομή του ήρωα, ο αφηγητής μας δίνει ένα πανόραμα της ζωής της Τουρκίας, στην αρχή της διακυβέρνησης του Κεμάλ. Οι άνθρωποι τους οποίους συναντά ο Κοζάκογλου στην περιπλάνησή του, στην τουρκική επαρχία μέχρι να φτάσει στα Θείρα, είναι φιλικοί και καλόψυχοι. Ένα ακόμη στοιχείο του λογοτεχνήματος, το οποίο φανερώνει την πολιτική ιδεολογία του συγγραφέα, είναι πως ο Κοζάκογλου δεν είναι εχθρικός προς τους Τούρκους. Αντίθετα τους χαρακτηρίζει καλούς και αγαθούς ανθρώπους, παρά τα όσα πέρασε στα χέρια των Τούρκων αξιωματικών, όπως επίσης και κάποιων πολιτών.

Η αφήγηση, στο πρώτο μέρος, εστιάζει στην άδολη συντροφικότητα και αγάπη μεταξύ των δύο φυγάδων. Στην συνέχεια της αφήγησης αποδίδεται με γλαφυρότητα η αλληλοκατανόηση, η συντροφικότητα, και αγάπη δίχως όρια, η οποία υπάρχει μεταξύ των λαϊκών στρωμάτων της τουρκικής κοινωνίας

Όταν φτάνει στα Θείρα ο Κοζάκογλου γίνεται τσοπάνος για δύο μήνες μετά από συμφωνία, ως «Τούρκος», με τον αγά Χατζημεμέτη, ο οποίος του φέρεται με απεριόριστη καλοσύνη. Ο Κοζάκογλου είναι πάρα πολύ καλός στην δουλειά του. Ο προύχοντας της περιοχής, μέσα από αστεία με άλλους χωριανούς, αλλά και με τις πράξεις του δείχνει την αγάπη του προς τον Νικόλαο Κοζάκογλου· του αγοράζει καινούρια ρούχα, τον καλεί στο σπίτι του σε επίσημο δείπνο, δείχνει με κάθε δυνατό τρόπο πόσο ευχαριστημένος είναι μαζί του και με την δουλειά του.

Στο τέλος των δύο μηνών λήγει η συμφωνία δουλειάς μεταξύ των δύο ανδρών· έρχεται η ώρα της πληρωμής, για τον Έλληνα τσοπάνο. Τότε ο Χατζημεμέτης προτείνει στον «Τούρκο» τσοπάνο να τον κάνει συγγενή του. Θέλει να του δώσει για νύφη την ορφανή ανιψιά του, από τον αδερφό του, που σκότωσαν οι Έλληνες στον πόλεμο. Ο Έλληνας τσοπάνος προφασίζεται ότι θα πρέπει να φέρει την αδερφή του

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στρατής Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

από την Προύσα, ενώ η οικογένεια του Χατζημεμέτη, τον παρακαλεί και ευελπιστεί να τον κρατήσει κοντά της, και τον παροτρύνει να ξαναγυρίσει σε αυτούς, και με την υποτιθέμενη αδερφή του. Οι γυναίκες της οικογένειας θέλουν να την κάνουν αδερφή τους. Πιστός στην καταγωγή του και την θρησκεία του, Κοζάκογλου εγκαταλείπει την οικογένεια των Τούρκων, οι οποίοι του φέρθηκαν με απερίγραπτη καλοσύνη φρόντισαν ακόμα και την τελευταία λεπτομέρεια του ταξιδιού του. Ο σκοπός του είναι να διαφύγει με κάθε δυνατό μέσο στην Ελλάδα.

Στο τελευταίο μέρος της νουβέλας παρατηρούμε τις αγωνιώδεις προσπάθειες του Κοζάκογλου να δραπετεύσει στην Ελλάδα. Ο Κοζάκογλου είναι ταυτόχρονα γεμάτος φόβο και χαρά για το εγχείρημά του. Ξεγελάει το αφεντικό του, λέγοντάς του ψέματα για το τι θέλει να κάνει, όπως και άλλους Τούρκους, οι οποίοι νομίζουν πως είναι και αυτός Τούρκος και για αυτόν τον λόγο του φέρονται με απερίγραπτη ευγένεια. Τέλος μπαρκάρει με ένα πλοίο για την Πόλη από την Σμύρνη, ύστερα από πλήθος επικίνδυνων περιπετειών και ενώ απειλεί πως θα αυτοκτονήσει πέφτοντας στην θάλασσα, αν δεν του επιτρέψουν να κατέβει στο λιμάνι της Μυτιλήνης. Τελικά αποβιβάζεται στην Μυτιλήνη και συναντά έναν συμπατριώτη του. Από την χαρά τους κουβεντιάζουν όλο το βράδυ. Σε μία από τις τελευταίες σκηνές της αφήγησης ο Κοζάκογλου εμφανίζεται να προσεύχεται με ευλάβεια στην εκκλησία και μετά ξανασμίγει με την οικογένεια του, η οποία αναχωρεί αυθημερόν για την Κοζάνη.

Την ιστορία αυτήν την αφηγήθηκε στον Στρατή Δούκα ένας Μικρασιάτης πρόσφυγας, σε μία περιοδεία του συγγραφέα στα προσφυγοχώρια της Μακεδονίας. Οι πρόσφυγες εκεί ήταν και τουρκόφωνοι και αυτό επηρέασε την αφήγηση. Μέσα σε ένα καφενείο που βρισκόταν ο συγγραφέας του υπέδειξαν έναν νέο, ο οποίος είχε προσποιηθεί τον Τούρκο, ώστε να γλιτώσει. Αυτός είναι ο βασικός ήρωας της νουβέλας του Στρατή Δούκα. Οι δύο πρώτες εκδόσεις στηρίχτηκαν στην αφήγηση του ίδιου του ήρωα, εκτός από το πρώτο κεφάλαιο. Για αυτόν τον λόγο η αφήγηση είναι προφορική και με γρήγορο ρυθμό. Το βιβλίο εκδόθηκε πρώτη φορά το 1929. Υπαγορεύτηκε από τις σημειώσεις του συγγραφέα στον εξάδελφό του, με σκοπό να κρατήσει την προφορική του μορφή. Στην τρίτη έκδοση ο Στρατής Δούκας αλλάζει βασικά χαρακτηριστικά της νουβέλας, τονίζει περισσότερο τον λαϊκό λόγο, καθαρίζοντάς την από τις επαναλήψεις και τις υπερβολές.

4.3 Η καλοσύνη των Τούρκων

Στην *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* του Στρατή Δούκα υπάρχουν πολλά φωτεινά σημεία, στα οποία ο αφηγητής δείχνει την καλοσύνη των Τούρκων. Μερικά από αυτά θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε σε αυτό το υποκεφάλαιο. Οι δύο Έλληνες της νουβέλας, φανερώνουν την αρμονία τους μέσα στην φύση με τα πιο ποταπά έντομα που τους κρατούν συντροφιά, μαζί με απλές καθημερινές πράξεις οι οποίες και φανερώνουν την ευτυχία τους: *«Αυτή τη μέρα μαγειρέψαμε, φάγαμε καλά και ξαπλώσαμε. Το φως έμπαινε ως βαθιά μέσα στη σπηλιά κι έκανε τις αράχνες να κουνηθούν μες στο υφάδι τους. Χαρήκαμε τη συντροφιά τους»* (Δούκας 2023, 29).

Η συντροφικότητα των δύο Ελλήνων μετουσιώνεται σε αγάπη την ώρα του αποχωρισμού, καθώς δεν μπορεί να λάβει χώρα και συνεχώς αναβάλλεται: *«Νύχτα μεσάνυχτα έπιασε δυνατή βροχή. Απ' τις αστραπές λέγαμε πώς θ' ανοίξει το σπήλαιο. Πιάσαμε κουβέντα μες στο σκοτάδι. Και τί δεν είπαμε. Ωσπου φτάσαμε στο χωρισμό μας. Παίρναμε απόφαση και μετανιώναμε· παίρναμε άλλη και πάλι ξαναμετανιώναμε»* (Δούκας 2023, 31).

Μετά τον χωρισμό των δύο Ελλήνων, ο Κοζάκογλου φανερώνει μέσα από την σκέψη του τις αγαθές καταβολές του «εχθρικού» λαού, καθώς σταματάει να τους φοβάται όταν πια μοιάζει με αυτούς. Εισέρχεται σιγά – σιγά στον κόσμο τους: *«ΚΑΙ ΒΑΛΙΣΑ ΕΛΕΥΘΕΡΑ, άφησα το φόβο. Μια και τ' αποφάσισα παρουσιάστηκα εκεί κοντά, σε κάτι Γιουρούκηδες, που καθόντουσαν γύρω στη φωτιά. Τους ήξερα από πριν. Μπεχτσέτ Αλή έλεγαν τον έναν. «Γιουρούκηδες, αγαθοί άνθρωποι», είπα και τράβηξα ίσια τους. Τους χαιρέτησα.»* (Δούκας 2023, 33).

Συνεχίζοντας ο Κοζάκογλου το ταξίδι του στην επαρχία της Τουρκίας συναντά ακόμη έναν αγαθό Τούρκο χωρικό ο οποίος τον φιλεύει φαγητό. Αυτό μπορούμε να το δούμε μέσα από το κείμενο: *« – Θα πεινάς, μου είπε. Κι έβαλε μπροστά μου μια τσανάκα γιαούρτι με ψωμί»* (Δούκας 2023, 34).

Η φιλόξενη και αγαθή ψυχή του Τούρκου χωρικού και το μεράκι που δείχνει ώστε να βοηθήσει τον συνάνθρωπό του, μία εικόνα που δεν είναι και τόσο συχνή στην νεοελληνική πεζογραφία, εντοπίζεται στη νουβέλα του Στρατή Δούκα τόσο εκτεταμένα που μας κάνει αναπόφευκτα να αναλογιστούμε τα αρνητικά στερεότυπα με τα οποία οι Έλληνες διαποτίστηκαν και ακόμη διαποτίζονται μέσα από το σχολείο και άλλους θεσμούς. Με αυτά τα στερεότυπα εμπεδώνεται το μίσος για τους κατοίκους της απέναντι όχθης του Αιγαίου. Ιδού λοιπόν μία ακόμη στιχομυθία:

« – Που πας; με ρώτησε.

– Στα Θείρα, του λέω

– Πατριώτη, μείνε απόψε εδώ· δεν προφταίνεις, βράδιασε. Και μόρα θα φέρει. Να το χωριό μου. Μουσαφίρ οντά έχει. Μείνε κι αύριο πηγαίνεις. Κάθισε να πάμε μαζί» (Δούκας 2023, 36) συνεχίζοντας την ανάγνωση διαπιστώνουμε πως και ο αγάς Χατζημεμέτης ο οποίος αναζητά τσοπάνο και συναντά τον Κοζάκογλου είναι

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στρατής Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

«Άνθρωπος», με όλη την σημασία της λέξης. Έχει λόγο και τον κρατάει, όπως ο κάθε σπουδαίος άνδρας. Αυτό φαίνεται μέσα από την μεταξύ τους συζήτηση, στην εν λόγω νουβέλα:

« – Τσοπάνος είσαι; Ρώτησε τ' αφεντικό μου. Ξέρεις καλά την τέχνη;

– Ναι, του είπα. Να με δοκιμάσεις, αφεντικό, κι αν με βρεις άξιο, κράτησέ με.

– Αν είσαι όπως σε θέλω, δε θα σου λείψει τίποτα κοντά μου.» (Δούκας 2023, 41).

Η σχέση των δύο ανδρών γίνεται όλο και πιο στέρεα και ουσιαστική, πράγμα που αντιλαμβανόμαστε από την εξής συνομιλία:

«–Αφεντικό, του λέω πριν ξεκινήσω, από σήμερα κάθε μέρα θα τα μετρώ κι άμα χαθεί κανένα θα 'ναι σε βάρος μου κι άμα ψοφήσει θα σου φέρω το τομάρι του. Ο αφεντικός μου με χτύπησε στην πλάτη.

– Όπως μου είπες, Μπεχτσέτ, στο λόγο σου στέκεις. Μπράβο» (Δούκας 2023, 42).

Καθώς η δράση στην νουβέλα συνεχίζεται, συνεχίζονται και τα καλά λόγια και οι φιλοφρονήσεις από τους Τούρκους αφέντες, προς χάριν του ήρωα της νουβέλας. Εν τω μεταξύ ο Κοζάκογλου δείχνει και είναι έντιμος επαγγελματίας, αλλά και οι Τούρκοι αφέντες είναι ευδιάθετοι και δείχνουν να έχουν μία ευγενή άμιλλα μεταξύ τους, η οποία τους επιτρέπει να κάνουν και αστεία πάνω στα σοβαρά θέματα της δουλειάς τους. Η παρακάτω σκηνή είναι ένα δείγμα από την εν λόγω παραπάνω περιγραφή: «Εκεί κοντά μας είχαν κι οι Αρβανίτες τα μαντριά.

Μια μέρα πού 'χα βγάλει τα πρόβατα στη βοσκή, μου είχε φυλάξει καρτέρι το αφεντικό τους απάνω στο δρόμο που περνούσα.

– Κρίμας, μου λέει χαραμίζεις την τέχνη σου. Έλα σε μένα, να σ' έχω μονάχα για τ' αρμεγιά.

– Όχι, του λέω, συμφώνησα. Δεν τον παίρνω πίσω το λόγο μου. Και τράβηξα.

Το βράδυ π' αντάμωσε με τ' αφεντικό μου:

– Μπρε, που τον βρήκες τέτοιον τσομπάνο; Του έλεγε. Θα σου τον πάρουμε!

– Τα πρόβατά μου δίνω, τον τσομπάνη μου δεν τον παίρνετε, τους είπε, και πιάστηκαν στα χωρατά» (Δούκας 2023, 45).

Όσο εξελίσσεται η ιστορία, η σχέση του Κοζάκογλου με τον Χατζημεμέτη γίνεται όλο και πιο δυνατή. Θα μπορούσαμε να πούμε πως αναπτύσσεται σε κάτι ομορφότερο: σε αγάπη. Αυτό το συμπέρασμα μπορούμε να το εξάγουμε και από την παρακάτω στιχομυθία, που μας δίνει πάλι ο Στρατής Δούκας, καθώς ο Χατζημεμέτης θέλει να προσφέρει υλικά αγαθά ως δώρα στον «Τούρκο» τσομπάνο. Οι Τούρκοι δεν γνωρίζουν την αληθινή καταγωγή του Κοζάκογλου σε αυτό το σημείο της αφήγησης αλλά και σε όλη την έκταση της ιστορίας μέχρι το τέλος. Όλα αυτά συμβαίνουν ανάμεσα στον Κοζάκογλου και στον Χατζημεμέτη, παρά την σχέση την οποία έχουν μεταξύ τους, αυτήν του εργοδότη – υπαλλήλου:

«– Άντε ετοιμάσου, να πάμε στην πολιτεία να σου ψωνίσω, να βγεις κι εσύ σαν άνθρωπος στον κόσμο.

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στρατής Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

– *Μην παίρνεις κόπο, αφεντικό, για μένα, του λέω, από φόβο μην τύχει στα Θείρα και με γνωρίσει κανείς.*

– *Όχι, μου λέει, έλα πάμε να ψωνίσουμε ό,τι σου αρέσει» (Δούκας 2023, 46).*

Όσο κορυφώνεται η δράση στην νουβέλα *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*, βλέπουμε τον Τούρκο αφέντη να γίνεται όλο και πιο ευσπλαχνικός και μεγαλόψυχος, απέναντι στην αξιοσύνη του υπαλλήλου του. Το παρακάτω απόσπασμα από το βιβλίο το αποδεικνύει: *«Ο καιρός περνούσε κι ο αφεντικός μου όλο και πιο καλός γινόταν μαζί μου. Ένα βράδυ μου λέει καθώς μετρούσαμε το γάλα:*

«– Ξέρεις, Μπεχτσέτ, τώρα που μπαίνει το καλοκαίρι σκέφτομαι να μοιράσω το χτήμα, κι απ’ τη μεριά που ‘ναι η τουλούμπα με το νερό δώδεκα στρέμματα, θα το βάλουμε μπιστάνι. Τί γνώμη έχεις εσύ;

– Ό,τι ορίζεις, αφεντικό· χέρια μονάχα χρειάζονται.

– Καλά, μου λέει, αυτό το ξέρω· όλοι μαζί θα δουλέψουμε κι οι γυναίκες» (Δούκας 2023, 49).

Στο ακόλουθο μέρος του βιβλίου ο Χατζημεμέτης δείχνει το υπέρτατο μεγαλείο του, προς τον λαμπρό του υπάλληλο, θέλοντας να τον κάνει μέλος της οικογένειας του και μάλιστα, καινούριο του αδερφό. Πιο συγκεκριμένα ο Τούρκος αφέντης θέλει να τον παντρέψει με την ανιψιά του, η οποία έχασε τον πατέρα της –αδερφό του Χατζημεμέτη– στον πόλεμο με την Ελλάδα: *«Και μες στις μέρες πού περνούσαν με τη δουλειά, ο αφεντικός μου έβαλε στο νου του να με παντρέψει με μια ανιψιά του, την κόρη του αδερφού του, που ‘χε σκοτωθεί στα Δαρδανέλια.»... ..«Εγώ θέλω να σε κάνω δικό μου, να μπεις στην θέση του αδερφού μου Σουλεϊμάν, να πάρεις την κόρη του,» (Δούκας 2023, 50).*

Ο Κοζάκογλου όμως προφασίζεται διάφορα τεχνάσματα, ώστε να αποφύγει τον γάμο με την Τουρκάλα νύφη, καθώς με τίποτα, και παρά την τόση φροντίδα από τους Τούρκους, δεν έχει ξεχάσει την καταγωγή του. Μία από τις προφάσεις του είναι πως έχει αδερφή στην Προύσα. Όμως οι Τούρκοι εδώ, και γενικότερα οι Τουρκάλες, και αυτό το «εμπόδιο» το προσπερνάνε με την άμετρη και άδολη αγάπη τους:

«– Να σε παντρέψουμε, Μπεχτσέτ, φέρε και την αδερφή σου εδώ, αδερφή μας να την κάνουμε.» (Δούκας 2023, 50).

Ο Τούρκος αφέντης κάνει ό,τι μπορεί ώστε να ικανοποιήσει τον Έλληνα βοσκό, τον οποίο έχει θέσει υπό την προστασία του. Η παρακάτω στιχομυθία μας το αποδεικνύει περίτρανα:

«– Η κυβέρνηση μαζεύει τούς ανυπόταχτους και νοφούσι δεν έχω. Μου χάθηκε στα χρόνια των Γιουνάνηδων.

– Αυτό στεναχωριέσαι; μου λέει. Να δώσουμε ένα αρνί του Μουσταφά αφέντη, κι αύριο κιόλας το έχεις. Δώσε μου το όνομά σου, των γονιών σου και του τόπου σου.» (Δούκας 2023, 51).

Όμως δεν είναι αναίσθητος ο Κοζάκογλου. Η μεγάλη του ευγνωμοσύνη προς τους Τούρκους αφέντες – εργοδότες, οι οποίοι του συμπεριφέρονται με τον καλύτερο

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στρατής Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

τρόπο, ακόμη και όταν αυτός φεύγει από την δούλεψή τους, εκφράζεται από την παρακάτω φράση: «*Δεν τούς είπα τίποτα, δεν έβρισκα λόγια*». (Δούκας 2023, 52).

Στην συνέχεια συναντάμε τον Κοζάκογλου μακριά από την προστασία του Χατζημεμέτη. Εδώ εκφράζεται η δύναμη του νόστου την οποία νοιώθει ο Έλληνας βοσκός για την πατρίδα του, με ένα αίσθημα χαρμολύπης. Οι σκέψεις του ήρωα καταγράφονται ως εξής: «*Σ' όλο το δρόμο, ο φόβος κι η χαρά πάλευαν μέσα μου*» (Δούκας 2023, 56).

Ο Κοζάκογλου έχει πλέον φύγει από την προστασία την οποία του πρόσφερε ο Χατζημεμέτης. Έχει φτάσει στο μπουράγιο της Σμύρνης. Από εκεί ψάχνει για έναν βαρκάρη ώστε να τον βάλει μέσα σε ένα βαπόρι. Μετά θα ταξιδέψει με αυτό για την Πόλη. Στην αρχή είναι δύσπιστος, επειδή φοβάται μην πέσει θύμα ληστείας από τον βαρκάρη και χάσει τα λίγα χρήματα που έχει, αλλά ο Τούρκος βαρκάρης είναι έντιμος και αγαθός. Προσφέρεται να τον μεταφέρει στο βαπόρι χωρίς έξοδα. Το παρακάτω απόσπασμα το επιβεβαιώνει:

«*– Μη φοβάσαι, μου λέει, κοίταζε μονάχα το νούμερό μου, και χωρίς λεφτά σε πάω*» (Δούκας 2023, 57).

Ακόμη και τότε όμως ο Κοζάκογλου δεν πείθεται, αλλά ο βαρκάρης το γυρίζει στο αστείο και του λέει:

«*– Βρε αγμάκη, μου λέει, κάθε μέρα έχει καράβι για την Πόλη*» (Δούκας 2023, 57). Τότε μόνο ο ήρωας της νουβέλας πείθεται και ηρεμεί. Όχι όμως ολότελα.

Η αγωνία του συνεχίζεται αμείωτη. Ακόμη κι όταν οι Τούρκοι του δείχνουν την αγνότητά τους, θεωρώντας τον όμως κι αυτόν μέρος της φυλής τους. Όμως ο Κοζάκογλου δεν θέλει να εκτουρκιστεί. Μάλιστα με κάθε τίμημα θέλει να διατηρήσει την Ελληνική πίστη και ταυτότητα, μπροστά σε άλλη μία εκδήλωση αγάπης και ανατολίτικης μπέσας, στην εξής στιχομυθία: «*Άμα πας στην Πόλη, πέρασε απ' το Μπιρλάρ-σοκάκι. Είναι ο τάδες, που του έχω παραγγείλει μπότες. Πάνε δύο μήνες κι ακόμα δε μου τις έστειλε. Δωσ' του αυτήν την κάρτα και πες του να μου τις στείλει γρήγορα.*

- *Μάλιστα, του λέω, το δίχως άλλο*» (Δούκας 2023, 59).

Επίσης όταν ο Κοζάκογλου, μέσα στο βαπόρι, αναφέρει την ιστορία του, σε έναν συμπατριώτη του, κατανοούμε πράγματι πως για αυτόν η υπέροχη φιλοξενία ήταν ένα μαρτύριο, όπως ακόμη και η αβεβαιότητα για το τι του επιφυλάσσει το μέλλον, από την ακόλουθη πρόταση: «*Και με λίγα λόγια του 'πα την ιστορία μου κι έτρεμα*» (Δούκας 2023, 60).

Η απύθμενη αγάπη του Κοζάκογλου για την πατρίδα του φαίνεται καθώς αυτός είναι έτοιμος να θυσιάσει και τη ζωή του, αυτοκτονώντας, ώστε να πατήσει σε ελληνικό έδαφος. «*Πολλά υπόφερα και να μην κατέβω στην Πόλη. Καλύτερα να πεθάνω εδώ.*» (Δούκας 2023, 61).

«*– Έλληνας είμαι, κι αν δεν με βγάλεις, εδώ μπροστά σου θα πνιγώ*» (Δούκας 2023, 61).

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στρατής Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

Τέλος η νουβέλα κλείνει όταν ο Κοζάκογλου συναντά έναν συγχωριανό του, ο οποίος τον θέτει, μόλις τον αναγνωρίσει, αμέσως υπό την προστασία του. Μόνο τότε ο Κοζάκογλου νοιώθει ευτυχισμένος και πλήρης, καθώς και με την συνακόλουθη πράξη που κάνει την αμέσως επόμενη μέρα. Με αυτόν τον τρόπο δείχνει πόσο δυστυχής ήταν που απαρνήθηκε την καταγωγή του και την θρησκεία του. Όλη η συναναστροφή του με τους Τούρκους ήταν απλώς ένα θέατρο, ώστε να μπορέσει να διαφύγει στην ποθητή πατρίδα του: την Ελλάδα.

«– Ναι, θα τον κρατήσω απόψε κοντά μου, μένω εγώ υπεύθυνος, κι αύριο πρωί έρχεσαι και τον παίρνεις.

Ως τα μεσάνυχτα λέγαμε τα βάσανά μας. Ο ύπνος μας πήρε απάνω σε κουβέντα.

Το πρωί ξύπνησα ησυχασμένος. Ντύθηκα και πήγα στην εκκλησιά.

Άναψα ένα κερί, γονάτισα και προσευχήθηκα.» (Δούκας 2023, 63).

5. Ανακεφαλαίωση

Ανακεφαλαιώνοντας κατανοούμε πως υπάρχουν βασικά στοιχεία ανθρωπιάς στην παρούσα μελέτη, τα οποία είναι κοινά και στα τρία βιβλία που μελετήσαμε. Όλα αυτά συμβαίνουν μέσα στις πιο αντίξοες συνθήκες. Δηλαδή σε συνθήκες πολέμου ή αιχμαλωσίας, μετά από καταστροφικούς πολέμους. Ειδικά για το μυθιστόρημα του Ηλία Βενέζη *Το νούμερο 31328* και την νουβέλα του Στρατή Δούκα *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* αναφερόμαστε σε ιστορίες αιχμαλωσίας, μετά την εκστρατεία και την ήττα του Ελληνικού Στρατού στην Μικρά Ασία, όταν σημειώθηκε το αποκορύφωμα μίσους και συγκρούσεων αιώνων, μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων στην επίμαχη Μικρασιατική χερσόνησο, όπως επίσης και στην Βαλκανική χερσόνησο.

Οι αφηγήσεις μας βεβαιώνουν πως οι Τούρκοι δεν έχασαν την ανθρωπιά τους. Βοηθούν τους Έλληνες αιχμαλώτους, παρά τις πρόσφατες άγριες μνήμες τους και την καταστροφή την οποία επέφερε ο Ελληνικός Στρατός στην ζωή τους, στον πρόσφατο πόλεμο. Μία γιαγιά δίνει, αν και κρυφά από τους συντοπίτες της, ένα κυδώνι και ένα ζεστό ψωμί στον Ηλία, ένας ηλικιωμένος προσφέρει για κάποιο διάστημα λίγο καπνό στον Ηλία και έναν σύντροφό του, έστω και αν το κάνει και αυτός κρυφά από τους συντοπίτες του, φοβούμενος την οργή τους. Όμως όλα αλλάζουν στην περίπτωση του γιατρού, ο οποίος αν και έχασε την μητέρα του, από τους Έλληνες, περιθάλλει τον άρρωστο κρατούμενο Ηλία. Μάλιστα βοηθάει τους συντρόφους του τιμώντας με αυτόν τον τρόπο τον ιατρικό του όρκο. Στο τέλος του μυθιστορήματος του Βενέζη βλέπουμε κοινά στοιχεία με το μυθιστόρημα του Μυριβήλη. Με τον ίδιο τρόπο που οι μαφασάδες βοηθούν τους αιχμαλώτους, έτσι και η οικογένεια των ντόπιων, αγαθών αγροτών, που τα παιδιά της υπηρετούν στο αντίπαλο στρατόπεδο, φροντίζει τον λοχία Αντώνη Κωστούλα, με απερίγραπτη καλοσύνη. Θα μπορούσαμε να κάνουμε εδώ ακόμη έναν παραλληλισμό. Όπως ο Κωστούλας επιθυμεί να μην έχουν τα ονόματα των παιδιών των χωρικών, ο τραυματίας και ο νεκρός των αντιπάλων, στο περιστατικό που του έδωσε το παράσημο, έτσι και οι αιχμάλωτοι προσπαθούν να σώσουν από τα ισόβια ή ακόμη και τον θάνατο τον δεσμοφύλακά τους.

Με τον ίδιο τρόπο φανερώνεται και η ανθρωπιά των Τούρκων χωρικών, στην νουβέλα του Στρατή Δούκα, *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*, προς έναν Έλληνα, αλλά αυτήν την φορά προς έναν Έλληνα ο οποίος προσποιείται πως είναι Τούρκος, τον Νικόλα Κοζάκογλου, τον οποίο οι Τούρκοι πιστεύουν για συμπατριώτη τους. Εδώ ο συγγραφέας μας ξετυλίγει σε όλο της το μεγαλείο, την απλότητα και την καλοσύνη του Τουρκικού απλού λαού, ο οποίος βγάζει το φαγητό του με τον μόχθο της δουλειάς του. Ο Στρατής Δούκας μας δίνει στην νουβέλα του τη μεταπολεμική, ειρηνική ματιά της τουρκικής κοινωνίας. Εδώ οι γυναίκες είναι παρούσες σε όλες τις πτυχές της ζωής της οικογένειας, βοηθώντας την έμπρακτα.

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

Τέλος το σπουδαιότερο περιστατικό αγάπης μεταξύ στρατιωτών οι οποίοι βαδίζουν προς το Μέτωπο, σημειώνεται μεταξύ δύο συμμάχων, των Ρώσων και των Ελλήνων, στο αντιπολεμικό μυθιστόρημα του Μυριβήλη. Αυτοί οι στρατιώτες συνεννοούνται περίφημα, μολοντί δεν μιλούν την ίδια γλώσσα, μέσα από την πανανθρώπινη γλώσσα της μουσικής και της αγάπης. Όλα τα εμπόδια μπαίνουν στην άκρη και κυριαρχεί ο πηγαίος ενθουσιασμός των νέων στρατιωτών, οι οποίοι σύμφωνα με τον Κωστούλα θα σκέπτονται τις κοπέλες τους τις οποίες άφησαν πίσω στις πατρίδες τους να τους περιμένουν.

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

Βιβλιογραφία

Βασιλειάδης Βασίλης 2022. "Επίσκεψη στην *Ιστορία ενός αιχμαλώτου του Στρατή Δούκα*. Με αφορμή τη συμπλήρωση εκατό χρόνων από το 1922". *Κονδυλοφόρος* 20: 97-124.

Βενέζης, Ηλίας 2015. *Το νούμερο 31328*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Ζήρας Αλέξης 2007. «Στρατής Δούκας», σ. 547-548, λήμμα στο *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα, Έργα, Ρεύματα, Όροι*, Πατάκης: Αθήνα.

Καρβέλης Τάκης 1996. «Στράτης Μυριβήλης. Παρουσίαση-ανθολόγηση», σ. 96-183, στο πολύτομο έργο *Η μεσοπολεμική πεζογραφία. Από τον πρώτο ως τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο (1914-1939)*, τόμ. ΣΤ', Σοκόλης: Αθήνα.

Κατσιαμπούρα Ζωή 2007α. «Ηλίας Βενέζης», σ. 276-277, λήμμα στο *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα, Έργα, Ρεύματα, Όροι*, Πατάκης: Αθήνα.

Κατσιαμπούρα Ζωή 2007β. «Στράτης Μυριβήλης», σ. 1520-1522, λήμμα στο *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα, Έργα, Ρεύματα, Όροι*, Πατάκης: Αθήνα.

Λυκούργου Νίκη 2016α. "*Η ζωή εν τάφω*: Από την πρώτη στη δεύτερη έκδοση". Επίμετρο στην έκδοση Μυριβήλης 2016, σ. 541-634.

Λυκούργου Νίκη 2016β. "Ο Στράτης Μυριβήλης στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο: στρατιώτης-πολεμιστής και δημοσιογράφος-ανταποκριτής". Επίμετρο στην έκδοση Μυριβήλης 2016, σ. 635-690.

Λύσσαρη Χριστίνα 2007. «*Το νούμερο 31328*», σ. 1589, λήμμα στο *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα, Έργα, Ρεύματα, Όροι*, Πατάκης: Αθήνα.

Μυριβήλης Στράτης 2016. *Η ζωή εν τάφω*. Α' & Β' έκδοση. Φιλολογική επιμέλεια, πρόλογος και επίμετρα Νίκη Λυκούργου. Βιβλιοπωλείον της Εστίας: Αθήνα.

Μυριβήλης, Στράτης 2019 *Η ζωή εν τάφω*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
Στρατή, Δούκα 2005. *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*. Αθήνα: Κέδρος.

Τζιόβας Δημήτρης 2017. "Οι μεταμορφώσεις της *Ιστορίας ενός αιχμαλώτου του Στρατή Δούκα*", στον τόμο του ίδιου *Η πολιτισμική ποιητική της ελληνικής πεζογραφίας*. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης: Ηράκλειο, σ. 217-222.

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στρατής Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

B. Δημιουργικό μέρος

Στο παρακάτω διήγημα διαβάζουμε τις αναμνήσεις ενός Βρετανού βετεράνου του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Η διήγηση ξεκινά την ημέρα που τελείται το μνημόσυνο του, όταν ο εγγονός του βρίσκει ένα παλιό βιβλίο και κάποιες φωτογραφίες, από την ανακωχή των Χριστουγέννων του 1914 στα χαρακώματα του Δυτικού Μετώπου. Ο εγγονός παίρνει ένα μικρό κασετόφωνο και γράφει σε αυτό, προσποιούμενος πως είναι ο παππούς του, την περιπέτεια από την ιστορική εκείνη μέρα μία φωτεινή εξαίρεση μέσα στο σκοτάδι του πολέμου. Το διήγημα αυτό έχει ένα θέμα παρόμοιο με τις ιστορίες που εξετάσαμε. Είναι μία ιστορία αγάπης και ανθρωπιάς ανάμεσα σε Βρετανούς και Γερμανούς που καταφέρνουν να ξεπεράσουν το μίσος του πολέμου. Όπως και οι ιστορίες που εξετάσαμε έτσι και το διήγημα αυτό στηρίζεται σε πραγματικά ιστορικά γεγονότα.

Ένας θησαυρός ανθρωπιάς

Σήμερα έγινε και το μνημόσυνο του παππού. Δεν στεναχωρηθήκαμε, έφυγε πλήρης ημερών. Τον αποχαιρετήσαμε όπως άξιζε σε έναν βετεράνο του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Είχε ένα γαλήνιο τέλος, έναν χρόνο, δύο μήνες και πέντε ημέρες μετά το θάνατο της γιαγιάς, ο οποίος του στοίχησε τόσο πολύ, καθώς η αγάπη του γι' αυτήν άγγιζε τα όρια της λατρείας. Αυτός ήταν ο λόγος ο οποίος μετρούσε την κάθε μέρα της απουσίας της. Στον μακρόχρονο έγγαμο βίο τους, ο οποίος κράτησε πενήντα εννέα χρόνια, μεγάλωσαν παιδιά και είδαν εγγόνια και δισέγγονα. Όλο αυτό το ανθρωπομάνι συνοδευόταν παρέα με κατοικίδια, τα οποία έφερναν βόλτες, πάνω-κάτω, συνέχεια μέσα στην αυλή, όπως ο μικροσκοπικός αλλά πανέμορφος σκύλος Όσκαρ, ο οποίος χωρούσε μέσα σε δύο χούφτες. Έκανε το λιοντάρι μέσα από την περιφραγή της αυλής και έκλαιγε σαν νεογέννητο μωρό στην θέα μίας γάτας ή ενός μεγάλου σκύλου, καλώντας μας να τον πάρουμε αγκαλιά τις στιγμές που τον βγάζαμε βόλτα.

Εγώ ήμουν ο αγαπημένος του εγγονός, γι' αυτό και κληρονόμησα μετά τον θάνατό του το οίκημα με όλη την αυλή. Η αλήθεια ήταν πως το σπίτι το οποίο διέμενε ο παππούς ήθελε καθαριότητα και συμμαζέμα. Ήμουν έτοιμος να δώσω αυτήν την μάχη. Προπάντων ήταν γεμάτο αναμνήσεις, αποτυπωμένες σε παμπάλαιες φωτογραφίες, αρχειοθετημένες σε τοίχους και συρτάρια, από τα νιάτα τους ως τα γεράματά τους, μαζί και με όλες τις φωτογραφικές εικόνες των οικείων τους προσώπων μέσα από όλες τις φάσεις της ζωής τους. Ο παππούς πρόλαβε και έζησε σε

πολλές διαφορετικές ιστορικές περιόδους της Βρετανίας. Αυτός ήταν ο λόγος που στην πρώιμη εφηβεία μας εγώ και τα ξαδέρφια μου τον αποκαλούσαμε αστεειούμενοι “αρχαίο”. Ευθύς αμέσως ο παππούς μάς απαντούσε πάντα με ένα πλατύ αφοπλιστικό χαμόγελο. Μάλιστα όταν ήμασταν ακόμη πιο μικροί παρουσιαζόταν μπροστά μας με έναν στρατιωτικό χαιρετισμό. Τότε φαινόταν, ακόμη και όταν ήταν γύρω στα εξήντα πέντε, το λυγρό, ψηλό λεβέντικο κορμί του, το οποίο υπηρέτησε την πατρίδα τόσο γενναία στην Ευρώπη, στα χαρακώματα του Δυτικού Μετώπου, εναντίον των Γερμανών στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Παρόλα αυτά δεν μπορούσες να τον χαρακτηρίσεις αιμοδιψή και αιμοβόρο, έστω κι αν τις πρώτες ώρες του πολέμου κατατάχτηκε με ενθουσιασμό και ένοιωσε μίσος για ανθρώπους τους οποίους δεν γνώριζε. Η προπαγάνδα τον είχε κυριεύσει, όπως τους πάντες εκείνο τον καιρό. Η απογοήτευση και η αηδία για τον πόλεμο δεν άργησε όμως να έρθει, όταν το φθινόπωρο τον βρήκε σε ένα λασπωμένο, άθλιο χαράκωμα ενός φλαμανδικού χωριού.

Το βράδυ, πάντα συγκινημένος μέσα στον ναό της ευρύτερης οικογένειάς μου, είχα καταφέρει να συγυρίσω όλο το σπίτι. Βαθιά φυλαγμένο καλά σε ένα ντουλάπι με τιμαλφή· άθικτο από τον χρόνο, ανακάλυψα έναν θησαυρό· κρυμμένο σε μία εσοχή της παλιάς βιβλιοθήκης στην μικρή κρεβατοκάμαρα. Ήταν ένα βιβλίο μισοτυλιγμένο σε χαρτί, σε αρκετά καλή κατάσταση, μαζί με έναν σχετικά παχύ φάκελο γεμάτο με φωτογραφίες από την ημέρα της ανακωχής των Χριστουγέννων του 1914. Με έκανε αμέσως να νοιώσω περήφανος ως εγγονός του αλλά και ως Βρετανός, για την ανθρωπιά την οποία επέδειξε ο παππούς μου τα Χριστούγεννα του 1914 στα χαρακώματα του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Για την εν λόγω ιστορία είχε μιλήσει πρώτη φορά σε μένα, στον μεγαλύτερο αδερφό μου, όπως επίσης και στα ξαδέρφια μου, όταν ήμασταν μικρά, αλλά δεν καταλάβαμε και πολλά. Το μόνο που θυμόμασταν από εκείνη την ιστορία ήταν τα δακρυσμένα γαλάζια μάτια του, και τον λόγο του, ο οποίος έβγαινε από το στόμα του γεμάτος συγκίνηση. Κατόπιν μας μιλούσε σποραδικά, όσο μεγαλώναμε, για την ανακωχή των Χριστουγέννων του 1914, δηλώνοντας emphaticά την σημασία της στα παγκόσμια χρονικά. Τα γεγονότα εκείνα τα οποία διαδραματίστηκαν τα Χριστούγεννα του 1914 στα χαρακώματα της Ευρώπης, όντως ήταν μία ιστορία η οποία θα μνημονευόταν στους αιώνες. Ήταν ένα αυθόρμητο γεγονός ανθρωπιάς και συμφιλίωσης των φαντάρων και των χαμηλόβαθμων αξιωματικών. Εκεί όπου βασιλευαν ο θάνατος κι ο φόνος· ήταν αδιαμφισβήτητο ένα γεγονός ανώτερο ακόμη και από την ιστορία του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, βάζοντας μέσα όλους τους ήρωες μαζί, όλους τους νεκρούς, ακόμη και όλους τους στρατηγούς, οι οποίοι οδήγησαν στην σφαγή εκατομμύρια νέους από όλον τον πλανήτη. Ένας πόλεμος ο οποίος όλοι πίστευαν όταν ξεκινούσε πως κατά ένα μαγικό τρόπο θα σταματούσε όλους τους πολέμους.

Ο φάκελος περιείχε μέσα φωτογραφίες με φαντάρους σε κλίμα ευφορίας, μέσα στην ασχήμια τους από τις κακουχίες, παρά ταύτα όμορφους, και από τα δύο

στρατόπεδα, Βρετανούς και Γερμανούς. Αν μία μέρα πριν τολμούσαν να σηκώσουν το κεφάλι τους δέκα εκατοστά πάνω από την κάλυψη του χαρακώματος, διέτρεχαν τον κίνδυνο να σκοτωθούν από τους εχθρούς, οι οποίοι σήμερα τόσο αναπάντεχα ήταν οι φίλοι τους. Αλλά ποιοι ήταν εδώ οι εχθροί; Σε αυτές τις παλιές ασπρόμαυρες φωτογραφίες δεν έβλεπες το παραμικρό μίσος στα πρόσωπα των φαντάρων και των δύο στρατοπέδων, οι οποίοι κατά τ' άλλα έπρεπε να έχουν απύθμενο μίσος μεταξύ τους, καθώς ο ένας είχε εκπαιδευτεί για να σκοτώνει τον άλλο. Αυτή η ιστορία αξίζει να γίνει γνωστή από πολλές πηγές και από όλες τις πλευρές. Δεν πρέπει να ξεχαστεί σε καμία των περιπτώσεων. Τότε όλοι αυτοί οι φαντάροι, αν δεν ήταν τόσο μαζικό το κίνημά τους και οι στρατοί και από τις δύο πλευρές δεν κινδύνευαν να χάσουν αξιόλογα και πολλά στελέχη, αν δηλαδή στην ανακωχή των Χριστουγέννων του 1914 συμμετείχαν μόνο μερικές δεκάδες φαντάρων και χαμηλόβαθμων αξιωματικών, αυτοί οι δεκάδες θα καταδικάζονταν για εσχάτη προδοσία και δικαζόμενοι από το στρατοδικείο θα εκτελούνταν με συνοπτικές διαδικασίες.

Εκεί που κοιτούσα αυτές τις παλιές ασπρόμαυρες φωτογραφίες ντοκουμέντο ανθρωπιάς και συναδέλφωσης των λαών, μου ήρθε η ιδέα να καταγράψω σε κασέτες ένα ηχητικό αφήγημα, χωρίς να τοποθετώ ως πρωταγωνιστή τον εαυτό μου, ο οποίος θα διηγείται μία ιστορία του παππού του. Είπα λοιπόν να βάλω ως πρωταγωνιστή τον παππού μου, ο οποίος θα διηγείται με την δική μου φωνή την δική του ιστορία. Τούτο είναι κάτι απίστευτα αναζωογονητικό σήμερα που θυμόμαστε την μνήμη του. Πιστεύω πως από κει ψηλά που βρίσκεται θα συγκινηθεί αφάνταστα με την πράξη μου αυτή και θα νοιώθει υπερήφανος για μένα.

Ήταν παραμονή Χριστουγέννων του 1914. Βρισκόμουν μέσα σ' ένα λασπωμένο χαρακώμα στην Ευρώπη, σκαμμένο σε ένα φλαμανδικό χωράφι γεμάτο ομίχλη. Απέναντι, στα εβδομήντα μέτρα ήταν οι Γερμανοί, και αυτοί μέσα στο δικό τους λασπωμένο χαρακώμα. Ζούσαμε μέσα στην βρωμιά και την δυσωδία σαν τα ποντίκια. Η μεγαλύτερη ήττα όμως ήταν πως είχαμε αποδεχτεί την οικτρή μας μοίρα. Το ενδιαμέσο διάστημα, με τα συρματοπλέγματα, λεγόταν ουδέτερη ζώνη. Δεν ξέραμε γιατί έπρεπε να μισούμε τους άλλους, αλλά πολεμούσαμε μεταξύ μας με λύσσα. Οι νεκροί και οι τραυματίες και των δύο κολοσσιαίων αντίπαλων στρατών ανέρχονταν σε χιλιάδες, μέχρι την παραμονή των Χριστουγέννων του 1914. Το οδυνηρότερο γεγονός όμως συνέβη όταν ένας δικός μας, μετά την αποτυχημένη επίθεση εναντίον των Γερμανών, ξέμεινε στην ουδέτερη ζώνη τραυματισμένος. Επί εικοσιοκτώ ώρες ψυχορραγούσε. Κάποια διαστήματα σταματούσε. Τότε όλοι υποθέταμε πως πέθανε και ηρεμούσαμε κάπως. Όσο μπορεί να ηρεμήσει κανείς μέσα στην φρίκη του πολέμου. Μετά άρχιζε πάλι έναν οδυρμό σαν μοιρολόι, σαν κλάμα βρέφους που χάνει την μάνα του. Ήταν αγκάθι μέσα στην καρδιά! Όλες αυτές τις ώρες κοιτούσαμε συνεχώς τα ρολόγια μας, κάθε λεπτό. Μέχρι που το κλάμα του έγινε όλο και πιο αδύναμο, φτάνοντας να

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στρατής Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

ακούγεται σαν ψίθυρος, ώσπου έσβησε ολοκληρωτικά. Μα τώρα τι σημασία είχαν όλα αυτά, πλησίαζαν τα Χριστούγεννα!

Ήμουν στην σκοπιά του χαρακώματος από τις δέκα έως τις δώδεκα την παραμονή των Χριστουγέννων του 1914. Η θερμοκρασία ήταν στους μείον τέσσερις βαθμούς. Αν με έπαιρνε ο ύπνος θα πήγαινα κατευθείαν σαν ένα κομμάτι κρέας στο εκτελεστικό απόσπασμα. Αυτές τις δύο ώρες θυμόμουν συνεχώς τον μπαμπά μου, την οικογένειά μου και την κοπέλα μου, όπως επίσης και τις σπουδές μου τις οποίες διέκοψα γι' αυτόν τον αναθεματισμένο πόλεμο. Ο πατέρας μου γι' αυτήν την μέρα έφτιαχνε με τη δική του συνταγή γλυκό κρασί. Τη συνταγή την είχε μάθει από τον δικό του πατέρα. Την φύλαγε μέσα σε μία παμπάλαια Καινή Διαθήκη η οποία ήταν όπως έλεγε ο ίδιος, οικογενειακό κειμήλιο. Τότε συγκεντρωνόμασταν όλοι μας, από το πιο μεγάλο ως το πιο μικρό μέλος των Κιτς και πίναμε το κρασί γουλιά γουλιά, δίπλα στο μεγάλο αναμμένο τζάκι του σαλονιού. Έπειτα ανταλλάσαμε όλοι αναμεταξύ μας δώρα, κάτω από το δέντρο των Χριστουγέννων.

Είχα κάνει κι άλλες βραδινές σκοπιές. Δεν το κρύβω πως φοβόμουν αρκετά τούτες τις ώρες. Αυτήν την φορά όμως με είχε συνεπάρει μία γλυκιά ηρεμία. Μία χαρμολύπη υπήρχε τούτη την στιγμή μέσα στην καρδιά μου, σαν μία απέραντη γαληνεμένη θάλασσα μέσα στο χειμώνα. Μία προσδοκία για κάτι το καλό. Ναι λοιπόν! Κάτι καλό θα ερχόταν, δεν ήξερα από πού και με ποιον τρόπο, αλλά κάτι καλό θα ερχόταν! Κοίταξα το ρολόι· ήταν δώδεκα ακριβώς. Είχαν έρθει τα Χριστούγεννα!!!

Όταν το ρολόι έδειξε δώδεκα ακριβώς μία φωτοβολίδα εκτοξεύτηκε από το χαρακώμα των Γερμανών και πέρασε ακριβώς από πάνω μας. Αμέσως φώναξα με δύναμη και ένταση: «Όλοι στα όπλα σας! Γρήγορα! Αμέσως! Τώρα! Γρήγορα!» και τα όπλα όλων των συντρόφων μου στόχευαν το αντίπαλο χαρακώμα. Τότε είδαμε στην ουδέτερη ζώνη, ένα με δύο μέτρα από το χαρακώμα των Γερμανών, φαντάρους με φαναράκια Χριστουγέννων στα χέρια τους, και ακούσαμε τους εχθρούς μας να ψάλουν την Άγια Νύχτα στα αγγλικά, με βαριά γερμανική προφορά. Ήταν μία μεγάλη, ελπιδοφόρα έκπληξη για μας. Αρχίσαμε να γελάμε από την χαρά μας σαν παιδάκια του νηπιαγωγείου. Ένοιωσα πως το προαίσθημά μου βγήκε αληθινό! Ναι! Δεν είχα κάνει λάθος! Ακόμη και μέσα στην φρίκη του πολέμου το πνεύμα των Χριστουγέννων ζούσε, επιβίωνε, μεγαλουργούσε και αξιολογούμενο ύστερα από χρόνια έγραψε ιστορία. Αμέσως ανταποδώσαμε φωνάζοντας ευχές προσθέτοντας σε κάθε μία από αυτές ένα Γερμανικό όνομα. Το ίδιο έκαναν και οι Γερμανοί. Αντί να ακούγονται πυροβολισμοί, αυτήν την φορά ακουγόταν με συμπάθεια τα εξής λόγια: «Καλά Χριστούγεννα Φριτς!» «Καλά Χριστούγεννα Τόμας!» «Ευτυχισμένα Χριστούγεννα Χανς!» «Καλά Χριστούγεννα Ουίλιαμ!». Η νύχτα των Χριστουγέννων κύλησε χωρίς πυροβολισμούς. Και εμείς και αυτοί την σεβαστήκαμε όπως της άξιζε.

Ανήμερα των Χριστουγέννων ζυπνήσαμε με ανεβασμένη τη διάθεση μετά κι από το μεσονύχτιο περιστατικό. Ξαφνικά μία ιδέα ήρθε στον Τζόζεφ· να πετάξουμε μία τυλιγμένη πουτίγκα στους Γερμανούς, ως δώρο Χριστουγέννων. Τότε ο Τζόζεφ πήρε την

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στρατής Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

πουτίγκα και την πέταξε προσεκτικά, για να μη βγουν τα χέρια του και το κεφάλι του από τα χαρακώματα. Ήταν ακόμη ο πόλεμος που λυσομανούσε ανάμεσά μας! Το γνωρίζαμε όλοι πολύ καλά! Ήμασταν καχύποπτοι! Ο Τζόζεφ έπειτα φώναζε δυνατά: «Καλά Χριστούγεννα!». Περιμέναμε για λίγο! Λέγαμε μεταξύ μας διάφορα αστεία, ένεκα της ημέρας, μέσα στο χαράκωμα, ξεχνώντας σιγά σιγά το σκοπό μας, επειδή είχε αρχίσει να μας συνεπαίρνει το κλίμα της ημέρας. Όλα είχαν ξεκινήσει από το μεσονύχτιο γεγονός. Ξαφνικά ακούμε από απέναντι· πάντα με βαριά γερμανική προφορά «Καλά Χριστούγεννα!». Δεν μπορούσαμε να το συνειδητοποιήσουμε! Η ευφορία γινόταν στιγμή με την στιγμή όλο και πιο μεγάλη. Νοιώθαμε τις καρδιές μας να φτερουγίζουν! Ένας γεροδεμένος, τριαντάρης Σκοτσέζος, ο Ουίλιαμ, τραχύς και απότομος στους τρόπους και στο φέρσιμο, με όλους και με όλα, έτυμος πάντα για φασαρία, έκανε σαν κατσικάκι μέσα σ' αυτό το εορταστικό κλίμα. Βρήκε λοιπόν ένα χαρτόνι και έγραψε πάνω σε αυτό με λάσπη «Καλά Χριστούγεννα!». Το σήκωσε προσέχοντας τα χέρια του, σε τέτοιο σημείο όμως για να το δουν οι Γερμανοί, οι οποίοι ακόμη μία φορά απάντησαν στο κάλεσμά μας κάνοντας μας τρισευτυχισμένους.

Ξαφνικά βλέπουμε έναν Γερμανό να έρχεται μέσα από την ουδέτερη ζώνη προς το χαράκωμα μας· άοπλος, με τα χέρια ψηλά. Ο δεκανέας φώναζε αμέσως: «Όλοι στα όπλα σας!». Εμείς κινητοποιηθήκαμε άμεσα. Στοχεύσαμε όλοι τον Γερμανό! Του φωνάζαμε δυνατά να σταματήσει! Αυτός όμως προχωρούσε με αργόσυρτα βήματα και σηκωμένα τα χέρια. Έφτασε στα συρματοπλέγματα μας. Κοντοστάθηκε για λίγο εκεί. Ο δεκανέας μας ξέχασε μέσα σε λίγα δευτερόλεπτα την στρατιωτική του εκπαίδευση και ακολούθησε το πρόσταγμα της ημέρας. Βγήκε από το χαράκωμα και πήγε να συναντήσει τον Γερμανό. Εμείς ήμασταν σαστισμένοι και επιφυλακτικοί. Δεν γνωρίζαμε τι έπρεπε να πράξουμε. Στην σύντομη κουβέντα μας πριν βγει από το χαράκωμα του είπαμε να μην το κάνει. Ο Μπιλ όμως, ήρεμος, ψηλός, με αρχοντική στόφα, κοκκινομάλλης φοιτητής από το Εδιμβούργο, βγήκε από το χαράκωμα άοπλος και με αργά βήματα πήγε στα συρματοπλέγματα, προς το μέρος που στεκόταν ο Γερμανός, για να τον συναντήσει. Μείναμε έκπληκτοι και ανακουφισμένοι όταν αντάλλαζαν μία θερμή χειραψία οι δυο τους και είπαν ο ένας στον άλλο «Καλά Χριστούγεννα». Ήταν μία ανεπανάληπτη σκηνή, την οποία είχαμε ξεχάσει εδώ στον πόλεμο. Δεν ήταν πλέον δύο εχθροί! Ήταν απλά δύο άνθρωποι οι οποίοι τιμούσαν την πιο άγια μέρα της Χριστιανοσύνης, με όλα όσα πραγματικά πρέσβευε η διδασκαλία του Χριστού για την ανθρωπότητα. Τώρα αυτήν την στιγμή γινόταν πράξη όλες οι διδαχές από την Αγία Γραφή, σε αυτούς τους δύο άνδρες, σε ένα λασπωμένο φλαμανδικό χωράφι, πάνω από τα συρματοπλέγματα της ουδέτερης ζώνης, που χώριζαν δύο κολοσσιαίους στρατούς, έτοιμους να πνίξουν στο αίμα ο ένας τον άλλον.

Εντωμεταξύ και εντελώς αυθόρμητα, από τα δικά μας χαρακώματα αλλά κι από τα χαρακώματα των Γερμανών, άρχισαν να βγαίνουν ένας ένας οι στρατιώτες, με το χαμόγελο στα χείλη, σαν σχολιαρόπαιδα την ώρα του διαλλείματος. Τούτο είχε ως αποτέλεσμα η ουδέτερη ζώνη να γεμίσει Βρετανούς και Γερμανούς στρατιώτες, οι

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στρατής Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

οποίοι συνομιλούσαν καταστρέφοντας στην στιγμή τα εμπόδια της κουλτούρας, της γλώσσας και τέλος της έχθρας. Οι συνομιλίες γινόταν κυρίως με νοήματα. Κάποιοι όμως Γερμανοί ήξεραν αγγλικά, όπως επίσης υπήρχαν και Βρετανοί οι οποίοι γνώριζαν γερμανικά. Αυτοί ήταν οι πιο γραμματιζούμενοι και οι πιο κατάλληλοι για την περίπτωση της ημέρας.

Στην ουδέτερη ζώνη εκείνη την στιγμή διαδραματίστηκαν ίσως κάποια από τα πιο αξιολάτρευτα και αξιομνημόνευτα γεγονότα της παγκόσμιας ιστορίας. Ένας Γερμανός κουρέας ξύρισε τρεις Βρετανούς στρατιώτες. Χωρίς κανένα φόβο οι δικοί μας πρόσφεραν το λαιμό τους στο ξυράφι του. Οι Γερμανοί μας έφεραν κρασί. Πίναμε ανακατεμένοι εμείς και οι εχθροί μας. Τσουγκρίζαμε τα μπουκάλια μας και κάναμε προπόσεις αναμεταξύ μας, άδολα, χωρίς κακία, έχοντας ξεχάσει για λίγο τον θάνατο, τον οποίο ήθελε να προκαλέσει ο ένας στον άλλο μερικές ώρες πριν. Οι αναμνηστικές φωτογραφίες έβγαιναν η μία μετά την άλλη, με άνδρες κι από τα δύο στρατόπεδα. Ήταν σαν να είχαν ζωγραφιστεί από τον καλύτερο καλλιτέχνη, χαμογελαστά και ειρηνικά πρόσωπα. Μέχρι και τα μάτια μας γελούσαν από την χαρά! Ο Φριτς, ένας πολύ νέος Γερμανός στρατιώτης, ο οποίος φορούσε μία κουκούλα που κάλυπτε όλο το κεφάλι, εκτός από το όμορφο πρόσωπό του, άρχισε να γυρνάει όλη την ουδέτερη ζώνη και να παίζει με τα χέρια του τρεις μπάλες. Τις κρατούσε όλες ταυτόχρονα στον αέρα. Παράλληλα τραγουδούσε, κάτι που εμείς οι Βρετανοί δεν καταλαβαίναμε αλλά μας φαινόταν αστείο. Ένας ζογκλέρ στις χώρες μας δεν θα προξενούσε μεγάλη εντύπωση. Εδώ όμως το κατόρθωμά του μπορώ να πω πως μας εντυπωσίασε όλους! Μας έκανε πιο χαρούμενους!

Μέσα από την ομίχλη, χωρίς καλά καλά να τον καταλάβουμε εμφανίστηκε ένας από τους αξιωματικούς μας. Τότε όλοι μας σταθήκαμε σε στάση προσοχής κι οι Γερμανοί σοβάρεψαν αμέσως. Ήμασταν έτοιμοι να δεχτούμε την χειρότερη και σοβαρότερη επίπληξη. Κοκαλωμένοι περιμέναμε τα σκληρά του λόγια, τα οποία πιστεύαμε πως θα διέλναν το κλίμα που είχαμε δημιουργήσει με τους Γερμανούς, ανήμερα των Χριστουγέννων. Επίσης νομίζαμε πως αν ήθελε αυτός ο λοχίας να μας δώσει στους ανωτέρους, ήμασταν σίγουρα έτοιμοι για το εκτελεστικό απόσπασμα. Ο λοχίας ήταν τυλιγμένος με την μακριά στρατιωτική καμπαρντίνα του, κι όλο και μας πλησίαζε. Έφτασε σχεδόν δίπλα μας. Προς ευχάριστη έκπληξη για όλους μας, Βρετανούς και Γερμανούς, δεν έδειχνε νευριασμένος. Όταν προσέγγισε την παρέα μας άνοιξε την καμπαρντίνα του διάπλατα. Τότε εμφανίστηκαν δύο μπουκάλια ρούμι στις τσέπες του παντελονιού του και φώναξε δυνατά χαμογελώντας: «Καλά Χριστούγεννα!». Αμέσως όλοι σαν φίλοι από τα παλιά, αρχίσαμε να φωνάζουμε, να γελάμε και να πίνουμε με χαρά απ' τα μπουκάλια του λοχία. Όλα έμοιαζαν σαν να μην ήμασταν στο Μέτωπο, αλλά σε μία παιδική χαρά για ενήλικες. Κατόπιν ανταλλάξαμε δώρα μεταξύ μας, καπνό, αλκοόλ, κονσέρβες και κράνη. Τα πάντα φαινόταν σαν να είχαν σχεδιαστεί από τον ίδιο το Θεό! Ήταν σαν να μην ήθελε να δει το αίμα να ρέει μέσα στις λάσπες, την ημέρα της γέννησης του υιού Του!

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

Όταν έφτανε το τέλος των Χριστουγέννων, κατά την διάρκεια του απογεύματος, ένας δικός μας έφερε μία μπάλα ποδοσφαίρου στην ουδέτερη ζώνη. Τα συρματοπλέγματα για πρώτη και δυστυχώς για τελευταία χρήσιμευσαν για αυτοσχέδια τέρματα. Εμείς οι Βρετανοί ήμασταν αντίπαλοι με τους Γερμανούς. Τώρα όμως διασκεδάσαμε με την αντιπαλότητά μας. Κλωτσούσαμε την μπάλα και τρέχαμε συνεχώς πάνω-κάτω, μέσα στην ουδέτερη ζώνη, ξεχνώντας πως αυτή ήταν ένα περιβόλι θανάτου. Τα πάντα κυλούσαν γαλήνια. Ήμασταν απλά συνδαιτυμόνες σε ένα Χριστουγεννιάτικο ρεβεγιόν. Το απολαμβάναμε! Εκείνη την μέρα δεν ήμασταν σίγουρα στρατιώτες!

Όπως τυχαίως, μέσα σε αυτό το κλίμα ευφορίας έπιασα κουβέντα με έναν μετρίου αναστήματος μελαχρινό, με πράσινα μάτια, Γερμανό κτηνίατρο από το Αμβούργο, του οποίου η αύρα εξέπεμπε καλοσύνη. Δεν ήταν παντρεμένος και λάτρευε τα ζώα. Το ονοματεπώνυμό του ήταν Βόλφγκανγκ Μαν. Πριν γίνει στρατιώτης είχε επισκεφτεί την Αφρική για να διευρύνει τις γνώσεις του σε σχέση με την επιστήμη του. Μου προκάλεσε ιδιαίτερη εντύπωση όταν μου μίλησε, με χαμηλής ποιότητας αγγλικά και με βαθιά συγκίνηση, για το μικροσκοπικό, σκανδαλιάρικο σκυλάκι του, τον Όσκαρ. Τον φρόντιζαν η αδερφή του με την μητέρα του, όσο αυτός απουσίαζε στον πόλεμο ή θα τον υιοθετούσαν σε περίπτωση που σκοτωνόταν. Μου έδειξε μία φωτογραφία του. Κατόπιν μου έδωσε να καταλάβω, με μία δόση ταραχής στο πρόσωπό του, πως δεν ήθελε να σκοτώνει ανθρώπους. Πως ο πόλεμος ήταν ό,τι χειρότερο του είχε τύχει στην ζωή του. Τότε του υποσχέθηκα πως θα υιοθετήσω, όποτε μπορέσω, ένα σκυλάκι της ίδιας ράτσας σε περίπτωση που επιστρέψω στην πατρίδα μου. Τον αγκάλιασα και με νοήματα, του είπα να προσεύχεται, για να πάνε όλα καλά. Πράγματι· μερικές ώρες πριν δεν πίστευα πως θα έρθω τόσο κοντά με έναν αντίπαλό μου, μέσα στην φρίκη του πολέμου. Άρα υπήρχε έστω κι ένας κόκκος ανθρωπιάς κι ελπίδας ακόμη!

Εκείνη την στιγμή πατάω το στοπ στο κασετόφωνο. Αμέσως σταματώ την υποτιθέμενη διήγηση του παππού μου. Με μία λάθος κίνηση των χεριών μου μού πέφτει το βιβλίο στο πάτωμα. Ήταν το βιβλίο ενός Γερμανού χαμηλόβαθμου αξιωματικού του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, μεταφρασμένο στα αγγλικά. Το σήκωσα αμέσως και το ξετύλιξα. Ενστικτωδώς διάβασα τον τίτλο και τον υπότιτλο:

«Χριστούγεννα 1914 στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.
Τα καλύτερα της ζωής μου.»

Όταν έκλεινα το βιβλίο, το μάτι μου έπεσε σε ένα σημείωμα με ξεθωριασμένο σχεδόν μελάνι, μέσα σε αυτό. Το ξανάνοιξα και τότε βλέπω με έκπληξη μία ιδιόχειρη σημείωση. Κατάφερα και την διάβασα. Είχε την υπογραφή του παππού μου. Θα την μεταφέρω σε εσάς όπως την έγραψε:

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

«Χριστούγεννα 1914 στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, και για μένα Γερμανέ φίλε
ήταν τα καλύτερα της ζωής μου. Μόνο και μόνο για 'κείνη την μέρα πρέπει να
φωνάξουμε όλοι μαζί δυνατά: Ζήτω η Ευρώπη των λαών!»

Θεμιστοκλής Κατσαούνης
Ιστορίες αιχμαλωσίας και πολέμου στην ελληνική πεζογραφία για τον Πρώτο Παγκόσμιο
Πόλεμο:
Στράτης Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας.

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή Θεμιστοκλή Κατσαούνη («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.